

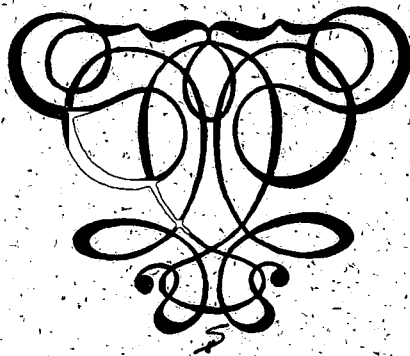
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

G. Hilding Nordström, Den svenska socialdemokratins försvarspolitiska inställning i början på 1890-talet. — **Åke Adlers**, Planerna: att återföreka kammarrevisionen med kammarkollegiet 1791—1792. — **Översikter och meddelanden**: Nationernas Förbunds 16:e församling. — Abessinsk-italienska konflikten. Av **O. Johansson**. — Konferens angående statsvetenskaplig examen. Av **G. Hafström**. — Ansökningar om understöd från J. H. Palmes fond. — Tidskriftsöversikt. Av **B. G. Cederström**. — **Litteraturgranskningar**: Otto Koellreutter, Grundriss der Allgemeinen Staatslehre. Anm. av **C. A. Hessler**. — Nils Herlitz, Riksdagens finansmakt. Anm. av **Erik Stridsberg**. — Nationalekonomisk litteratur. Anm. av **Johan Åkerman**.

ÅRG. 36

1935

HÄFT. 5

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3: 50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden; dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna ER. LAGERROTH, R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalökonomi), professor WICKSELL (statistik), professor Å. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent E. THERMÆNIUS (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1935.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HEGÅNDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4.—
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3.—
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5.—
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1.—
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT RÖHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nädefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk ståtshushållning. 1927. Pris kr. 3.—
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början och deras förberedelse i 1800-talets tidigare politiska tänkande. 1928. Pris kr. 12.—
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10.—
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekreta utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10.—
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3.— Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7.—
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6.—
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom ÅXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12.—
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen och vissa därmed sammanhängande ekonomiska och demografiska förhållanden i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6.—
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4.—
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5.—
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2:25.

DEN SVENSKA SOCIALDEMOKRATINS FÖRSVARSPOLITISKA INSTÄLLNING I BÖRJAN PÅ 1890-TALET

AV G. HILDING NORDSTRÖM, STOCKHOLM

Socialdemokratins ställning till försvarsfrågan har ända från Arbetarpartiets tidigaste år varit insvept i ett visst dunkel. Ett försök skall därför här göras att sprida klarhet över detta problem under det socialdemokratiska partiets första år.

När de socialdemokratiska lärorna började att propageras i vårt land i början på 1880-talet, stod försvarsfrågan i det politiska intressets förgrund. Striden gällde emellertid icke direkt frågan för eller mot ett försvar — ehuru det fanns gott om rena försvarsnihilister såväl bland bondebefolkningen som inom arbetarklassen — utan den begränsade sig praktiskt-politiskt till spørsmålet, huru långt man skulle kunna få riksdagsbönderna med på en såsom rimlig ansedd förstärkning av den nationella försvarskraften. Av allt att döma hade den stora mängden inom de samhällsgrupper, som stodo utanför varje inflytande på de politiska avgörandena, ingen deciderad uppfattning om hur försvarsfrågan borde lösas. Vad den enkle arbetaren innerst tänkte och trodde om försvaret, därom saknas alla autentiska upplysningar. De flesta arbetare och med dem likställda, som över huvud brydde sina hjärnor med politik, torde icke heller ha haft nödiga förutsättningar att kunna bilda sig en mera självständig mening om de krav, som det allmänna och militärpolitiska läget ställde på Sverige i fråga om försvarsberedskap. En av dem, som tidigast bland 1880-talets politiskt vakna arbetare dock hävdat ganska bestämda synpunkter härvidlag, var August Palm. Men han urgerade ingalunda några antinationella eller direkt antimilitära åsikter, när han släppte lös sin socialistiska agitation, ehuru han såsom utpräglad fredsvän och socialistisk internationalist vid olika tillfällen gav uttryck åt sin tro på, att den stående hären skulle komma att en gång avskaffas och ersättas med allmän folkbeväp-

ning. Ett uttalande i denna riktning ingår såsom en särskild punkt i det av Palm författade utkastet till ett socialdemokratiskt parti-program år 1882. I sin 1889 utgivna broschyr »Överklasspolitik och folkpolitik» står han alltjämt fast vid sina tidigare meningar, men sin vana likmätigt breder han på ordentligt, när han samtidigt ger form åt sina tankar om militärväsendets ofrånkomlighet t. v. och det myckna onödiga, som landets söner måste underkasta sig på lägerplatserna.¹ Uttryckligen poängterar Palm, att han ännu icke var så sangvinisk, att han trodde, »att vi ännu på en tid kunna bli helt och hållet av med det lysande eländet» (s. 17), men då han ansåg, att de försvarspolitiska riskerna för landet överdrivits, påyrkade han i det aktuella läget en betydande inskränkning av försvaret och krävde såsom milisvän ett »avskaffande av den stående hären, som nu utsuger folket» (s. 20). Även i övriga programutkast och principuttalanden i militärfrågan, som framkommo på 1880-talet, visade sig socialdemokratin såsom starkt fredsvänlig. Dess anhängare svärmade för införandet av en milisarmé i avvaktan på den efterlängtade, fullständiga avvapningen.² När Branting gjorde ett inlägg i Tiden mot riksdagsbeslutet med anledning av den kungl. propositionen vid 1885 års riksdag om en ny värnpliktslag med utökad övningstid, återklingade däri nästan pacifistiska tongångar,³ fastän icke heller den yngre mannaålderns Branting skattade åt den likgiltighet för det nationella, som 1880-talets främste socialdemokratiska rimsmed, Sigvald Götson, eljest trodde sig ha upptäckt hos de djupa leden eller som han skrev:

»folket gör det så förbannat litet,
av vilket rovdjur det blir sönderslitet
av Sveriges lejon eller Rysslands örn.»

¹ De få finna sig i att, skrev han bl. a., »lära ropa hurra och skyldra gevär för kung, generaler och tyranniseras av små ungdomliga, uppstoppade, lorgnettprydda löjtnanter samt f. ö. fara illa» (s. 6).

² Erinras må därom, att det försvenskade Gothaprogrammet i försvarsfrågan endast innehöll följande satser: »Mellanfolkliga skiljedomstolar. Den stående härens avskaffande». (Z. H ö g l u n d, Hj. Branting I, s. 273.) Mot denna i princip dock ej försvarsfientliga ståndpunkt hör ställas de mera försvarsnihilistiskt anstuckna synpunkter, som återfinnas i de av doktor Åkerberg införda artiklarna sommaren 1886 i Nya Samhället, behandlande frågan om »Fredssaken och den sociala frågan» (Nya Samhället 3/7, 10/7 och 17/7 1886).

³ Jmf. Z. H ö g l u n d, Hj. Branting I, s. 137.

Att det vid denna tid onekligen fanns många svenska industriarbetare, som tänkte och kände på detta sätt, är ju f. ö. i och för sig ej så svårt att begripa, om man tänker sig in i miljöförutsättningarna. Den stora massan av arbetare kom ju ännu på 80-talet och även sedan långt framåt direkt ur bondehem och från jordbrukets underklasser. De hade i blodet dessas ingrodda avoghet mot försvarsbördorna. Långt innan de socialistiska idéerna kommit att mera allmänt omfattas av arbetarna, var sålunda deras inställning till försvarsfrågan influerad härav. Ur denna känslobotten växte fram det missnöje, som sedan blev ett slags fortsättning på den olust inför försvar och beväringstid, som redan i mitten av 1800-talet hade kommit ledamöter av bondeståndet att motionera om inställande av alla beväringsovningar.¹ Det var också många år före det Palm hade hörjat sin verksamhet, som det i andra kammaren lär hava yttrats, att Ryssland gärna kunde ta oss, hellre än att vi offrade något på försvaret. Men det förelåg en skillnad mellan bondeståndets traditionella försvarsantipatier och den mera reflekterade aversion mot det militära, som framträdde hos de socialdemokratiskt sinnade arbetarna. Bönderna anlade enbart eller i vart fall huvudsakligen krasst ekonomiska synpunkter, och deras opposition mot en reform av försvarsväsendet hängde nära samman med frågan om lättandet av grundskatternas och indelningsverkets tunga. Den unga socialdemokratin däremot reagerade inför försvaret mera och måhända främst av ideella skäl. Exercisen hade ju sina sidor, men man lade dock större vikt vid den synpunkten, att socialismen vore i färd med att skapa internationella garantier för ett fredligt samkväm mellan folken. Sedan alla länders arbetare blivit genomträngda av en socialistisk samhällssyn, måste arbetarklassen, menade man, med nödvändighet intaga platsen såsom den främsta fredsfaktorn och med nödvändighet sätta punkt för en utveckling, vilken ledde till krig och brodermord. Även om svenska arbetare, när 1890-talet bröt in, icke hade djupare begrundat försvars- och fredsproblemen i dessas hela vidd, var likväl uppenbart och styrktes även av den samtida socialistpressens diskussioner i försvarsfrågan, att man långt in bland tänkande arbetare instinktivt hade gripits

¹ C. Hallendorff, Sveriges historia, del XII, s. 186.

av en känsla utav, att krigsförberedelser och tillgripandet av fysiska kraftmedel för att utjämna motsättningarna mellan folk och stater stod i dålig samklang eller var rent av oförenligt med en genomtänkt socialistisk samhällsuppfattning. För denna tedde sig kriget och allt dess väsen såsom ett nästan ofattbart barbari, som Branting en gång senare — under protester från Rudolf Kjellén¹ — skrev. Särskilt Social-Demokraten vimlade i början på 1890-talet av uttryck och uttalanden, som ge en föreställning om det bottendjupa förakt, man inom breda samhällslager hyste för det militära såsom exponent för krigets råhet. När exempelvis beväringen ryckte ut efter fullgjort repetitionsmöte, talade tidningen om »avslutade mordövningar»; vid underrättelsen om de märkliga prestationer, som en nygjuten typ av Finspångs kanoner förmått åstadkomma, skrev tidningen ironiskt: »hell civilisationen», och societetsdamer, som frivilligt arbetade på att höja försvarsberedskapen, betitlades »kanonkvinnor», o. s. v. Ju mer arbetarnas antikapitalistiska inställning fördjupades och de gjordes förtrogna med den historie-materialistiska åskådningen, dess mer markant gled försvarskänslan in i en slags förhårdningsprocess. Försvaret blev alltmer uppfattat såsom liktydigt med militarism och som ett hinder för framåtskridande och socialismens förverkligande, och oviljan mot det militära flyttades över på försvaret som sådant och dettas bärare och institutioner.² Det ofta hårda talet, att den eller den reformen icke kunde genomföras på grund utav nödtvånget för staten att offra allt större summor på försvaret, bidrog i sin mån också till att hos arbetarna framskapa en stämning mot försvaret såsom hinderligt för kulturella framsteg.³ Däremot synas de socialdemokrater, som vid 1890-talets början uttalat sig om det militära försvaret, icke ha haft nämnvärt stora sympatier till övers för den samtida, borgerliga idépacifism,

¹ R. Kjellén, Politiska essayer II, s. 49 ff.

² Vid en diskussion i Kungsholms arbetarklubb vintern 1891 utdömdes även de militära (manskaps- och underofficers-) skolorna såsom »parodi på allt vad bildningsanstalter heter» och man påtalade jämväl »förtrycket mot de underordnade inom armén» (Soc.D. ²⁵/₃ 1891).

³ När ostridigt radikala och frisinnade politici såsom S. A. Hedin, Emil Key och A. E. Nordensköld uttalade sig för ett starkt men från all militarism renat nationalförsvär, blevo dessa även av socialdemokrater stämplade som »militarister» (Soc.D. ²¹/₇ 1890).

Att det vid denna tid onekligen fanns många svenska industriarbetare, som tänkte och kände på detta sätt, är ju f. ö. i och för sig ej så svårt att begripa, om man tänker sig in i miljöförutsättningarna. Den stora massan av arbetare kom ju ännu på 80-talet och även sedan långt framåt direkt ur bondehem och från jordbrukets underklasser. De hade i blodet dessas ingrodda avoghet mot försvarsbördorna. Långt innan de socialistiska idéerna kommit att mera allmänt omfattas av arbetarna, var sålunda deras inställning till försvarsfrågan influerad härav. Ur denna känslöbotten växte fram det missnöje, som sedan blev ett slags fortsättning på den olust inför försvar och beväringstid, som redan i mitten av 1800-talet hade kommit ledamöter av bondeståndet att motionera om inställande av alla beväringsovningar.¹ Det var också många år före det Palm hade börjat sin verksamhet, som det i andra kammaren lär hava yttrats, att Ryssland gärna kunde ta oss, hellre än att vi offrade något på försvaret. Men det förelåg en skillnad mellan bondeståndets traditionella försvarsantipatier och den mera reflekterade aversion mot det militära, som framträdde hos de socialdemokratiskt sinnade arbetarna. Bönderna anlade enbart eller i vart fall huvudsakligen krasst ekonomiska synpunkter, och deras opposition mot en reform av försvarsväsendet hängde nära samman med frågan om lättandet av grundskatternas och indelningsverkets tunga. Den unga socialdemokratin däremot reagerade inför försvaret mera och måhända främst av ideella skäl. Exercisen hade ju sina sidor, men man lade dock större vikt vid den synpunkten, att socialismen vore i färd med att skapa internationella garantier för ett fredligt samkväm mellan folken. Sedan alla länders arbetare blivit genomträngda av en socialistisk samhällssyn, måste arbetarklassen, menade man, med nödvändighet intaga platsen såsom den främsta fredsfaktorn och med nödvändighet sätta punkt för en utveckling, vilken ledde till krig och brodermord. Även om svenska arbetare, när 1890-talet bröt in, icke hade djupare begrundat försvars- och fredsproblemen i dessas hela vidd, var likväl uppenbart och styrktes även av den samtida socialistpressens diskussioner i försvarsfrågan, att man långt in bland tänkande arbetare instinktivt hade gripits

¹ C. Hallendorff, Sveriges historia, del XII, s. 186.

av en känsla utav, att krigsförberedelser och tillgripandet av fysiska kraftmedel för att utjämna motsättningarna mellan folk och stater stod i dålig samklang eller var rent av oförenligt med en genomtänkt socialistisk samhällsuppfattning. För denna tedde sig kriget och allt dess väsen såsom ett nästan ofattbart barbari, som Branting en gång senare — under protester från Rudolf Kjellén¹ — skrev. Särskilt Social-Demokraten vimlade i början på 1890-talet av uttryck och uttalanden, som ge en föreställning om det bottendjupa förakt, man inom breda samhällslager hyste för det militära såsom exponent för krigets råhet. När exempelvis beväringen ryckte ut efter fullgjort repetitionsmöte, talade tidningen om »avslutade mordövningar»; vid underrättelsen om de märkliga prestationer, som en nygjuten typ av Finspångs kanoner förmått åstadkomma, skrev tidningen ironiskt: »hell civilisationen», och societetsdamer, som frivilligt arbetade på att höja försvarsberedskapen, betitlades »kanonkvinnor», o. s. v. Ju mer arbetarnas antikapitalistiska inställning fördjupades och de gjordes förtrogna med den historie-materialistiska åskådningen, dess mer markant gled försvarskänslan in i en slags förhårdningsprocess. Försvaret blev alltmer uppfattat såsom liktydigt med militarism och som ett hinder för framåtskridande och socialismens förverkligande, och oviljan mot det militära flyttades över på försvaret som sådant och dettas bärare och institutioner.² Det ofta hårda talet, att den eller den reformen icke kunde genomföras på grund utav nödtvånget för staten att offra allt större summor på försvaret, bidrog i sin mån också till att hos arbetarna framskapa en stämning mot försvaret såsom hinderligt för kulturella framsteg.³ Däremot synas de socialdemokrater, som vid 1890-talets början uttalat sig om det militära försvaret, icke ha haft nämnvärt stora sympatier till övers för den samtida, borgerliga idépacifism,

¹ R. Kjellén, Politiska essayer II, s. 49 ff.

² Vid en diskussion i Kungsholms arbetarklubb vintern 1891 utdömdes även de militära (manskaps- och underofficers-) skolorna såsom »parodi på allt vad bildningsanstalter heter» och man påtalade jämväl »förtrycket mot de underordnade inom armén» (Soc.D. 25/3 1891).

³ När ostridigt radikala och frisinna politiker såsom S. A. Hedin, Emil Key och A. E. Nordensköld uttalade sig för ett starkt men från all militarism renat nationalförsvar, blevo dessa även av socialdemokrater stämplade som »militarister» (Soc.D. 21/7 1890).

för vilken Gustaf Björklunds på sin tid uppmärksammade bok om »nationernas sammanväxning» — förebådande idén om Nationernas Förbund — var en lysande representant. Detta berodde icke blott på arbetarnas fortgående frigörelse från liberalt inflytande, utan hängde nog ännu mera samman med att pacifisterna syntes dem alltför verklighetsfrämmande i sina spekulationer, byggde för mycket på argument av humanitär och moralisk natur, medan klasskampssynpunkterna dominerade bland de socialistiskt resonerande arbetarna. Naturligt var däremot, att arbetarna skulle känna sig dragna till den även av vissa liberaler ända från 1870-talet omhuldade tanken på införandet av ett milissystem,¹ liksom man även, åtminstone inom vissa socialdemokratiska kretsar, tilltalades av den allmänna värnpliktens idé. En folkhär vore dock ett mera demokratiskt försvarsmedel än yrkesarmé och indelningsverk. Socialdemokratin gick likväl aldrig i bräschen för någon tekniskt utformad försvarsorganisation. Den saknade givetvis alla möjligheter att kunna lägga fram något förslag härutinnan. När arbetarpartiet talade om milis såsom lämplig militär försvarsapparat hade man också ytterst vaga föreställningar om hur densamma skulle gestaltas. Man pekade på Schweiz och Norge såsom föregångsländer, men sällan hörde man någon av dåtidens socialdemokrater närmare kommentera milisens organisation hos de båda folken. Därtill var också intresset för det militära över huvud för litet utvecklat bland arbetarna. Partiet eller, rättare sagt, dess stora massa hade nämligen från början icke någon positiv inställning till landets försvars- och utrikesfrågor,² utan accepterade milissystemet allenast såsom det minst onda av flera onda ting. Icke därför att arbetarna voro fega eller absolut likgiltiga för landets öden, utan emedan de, såsom redan antytts, instinktivt reagerade mot försvaret ur mer eller mindre klart fattade antikrigsideologiska motiv. När man på en-

¹ Den första stora arbetarkongressen i Paris 1889 hade bl. a. också uttalat sig för de stående härarnas avskaffande och övergång till milissystemet. *Brantings skrifter*, V, s. 107. Redan i den inbjudning till kongressen, som skickades ut i juni 1889, proklamerades principen. Emil Strauss, *Von Hainfeld bis zum Weltkriege. Geschichte der deutschen Sozialdemokratie Böhmens 1889—1914*, s. 8.

² En motsatt uppfattning hos N. Karleby, *Socialismen inför verkligheten*, s. 122.

staka håll lade i dagen intresse för idén om en regeneration av skarpskytteföreningarna, berodde icke heller detta på någon försvarsvilja i gängse mening. Men man erinrade sig dessas demokratiska skaplynne och insatser under de strider och demonstrationer, som föregingo representationsreformen, och fann dem därför värda beaktande som ett tänkbart alternativ till de olika försvarsplaner, som diskuterades. Den skytteföreningsrörelse, vilken nu börjat blomstra upp, möttes däremot rätt kyligt från socialdemokratisk sida (undantagandes dock bl. a. Branting), såsom Carleson också framhållit i sin skildring av »Svenska socialdemokratins ursprung» (s. 97). Norrköpingskongressens uttalande 1891 till förmån för det frivilliga skytteväsendet hade nämligen föga att skaffa med ett positivt försvarsintresse. Beslutet föranleddes av den då pågående försvarsrörelsen och kan närmast betraktas som det socialdemokratiska svaret på de borgerliga försvarsvännernas rop på ökad värnplikt.¹ Det tänktes kunna i nödfall spela en viss inrikespolitisk roll, t. o. m. fungera som ett reservskydd för den blivande folkrikdagen.² Däremot finnes ingenting som talar för att de, som lancerade eller sedan propagerade skytteföreningsidén, haft någon tanke på att utnyttja arbetarnas skjutskicklighet för aggressiva syften i stil med vad som lekte vissa skarpskytteledare i hågen under förra hälften av 1860-talet.³ Framförallt voro 80- och 90-talets arbetare som sagt lidelsefulla fredsvänner i sitt förhållande till försvars- och utrikespolitik, vilket hjärt stack av mot den stridslystnad, som hos dem utvecklades på fackliga och sociala områden.⁴ Från den svenska socialdemokratins sida var sålunda ingen som helst förståelse att påräkna för de idéer om »krigets helighet» eller för talet om kriget såsom »det enda hälsomedlet för sjuka folk»,⁵ som vid den tiden började sippra in i svensk försvarspropaganda. Den nästan sekellånga freden hade bidra-

¹ Jmf. kongressprotokollet, s. 13.

² Ref. av en diskussion inom en fackförening, Soc.D. 25/8 1891.

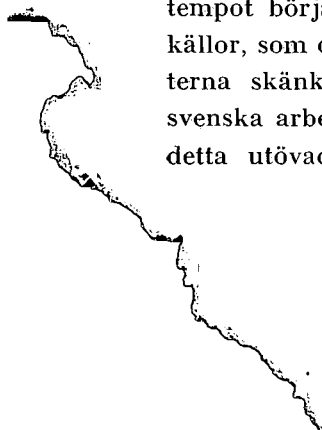
³ S. Ö d m a n n, Minnen och anteckningar från flydda dagar: Det fanns i det blanchiska kotteriet personer, som ansågo »att det blott var med vapen i händerna, som man kunde tillkämpa sig fullt mänskliga och medborgerliga rättigheter. Vederbörande måste skrämmas till eftergifter, annars skrattade de blott i skägget åt de liberala kraven» (s. 244).

⁴ C. N. Carleson, Svenska socialdemokratins ursprung, s. 105.

⁵ H. v. Treitschke, Politik I, s. 39 och 73.

git till att även hos arbetarna ingjuta den kärlek till freden, som de väl delade med den överväldigande majoriteten av nationens befolkning. Att landets försvarsmedel skulle kunna från svenskt håll användas för angreppsändamål stod så högt över varje diskussion, att man från arbetarhåll icke ens ägnade denna sida av försvarsproblemet någon egentlig uppmärksamhet, även om det tidvis förnams en viss oro i arbetarpressen över uttalanden, som kunde tolkas såsom tecken på en inom vissa kretsar rådande lust att också i nödfall anlita de militära maktresurserna i sådant syfte. Men det var övergående stämningar, som dunstade bort, så snart risken för förvecklingar med Norge minskades, eller det befanns, att de tidvis cirkulerande ryktena om militärallianser eller andra mot en strikt neutralitetspolitik stridande anordningar saknade underlag.

Socialdemokratin var ej heller benägen att tillägna sig den uppfattningen, att Sverige hotades av några angrepp utifrån, som krävde effektiva försvarsanstalter. Man föll gärna tillbaka på det faktum, att Sverige, förutom att det åtnjutit en nästan hundraårig fred, låg avlägset från alla tänkbara brandplatser. Dessutom hade ju vårt land under 1800-talets många krig alltid förhållit sig neutralt och förklarat sig ointresserat ifråga om de stridande parternas mål. Trots arbetarnas sålunda obestridligt antimilitaristiska böjelser och fredsvänliga uppfattningar betraktade man det dock icke på socialdemokratiskt håll som ett aktuellt problem att sätta igång med någon avrustningsaktion. Men däremot ansåg man, liksom Palm på 80-talet, att det existerande försvaret var mer än tillräckligt för sitt ändamål, så länge landet höll sig utanför det alliansdiplomatiska rävspelet och helst icke bedrev någon utrikespolitik alls. Man delade i allmänhet inte heller de högre samhällskretsarnas fruktan för Ryssland, till dels på den grunden, att den påbegynta russificeringspolitiken i Finland i början på 1890-talet hunnit verka så pass kort tid, att de därmed förbundna riskerna för Skandinavien ännu ej gått upp för arbetaropinionen. När omsider farten i rustningstempot började att ökas till följd av bl. a. de flödande inkomstkällor, som de under senare delen av 1800-talet stegrade tullinkomsterna skänkte regeringarna och parlamenten, hade detta på de svenska arbetarna närmast en motsatt effekt mot den verkån, som detta utövade på samhällets borgerliga element. Arbetarklassen

mötte dessutom försvarsfrågan såsom mest påtaglig, icke i utrikespolitiska debatter och högtidligt tal, utan när den betraktades under dagspolitisk och social synvinkel. Försvaret, började det alltmer låta, var i första rummet en överklassens sak, och den framskjutna plats, som det militära fått intaga såväl i historien som i dagens sociala liv, kom socialdemokratin att fatta försvaret såsom en ingrediens i den officiella patriotismen. Då arbetarrörelsens inställning till patriotismen ännu var oklar, återverkade denna omständighet även på arbetarnas hållning till själva försvaret.¹ Den konkreta känning, som arbetarna fingo med militärlivet, uppamade icke heller någon speciell försvarsvänlighet. Det har blivit sagt, att den dåliga behandling, som bondpojkar och arbetare fingo röna under exercisen, kommit att bilda bakgrunden till den försvarsolust, som under 1880- och 1890-talen rådde även bland arbetarungdomen.² Den klasskillnad, som man var viss om att få se helt avskaffad i den tänkta socialistiska framtidsstaten, tyckte sig arbetarungdomen få göra bekantskap med under bevaringsövningarna påtagligt nog och gav dem därigenom ytterligare en påminnelse om det militära livets förtretligheter. Försvarsviljan förbättrades knappast heller av det slags disciplin, som under yrkesarméns tid utövades. Och huru skulle någon entusiasm för försvarsväsendet kunna växa fram bland dem, som betraktades såsom samhällets inre fiende, och mot vilka man skickade ut militärer, när de kämpade mot lönedpressningar eller för sina enda försvarsmedel, de på arbetarnas solidaritet vilande fackorganisationerna? Mothjudande kändes det även att behöva göra ekonomiska uppoffringar och uthärda psykiska och fysiska påfrestningar utan att äga möjlighet till inflytande på landets politiska utveckling eller att medverka vid avvägningen av skatterna

¹ Att tidsläget skulle ge frispråkiga rabulister tillfälle att slunga ut chockerande paradoxer säger sig självt. Ty som en sådan lär man väl dock få betrakta följande utgjutelse av den radikale frifräsaren Carl L. Lundberg vid ett arbetar-möte i Gävle, sommaren 1890: »Ingen arbetare bryr sig numera om den blå och gula flaggan, detta slaktareförkläde, som släpats omkring på slagfälten, under det man slaktat människor». Arbetet ^{12/6} 1890.

² Jmf. H. Rydén, Ur minnet, s. 309. Även andra än socialdemokrater kritiserade de inhumana krigslagarna, vilkas tillämpande i fredstid föga överensstämde med human civil rättsuppfattning.

i det land, som skulle försvaras. Det behövdes icke mycken reflektionsförmåga hos arbetarna för att de snart skulle upptäcka, att de, som mest hårdnackat satte sig emot de folkliga reformkraven — evad det gällde rösträtten eller församlingsrätten, föreningsrätten o. s. v. — företrädesvis utgjordes av de personer, vilka voro de ivrigaste förespråkarna för höjda tullar, förföljelse mot socialister och fackföreningar samt ökade försvarsbördor. Liksom bönderna tidigare gjort det, tyckte sig även arbetarna kunna genomskåda talet om att försvaret utgjorde en över alla parti- och klassintressen höjd angelägenhet.

Av vad här anförts torde framgå, att arbetarklassen redan under socialdemokratins tidigaste skede var utpräglad kritiskt inställd mot försvaret, men att det likväl bland arbetarna ännu ej utvecklats någon rörelse mot upprätthållande av ett nationellt försvarsväsen. Det skulle fördenskull måhända ej ha varit omöjligt att leda den socialdemokratiska arbetarrörelsen i relativt försvarsvänliga fåror, därest kraftiga åtgärder på ett tidigt stadium hade vidtagits till undanröjande av den politiska rättslöshet och det ekonomiska svaghetstillstånd, varuti så gott som hela den dåtida arbetarklassen var försatt.

Bland tidens ledande socialdemokrater var Branting i själva verket den ende, som penetrerat försvarsfrågan i hela dess vidd. Icke ens Axel Danielsson hade ännu en klart genomtänkt ståndpunkt i ämnet, och han delade arbetarnas allmänna avoghet mot det militära försvaret i dess dåvarande gestalt. Åt dessa antipatier gav han även oförbehållsamt uttryck, speciellt sedan försvarsrörelsen satts i gång mot slutet av år 1890. Någon försvarsvän av Brantings cert blev han över huvud aldrig, om han också med sin med åren tilltagande skepsis aldrig hängav sig åt några illusioner om att socialismen satt inne med patentrösningen jämväl av detta komplicerade problem. Den ståndpunkt Branting tidigt intagit i försvarsfrågan och den betydelse, som han därigenom haft icke blott för socialdemokratins hela inställning till denna fråga utan även för svensk försvarspolitik över huvud, motiverar en närmare undersökning av Brantings försvarspolitiska ståndpunkt och utveckling under nu behandlade tidsavsnitt.

Att Branting med all sin internationalism och fredsvilja förenade en positiv försvarsvänlighet, därom hyste man icke heller något tvivel på borgerligt vänsterhåll.¹ Söker man efter rötterna till hans åskådning och politik i försvarsfrågan, må till en början erinras om hans sociala härstamning och den miljö, i vilken han fostrades. Hans fader hade till yrke att utdana gymnaster och svara för utbildningen av elever, vilka till stor del voro militärer och som efter avslutad utbildning skulle huvudsakligen komma att ge det uppväxande släktet dess fysiska fostran. Med känslan av ansvar för det lingska traditionsarvet förmältes hos fadern också en patriotisk hängivenhet, låt vara ej av den översvinnliga natur, som Ling odlade. 1860 och 1870-talets generation bevarade ännu i friskt minne folkens stora frihetsstrider under 1800-talets förra hälvt och hade på 1860-talet även fått uppleva nationella rörelser, som hos den svenska gammal-liberalismens store såsom Blanch och Sohlman, Hedlund, Julius Mankell och S. A. Hedin skapat en stämningsbotten för demokratism, skandinavism, skarpskytterörelse o. s. v. Den politiska och sociala radikalism, som Hj. Branting inandades under sina ynglingaår, och som under studenttiden bragtes till mognad, var sålunda i mycket ett traditionsarv från en tid, då nationellt tänkande och frisinnad demokrati voro nära förbundna med varandra och det icke ansågs råda någon motsättning mellan radikal samhällsåskådning och försvarsintresse. När Branting sedan under 1880-talet koncipierade den socialistiska idén, företrädesvis i dess marxistiska variant, kom han andligen i nära beröring med tysk socialism, vars dåtida radikala opposition mot det preusserstyrda Tyskland icke utslöt en positiv försvarsvilja. Från dessa bägge håll, svensk radikal frihetstradition och tysk nationellt betonad socialism, härflöto källorna till Brantings ursprungliga syn på försvarsproblemet.² Brantings sociala och kulturella standard hade hos honom underlättat förståelsen för att fosterlandet ägde ett värde, som var förtjänt av att försvaras, och med sin fördomsfria blick på tingen och den vakenhet, varmed han följde den politiska utvecklingens gång, hade han redan under sina första mannaår fått ögonen öppna för det faktum, att utvecklingen gått förbi det kommunistiska

¹ Se exempelvis Karlstadstidningen 14/9 1892.

² Jmf. Z. Höglund, Hj. Branting I, s. 274—275.

manifestets tes om att arbetaren icke äger något fosterland. Den internationalism, som blivit ett med hans väsen, trängde icke ut känslan för att det nationellt egenartade var en omistlig tillgång i ett allt rikare facetterat internationellt samhälle, vilket i enlighet med hans socialistiska grundåskådning dock måste byggas upp på samverkan och ej på strid mellan folken. Han erkände, att det samtida militärväsendet vore behäftat med allvarliga brister men ansåg det vara en överdrift, när man från socialistiskt håll hävdade, att militarismen vore en oundviklig följd av det kapitalistiska systemet.¹ Med stöd av den materialistiska historieuppfattningen gjorde han gällande, att militärväsendets oarter vore en frukt av vissa politiskt-historiska förutsättningar. Dessa borde undanröjas men ej själva försvaret, vars nödvändighet vilade på långt solidare grundvalar. I överensstämmelse med sin allmänna uppfattning om förhållandet mellan demokrati, patriotism och försvar ivrade han för genomförandet av ett demokratiskt försvarsväsende, och härvid ville han förverkliga den allmänna folkbeväpningens demokratiska tanke, som vore »den eftersträvansvärda stationen på vägen till den fullständiga avväpning, som först ett från klasser och klasstrider befriat folkförbund torde kunna genomföra».² En demokratisk milisarmé var följaktligen åtminstone i början på 1890-talet Brantings positiva försvarsståndpunkt. Men såsom den naturliga övergångsformen till ett nedrustat internationellt samhälle var han dock beredd att acceptera den allmänna värnplikten,³ ty för Branting stod det klart, att militära anstalter av rimlig omfattning och en på sådant sätt i handling dokumenterad försvarsvilja än så länge vore en ofrånkomlig insats av varje folk, som insåg nödvändigheten av att utåt demonstrera, att det satte värde på sitt politiska oberoende, eller som han uttryckte sig många år senare i sin uppgörelse med försvarsnihilisterna inom partiet: partiet får icke slå in på en lik-

¹ *Brantings skrifter*, V, s. 33. Uttalandet förekommer i en av Branting år 1891 publicerad artikel »En folkfara», däruti han för första gången mera utförligt utvecklar sin principiella syn på försvarsfrågan.

² *Brantings skrifter*, V, s. 33 (En folkfara).

³ Ungefär samma synpunkter återkommo långt senare i en artikel i *tidningen Fram* 1907 under rubriken »Vart syftar antimilitarismen?» (*Brantings skrifter*, VIII, s. 157).

giltighetslinje för fäderneslandets existens.¹ Med sin allmänna syn på försvarsfrågan behövde Branting följaktligen aldrig bringas i något logiskt dilemma vid fixerandet av sin ställning till den frivilliga skytterörelsen. Redan tidigt såg han i den ett komplement till ett demokratiskt försvar men även ett medel i kampen för röst-rätten och demokratin.

Hela Brantings försvarsvänlighet var dock odelbart sammanvuxen med hans passion för freden och den fredliga kulturen, och han ville på inga villkor godta andra försvarsanordningar än sådana, som syftade till ett värn av landets oberoende. Från sina utgångspunkter kunde han givetvis endast skänka stöd åt de strävanden för ett förbättrat försvar, som stodo i samklang med en klar freds- och neutralitetspolitik. Landet finge icke tyngas av en så stark rustning, att det tryckte sin bärare till marken och verkade som hämsko på utvecklandet av dess allmänt kulturella och produktiva krafter, och den försvarsplikt, som landets medborgare borde tvingas att ta på sig, måste vara så utdanad, att det passade medborgare i ett fritt, demokratiskt samhälle, ty, skrev han i sin programartikel »En folkfara»: »Om någonstädes i världen kasärnmilitarismen efter storstatsmönster saknar varje skymt av urskuldande förutsättningar är det väl här på den skandinaviska halvön».²

Om Branting sålunda redan under det socialdemokratiska partiets allra tidigaste verksamhetsskede godkände försvarsplikten såsom ett under alla förhållanden obetingat medborgerligt imperativ, ansåg han å andra sidan, att samhället genom försvarsprestationens utkrävande även ägde skyldighet att tillerkänna medborgaren en motsvarande rättighet att utöva bestämmande inflytande på det fosterlands öden, som denne hade att försvara. Brantings livslånga kamp för det svenska samhällets demokratisering stod sålunda redan från första början under denna idépolitiska konstellation: obetingad plikt att försvara fosterlandet förknippad med obesuren rätt att delta i avgörandet av dettas angelägenheter.

* * *

*

¹ *Brantings skrifter*, VIII, s. 255 (Artikeln år 1913 om »det befästa fattighuset»).

² *Brantings skrifter*, V, s. 35.

Efter fransk-tyska kriget rådde i Europa några år av relativt lugn på det utrikespolitiska området, men från Berlinkongressen 1878 började ånyo en period av allianspolitiska strävanden. Den kamp att bryta Tysklands politiska hegemoni, som nu började, och vars genomförande i själva verket kom att ta en hel mansålder i anspråk, framkallade runt om i Europa ett allmänt upp- rustande. Folken grepos av en slags krigspsykos. Svallvågorna av den politiska oron bland Europas folk nådde också upp till de skandinaviska länderna. Inom både Sverige, Norge och Danmark bröt det fram en stark rörelse för ökade försvarsanstalter. Här skall emellertid endast uppmärksammas denna försvarsrörelse i Sverige från slutet av år 1890 med hänsyn till dess betydelse såsom bakgrund för förståelsen av det socialdemokratiska partiets första markerade framträdande i den försvarspolitiska diskussionen.

I slutet på 1880- och början på 1890-talet oroades man i vänsterkretsarna av det emellanåt hörda talet om Sveriges utrikespolitiska orientering åt grannen söder om Östersjön. Inom socialdemokratin framkallade redan ryktena härom så mycket starkare bekymmer, som Bismarck satt i gång en systematisk förföljelse av socialdemokraterna med hjälp av sin beryktade socialistlag, och det dessutom rådde en viss frändskap mellan den högkonservativa regimen i detta land och den, som förts till makten i Sverige genom tullreaktionens seger. När fördenskull spörsmålet om en ny utvidgning av värnplikten blev frågan för dagen, var tidpunkten inne för socialdemokratin att börja på allvar överväga sin ställning till försvaret, i synnerhet som detta befarades komma att skäras till efter preussisk schablon. De försvarsvänliga vindarna hade börjat blåsa redan i slutet på åttio- talet, men först 1890 sökte man fånga in och organisera den nya försvarshänförelsen uti den i maj månad 1890 bildade Allmänna försvarsföreningen, som tog ledningen av en över hela landet utbredd, systematiskt bedriven försvarsagitation.¹ Stämningen hade förberetts genom olika uttalanden av kungen, i riksdagen, i tidningspressen och kanske framför allt i den på sin tid mycket uppmärksammade broschyr, som utkom under år 1889: »Hur vi förlorade Norrland», och vars författare var en framskjuten konservativ poli-

¹ Även den 1884 bildade sammanslutningen »Svenska Kvinnoförbundet för Sveriges försvar» tog häri mycket aktiv del.

tiker, nära lierad med dynastin, sedermera utrikesministern greve L. Douglas. Denna broschyr, som även innehöll en serie skarpt formulerade angrepp på de maktägande bönderna i andra kammaren och på den gällande författningen med dess konstitutionella hinder för kungamakten att ej få riksdagen oåtspord vidta de försvarsanordningar, vilka den regerande monarken funne oundgängligen påkallade, var framför allt en försvarspolitisk varningssignal. Den icke blott beklagade, att Sverige försuttit möjligheterna till försvarspolitisk allians med Tyskland (s. 15),¹ utan författaren trodde sig även kallad att väcka upp det försoffade svenska folket, som blivit märkt av den långa fredens »moraliskt förslappande inverkan» och nu dessutom stode inför hotet att få skörda frukterna av de kosmopolitiska lärorna, som här inympats (s. 22). I riksdagen sökte försvarsvännerna att komma till en uppgörelse i försvarsfrågan på den allmänna värnpliktens linje, men det strandade på gamla lantmannapartiets ståndpunkt, som även stöddes av flertalet stadsliberaler i andra kammaren.² Försvarets kärra hade alltså kört fast i dyn, och därmed var en direkt impuls given till igångsättande av den stora agitationen för ett förbättrat försvarssystem.³ Den utomordentligt livliga agitation, som nu sattes i gång, och vartill vår försvarshistoria erbjuder endast få motstycken, bedrevs på tvenne linjer, en mera allmänpolitisk och en mera populärt agitatorisk.⁴ Den förra agitationsformen kom företrädesvis till användning — förutom i riksdagen — i tidningspressen och på större möten, som anordnades här och var i landet. I dem medverkade flera utav landets mest framskjutna politiska och kulturella krafter. Utanför riksdagen var det till att börja med i främsta rummet de akade-

¹ I broschyren återfinnes även följande modernt klingande fras: »att de skandinaviska folken i denna rasstrid, där den germanska rasen kämpar på liv och död mot den slaviska och den romanska, [svikit Tyskland], var en erfarenhet, som man sent skall glömma i Tyskland» (s. 17).

² S. J. B o e t h i u s, Sveriges historia, del XIII, s. 143, och H. j. H a r a l d s, E. G. Boström, s. 57.

³ Försvarsrörelsens utveckling kan följas nära i tidningen Försvarsvännen, som samtidigt började utkomma.

⁴ Man bildade även försvarsförbund i socknarna under en gemensam försvarskommitté för resp. län. Samtidigt upplöste sig skarpskytteföreningarna mestadels och ombildades till skyttegillen (K.B:s 5-årsberättelser för perioden 1886—1890).

miska kretsarna — speciellt i Uppsala — som togo sig an försvarsfrågan i början på 1890-talet, även om försvarsintresset vid denna tid ännu icke hade gripit hela den akademiska ungdomen.¹ Den drivande kraften i Uppsala var det därstädes verksamma och tämligen nybildade Fosterländska Studentförbundet. Rörelsen spred sig ganska snart även till allmänna läroverk och flickskolor, medan däremot folkskolornas barn av f. ö. rätt naturliga skäl endast mera undantagsvis omnämnas såsom ungdomligt medverkande krafter i den tidens försvarsagitation.² Det var nu på hösten 1890, som även Harald Hjärne på allvar kastade sig in i den politiska striden med försvarsfrågan som huvudsaklig plattform.³ Att Hjärnes mäktiga personlighet övade ett icke obetydligt inflytande på den bildade opinionen i landet är höjt över allt tvivel. Däremot torde han knappast ha så starkt påverkat de breda samhällslagren, ty även om arbetarna uppskattade hans rösträttsvänlighet, torde de ha känt sig i någon mån förbryllade av de långt gående krav på värnpliktens utsträckning, som han samtidigt framställde.

Den mera populärt lagda försvarsagitationen, vilken var den, som stack mest i ögonen, gick ut över hela Sverige och torde, såsom länsstyrelsernas femårsberättelser giva vid handen, ha trängt fram ända till de avlägsnaste kroker av landet. Tvivelsutan bemödade man sig om att få med hela den stora allmänheten, men den syr-

¹ En sakkunnig lokalbedömare framhåller, att försvarsintresset i Uppsala dock var ganska ringa i början på 1890-talet, vad studenterna angår, ty bland dem »var nog flertalet snarare försvarsnihilistiskt sinnade. Jag vet ej varför; troligen ansågs det duktigt att hata militärer» (L. W. S t j e r n s t e d t, Minnesblad, s. 248).

² En utav första kammar-högerns mest kända män, landshövding Lars Berg, som deltog uti ett av Fosterländska Studentförbundet i Uppsala anordnat försvarsmöte, uttalade därvid bl. a., att »den, som känt försvarsnihilismens tryckande makt i riksdag och press, måste hälsa denna ungdomliga rörelse såsom en gryende dag» (*Fosterländska Studentförbundet, Det flydda decenniet*, s. 11).

³ Hjärnes föredrag i Uppsala den 11 okt. 1890 återfinnes i hans bok »Bladdade spörsmål», s. 49 ff. Hans riktklinjer för frågans lösning voro, att »försvarsbördornas ökande borde organisatoriskt förbindas med rättigheternas utvidgande»; han tänkte sig till exempel, att den, som genomgått en längre utsträckt värnplikt, borde erhålla rösträtt, oberoende av census. De högre klasserna borde i handling visa sin uppskattning av fäderneslandet genom att åtaga sig själva uppoffringar, de äldre i form av ekonomiska bördor, de yngre genom extra vapenövning (Jmf. G. J a c o b s o n, Harald Hjärne, s. 65—66).

liga kritik, som mötte försvarsrörelsen både från en stor del av den liberala pressen och från arbetarhåll,¹ försvårade arrangörernas avsikter att lyfta försvarsfrågan ovan det partipolitiska stridsviolet och att av propagandan för ett starkare försvar skapa en stor folk-rörelse. Den artade sig till att få en tämligen exklusiv överklass-karaktär, vilket icke obetydligt irriterade rörelsens ledning.² Av de utförliga redogörelser, som återgivas i tidningen Försvarsvännen över möten och festligheter, som ägde rum landet runt alltifrån hösten 1890, får man en klar bild utav, huru denna försvarsrörelse arbetade och vilka, som voro de drivande krafterna i densamma. Genomgående bekräftar sig, att den låg i händerna på samhällets mest inflytelserika element, medan det däremot ingenstädes förmärktes, att arbetare eller med dem jämställda togo eller inbjudits att ta någon mera aktiv del i rörelsen.³ Även dennas yttre apparat

¹ 1890 utgavs sålunda ex.vis en tillfällighetstidning, »Kanonen» (varav ett ex. förvaras i Arbetarrörelsens arkiv), som angavs vara ett organ »för arbetarnes försvarsrörelse mot dess utplundrare» och vari riktades ett angrepp på »våra försvarsdileranter».

² Särskilt den liberala pressen påtalade dessa tendenser och man bestred icke heller inom försvarsrörelsen, att särskilt allmänna försvarsföreningens ledamöter till större delen utgjordes av officerare, ämbetsmän och kvinnor. Dock hade en förändring härutinnan så småningom inträtt, framhölls det i Försvarsvännen 17/11 1890.

³ Då rörelsens ledning i polemik mot de liberala avisorna sökte bevisa motsatsen, kunde de endast andraga, att några arbetarföreningar — t. ex. i Skövde och Norrköping — förklarar sig gilla försvarsrörelsen och på olika sätt stött densamma. De hade sålunda förbisett, att den tiden var länge sedan förbi, då arbetarföreningarna voro på något sätt representativa för den egentliga arbetarklassen. Enligt referaten i Försvarsvännen dirigerades rörelsen företrädesvis av landshövdingar, militärer, borgmästare, läroverkslärare, präster, brukspatroner och godsägare samt efter hand även utav en och annan folkskollärare och kommunalordförande. Se exempelvis Försvarsvännen 20/10 och 3/11 1890, 12/1, 20/1 och 6/4 1891. Då Hjärne blev angripen för sina synpunkter från konservativt håll, begagnade han tillfället att i ett par artiklar i tidningen Fyris våren 1891 även rikta några erinringar mot det sätt, varpå försvarsrörelsen handhades. Han konstaterade, att »försvarsvänner inom de bildade och välmående klasserna ha slutit sig samman i talrika föreningar och förbund till inbördes uppmuntran», medan det endast var här och där på landsbygden, som försvarsförbunden fått en något mindre exklusiv sammansättning. Det vore, framhöll Hjärne, att se sanningen i ögat, om man vidginge, att arbetarna till följd av försvarsrörelsens metoder »fått för sig att 'överklassen' nu är på väg att under skenfagra förevändningar 'befästa sitt välde' med den förskräckliga 'militarismens' hjälp». Arbetarna, fortsatte han, »kunna ej på allvar tro, att

och de rekvisita, som begagnades, torde knappast ha verkat tilltalande på arbetare och andra demokratiskt sinnade medborgare, som väl snarast stöttes bort av det delvis tomma, officiella prål, som präglade tillställningarna. Men i Försvarsvännen inregistrerades allt detta med tillfredsställelse.¹ Landets kulturella elit, i den mån den icke var engagerad i den aktiva vänsterpolitiken eller sympatiserade med denna, var dock ovedersägligen gripen av den försvarsvilja, som nu gjorde sig gällande i landet. Den kärlek till friheten och fädernas land, som adlade försvarsrörelsen, var uppenbarligen också ett utflöde av ett nästan religiöst färgat nationellt patos, vars äkthet väl knappast ens någon av motståndarna ville bestrida, även när den patriotiska hänförelsen slog över i deklamationer och en uppstyltat högtidlig döds-kult av de historiska minnena. De många för försvarsrörelsen entusiastmerade bland skalderna, vetenskapsmännen och landets kulturelit i övrigt blundade givetvis för rörelsens mera teatraliska sidor och fäste sig huvudsakligen vid att ett ökat försvarsintresse kommit till synes. Av dem uppfattades detta såsom ett osvikligt tecken på sund, nationell hälsa och uppräckning i en tid, då rikets självbestånd ansågs vara utsatt för vissa hotande risker. »Den friska fosterländska livsluft, som nu sänder sina fläktar kring vårt land», yttrade Esaias Tegnér i sitt direktörstal i Svenska Akademin den 20 dec. 1890, skall rädda oss, och det vore medborgares skyldighet att redan i fredens dagar med glatt mod ta på sig krigets bördor.² Samma uppfattning om

man vill upptaga även dem i dessa försvarsföreningar på andra villkor än som tjänande bröder eller statister, vilkas egna meningar man icke bryr sig om att höra». Men att lämna förstärkningarna från det hållet å sido vore felaktigt, ty några speciella patriotiska lojalitetsförklaringar behövdes ju ej till bestyrkande av »landshövdingarnes, prostarnes och professorernas försvarsvänlighet». Försvarsrörelsen finge absolut icke »förvandlas, visserligen emot dess upphovsmäns avsikt, till ett nytt skiljemärke mellan 'överklass' och 'underklass'». H j ä r n e, Blandade spörsmål, s. 64 ff.

¹ Det kan antagas, att dåtidens tämligen revolutionärt betonade socialdemokrater icke funno något särskilt behag i att delta i festligheter, vilkas dekorativa inramning utgjordes av gevär och spjut etc., av historiska modeller, av Oscar II:s byst i kroppsstorlek och hans namnchiffer i transparanger, riksvapnet såsom stående prydnad, understundom flankerat av standar med bemålade bilder av forna kungar etc.

² Svenska Akademiens handlingar 5:te delen 1891. Om försvarsrörelsen hade Tegnér dessutom bl. a. yttrat följande: »Just under det gångna året har likväl

försvarsrörelsen såsom den märkligaste och mest löftesrika företeelsen i tiden kom även till uttryck i en del av högerpressens revyer över det gångna året,¹ medan åter den borgerliga radikalismens språkrör förenade sig med socialdemokratin i skepsis eller missnöje över den nya försvarsrörelsen.²

Denna hade emellertid icke pågått länge, innan den började att även mera uppmärksamt följas av arbetarna och det socialdemokratiska partiet. Redan i november månad 1890 ansåg norra och mellersta distriktets styrelse det påkallat att skrida till motåtgärder. Man beslöt att anordna ett protestmöte »emot den av överklassen igångsatta försvarsrörelsen».³ Till det protestmöte, som partiet avhöll den 30 nov., hade samlats 600 personer, vilka fingo lyssna till anföranden i försvarsfrågan av bl. a. Branting, Palm och N. M. Nilsson. I den av Branting föreslagna och av mötet enhälligt antagna resolutionen fördömdes militarismen såsom en utav de mest olycksbringande frukterna av det nuvarande samhället. Vidare ställde man in försvarsfrågan i dess sammanhang med krig och, utrikespolitiska strävanden och vädjade till »hela Sveriges underklass» att motsätta sig försöken att under sken av det nationella försvarets stärkande främja militaristiska överklassytten. Medborgarna borde, slutade resolutionen, ansluta sig till de socialdemokratiska strävandena, vilka även syftade till en förbrödring mellan nationerna.⁴ Flera fackföreningar i Stockholm följde exemp-

även i detta hänseende någon ljusning synts inträda. En fosterländsk stämning har gripit en stor del av vårt folk; och av allt lyckosamt, som under detta år kommit vårt land till del, är detta uppvaknande ur dvalan det, vid vilket våra tankar i dag helst önska dröja.»

¹ Så exempelvis N.D.A. 2/1 1891.

² Se t. ex. Fäderneslandet 31/12 1890. Tidningen framhöll, att överklassen vore rädd för ryssen och därför ville ha ett starkt försvar, »varmed även följer den ingalunda föraktliga biprodukten av ett kraftigt medel till underklassens undertryckande, om det en gång skulle falla densamma in att med våld försöka förverkliga den medborgerliga likställigheten».

³ Norra och mellersta socialdemokratiska partidistriktets styrelseprotokoll 25/11 1890.

⁴ Soc.D. 1/12 1890. Det kan tilläggas, att en rörelse vid denna tid började få vind i seglen, som gick ut på att förmå militärer och f. d. militärer att visa ohörsamhet mot det militära befälet i händelse av sociala konflikter, en rörelse, som dock blev påtalad både av Branting och Danielsson, ehuru föreningen f. d. militärer var ansluten till partiet. Den fick dock aldrig många medlemmar

let och diskuterade försvarsfrågan vid sina möten. Inom möbel-
snickeriarbetarfackföreningen stämplades sålunda hela rörelsen för
ny härordning såsom »en överklassrörelse för egen vinnings skull
och icke för fäderneslandets väl», och man inlade en gensaga mot
»försvarsgalenskapen» och det »ofog», som den innebar.¹ Stads-
buds- och pianobärarefackföreningen protesterade likaledes och
varnade de maktägande att lägga nya bördor på den mindre be-
medlade, »som icke har något att försvara».² I södra järnarbetar-
fackföreningen, där Hinke Bergegren angav tonen, klandrades
»överklassens försvarsrörelse», och man förenades i uppfattningen
om att kriget och den väpnade freden »endast kunde avskaffas ge-
nom överklassens fall», som det vore socialismens uppgift att be-
reda.³ Även västra järnarbetarfackföreningen antog en resolution
med anledning av försvarsrörelsen, vari denna utdömdes och ar-
betarna manades att ansluta sig till den internationella arbetar-
rörelsen »för att» — såsom det står skrivet — »därigenom göra
ett slut på överklassens slaktarmani».⁴ Folkmöten mot försvars-
rörelsen höllos också i landsorten, där de dock, åtminstone på
landsbygden, knappast leddes av socialdemokrater utan mestadels
av radikala rösträttsivrare. Därvid kunde t. o. m. framställas krav
på att man borde vägra att underkasta sig värnplikten, så länge
rådande rösträttsförhållanden bestodo.⁵

Vid 1891 års riksdag framlade den då sittande Åkerhielmska
regeringen med Palmstierna som krigsminister ett förslag till ny
härordning. Regeringen föreslog 90 dagars värnplikt och värn-
pliktsålderns utsträckning till att omfatta 20 årsklasser såsom hä-
rens kärna. För att vinna böndernas röster var i propositionen in-

och tynade bort ganska snart. Att de socialistiska idéerna börjat få insteg
bland militärmanskapet var en källa till bekymmer även utanför Stockholm.
Soc.D. återgav sålunda ^{20/2} 1891 ett meddelande, att underofficerssällskapet vid
Livregementets grenadiärer diskuterat följande fråga: »Vad kunna vi under-
officerare göra mot den socialistiska anda, som allt mer och mer vunnit insteg
bland våra grenadiärer?»

¹ Soc.D. ^{18/12} 1890.

² Soc.D. ^{12/1} 1891.

³ Soc.D. ^{20/1} 1891.

⁴ Soc.D. ^{2/3} 1891.

⁵ Soc.D. ^{9/1} 1891.

arbetat ett förslag om en avskrivning av grundskatterna, d. v. s. vissa av de pålagor, som åvilade jordbruket. Denna proposition gav stöten åt två håll. Å ena sidan livades försvarsrörelsens vänner till ytterligare krafttag. Man var bland dem angelägen om att förskaffa regeringsförslaget största möjliga anslutning från folket. Men å andra sidan eggades socialdemokratien till skärpt opposition. Efter den stora Stockholmsprotesten följde sålunda ett socialdemokratiskt folkmöte i Malmö den 18 jan. 1891,¹ som protesterade mot försvarsrörelsen »i förnuftets och den allmänna fredens namn», och det tillades i den av Danielsson formulerade resolutionen, att försvarsrörelsen endast avsåge »att stärka överklassens försvar gentemot underklassen och därför bör den på fullaste allvar bekämpas av arbetarpartiet». Efter några ord om Sveriges mellanfolkliga ställning och den neutralitetspolitik landet borde följa, uttalades att »om det nationella försvaret vill för övrigt arbetarklassen ej vara med, förrän den erhållit medborgerliga rättigheter och mänskliga existensvillkor att försvara, och armén ersättes av folkbeväpningen enligt principen: 'geväret på väggen och befälet ur valurnan'». ² På mötena i Stockholm och Malmö följde flera, som partiet anordnade under vintern 1891, och vid vilka bl. a. även Branting vid ett par tillfällen medverkade som talare.³ Även inom de till partiet anslutna arbetarklubbarna diskuterades försvarsfrågan livligt under vintern 1891, och man uttalade där liksom i flera fackföreningar den uppfattningen, att försvarets huvuduppgift vore att skaffa sysselsättning åt arbetslös överklassungdom. Parallellt härmed fortgick, som ovan nämndes, försvarsagitationen i de borgerliga kretsarna. Harald Hjärne framträdde nu såsom en centralfigur bland de borgerliga försvarsvännerna.⁴ Även inom den yngre

¹ Ett liknande möte i Göteborg hölls först på hösten 1891.

² Soc.D. ²¹/₁ 1891.

³ Soc.D. ¹⁷/₂ 1891. Bland övriga talare må nämnas Hinke Bergegren, vilken uti ett föredrag i Norrköping utvecklade sina synpunkter på vad han kallade »försvarsepidemien och blödspatriotismen» (Soc.D. ²⁴/₂ 1891).

⁴ Sitt program utformade han mera bestämt på ett allmänt försvarsmöte i Uppsala den 19 april 1891, som antog en resolution om utvidgning av värnplikten i samband med allmän rösträtt samt genomförande av progressiv beskattning. Denna gren av försvarsrörelsen syftade sålunda längre än den, som ursprungligen startats via den allmänna försvarsföreningen. Den inställde försvarsfrågan i ett allmänpolitiskt sammanhang. I den av Hjärne samma år

borgerlighetens mera radikalt betonade flygel fann försvarsfrågan viss resonans; åtminstone på våren 1891 ansågs det, att en relativt försvarsvänlig stämning förefanns inom de studentkretsar, som rekryterade studentföreningen Verdandi, och bland vilka en del hade känt sig dragna till det av Hjärne uppställda programmet försvar och reformer, d. v. s. införande av allmän värnplikt mot kompensation av utökad rösträtt.¹ Att även dåtidens lundensiska kulturradikaler förhöllo sig närmast sympatiskt förstående till behovet av ett betryggande militärt försvar, framlyser nog så tydligt av det tal 1891 vid festen för Nordens universitet, varmed Bengt Lidforss hyllade fädrens minne.²

De kulturella spetsarnas tillfredsställelse över det alltjämt levande försvarsintresset fortfor även under 1891. Viktor Rydberg t. ex. uttalade sin stora glädje över ungdomens entusiasm för saken.³

Den osjälviska försvarshänförelse, som onekligen lågade inom vida kretsar av det borgerliga samhället, hade dock icke förmått att ändra uppfattningen inom den socialdemokratiska pressen och partiet, där man fortsatte att kommentera vad som passerade på det försvarspolitiska området i vändningar, vilka förrådde, att partiets ställning till hela försvarsproblemet alltjämt bar prägel av oförsonligt motstånd — så långt den fåtaliga socialdemokratin härvid något betydde — mot varje lösning, som ej tog hänsyn till de orepresenterades rösträttskrav. Denna partiets kritiska hållning och försvarspolitiska negativism skulle bli än skarpare, ju närmare det led mot den stora uppgörelsen i försvarsfrågan vid urtiman 1892, vilken i främsta rummet gick ut på en utökning av värnplikten och anvisande av rikligare medel på försvarsbudgeten.

* * *

bildade föreningen »Försvar och reformer» fick denna allmänpolitiskt betonade försvarsrörelse sin huvudhård. G. J a c o b s o n, Harald Hjärne, s. 66. Föredraget in extenso i H j ä r n e s »Blandade spörsmål», s. 57 ff.

¹ *Verdandi femtio år*, s. 49.

² *Bengt Lidforss. En minnesskrift*, s. 29.

³ I ett brev till T. Torbjörnson den 25/3 1891 skriver han om »det ädla mål», som Fosterländska Studentförbundet uppställt, och han sade sig känna glädje över »blotta vetskapen om, att det finnes ett ynglingaförbund sådant som Edert, och som så klart sett det rätta målet för en försvarsrörelse» (*Viktor Rydbergs brev*, III, s. 119—120).

Det kapitel ur försvarsfrågans historia, som här tecknats, avser endast att giva en föreställning om beskaffenheten av den folkmening i frågan, som var förhärskande under tiden närmast före urtimareformen 1892. Det var, kan man säga, en avgrund befast mellan den konservativt borgerliga och den socialistiska opinionen (som i mycket utgjorde en till ytterlighet driven skärpning av åsikter, vilka omfattades av stora grupper dåtida liberaler). Helt visst bottnade de grundolika synpunkterna både i folkpsykologiska och intressebetonade motsättningar. I själva verket var det de två nationerna, som här stodo mot varandra, var och en på sitt sätt fulltonigt representerande tids- och klasstypiska drag. Och dock ligger det endast 45 år mellan den principiellt positiva intällning till försvaret, som — om ock på olika sätt manifesterad — i nuet är alla svenska politiska partiers av någon betydelse, och den primitivitet i uppfattningarna om försvaret, som gjorde sig bred bland de rösträttslösa arbetarmassorna i början på 1890-talet!

PLANERNA ATT ÅTERFÖRENA KAMMARREVISIO- NEN MED KAMMARKOLLEGIET 1791--1792

ETT BIDRAG TILL FRÅGAN OM GUSTAV III:s SISTA FÖRVALTNINGSPLANER

AV FIL. STUD. ÅKE ADLERS, STOCKHOLM

I sina tre bekanta memorial 1785--86 föreslog Liljencrantz inrättandet av en ministerinstitution i Sverige. I samband därmed borde helst kollegierna avskaffas och ersättas av enrådgighetsverk med ministrarna som chefer.¹ Utan en dylik förändring ansåg Liljencrantz icke, att någon effektiv styrelse skulle kunna organiseras. Även andra i Gustav III:s omgivning, t. ex. Toll, gävo uttryck för liknande åsikter.

När Gustav III 1789 stod med händerna fria att efter behag omorganisera förvaltningen, fingo dessa förslag förnyad aktualitet. Tidens memoarlitteratur ger en föreställning om riktningen av de förestående reformerna. Kriget med Ryssland uppsköt, och konungens död omintetgjorde emellertid ett avgörande, som annars med all sannolikhet ej hade låtit vänta på sig länge.

Enligt en uppgift hos Adlerbeth tänkte Gustav III redan i maj 1789 upphäva kollegieväsendet, något som dock skulle ha avstyrts genom biskop Wallqvists mellankomst.² Helt säkert bidrog därvid i hög grad konungens rädsla att i den kritiska situationen efter riksdagen sätta även kollegietjänstemännen i harnesk mot den nya regimen till att skjuta upp ett avgörande.³

¹ En närmare behandling av memorialen finner jag här ej nödvändig; efter Henrik A. Olssons grundliga utredning av frågan får väl diskussionen därom även anses avslutad. H. A. Olsson: Ministerstyrelse- och kollegialprinciperna i svensk reformdiskussion 1812--1840, s. 37 ff.; jfr A. Forssell: Ministerier och kollegier, s. 20 ff.; Brusewitz' recension av Forssell, H. T. 1918; A. B. Carlsson: Den svenska centralförvaltningen 1521--1809, s. 176 ff., m. fl.

² G. G. Adlerbeth: Historiska anteckningar, utg. av E. Tegnér, I, s. 170.

³ Forssell, a. a. s. 84. -- Brusewitz' kritik av Forssell i denna fråga kan ej anses övertygande. (H. T. 1918, Översikter och granskningar, s. 70.) Vad Brusewitz anför mot Forssell -- att Adlerbeths uppgift ej ensam äger full

Omedelbart efter fredsslutet med Ryssland tycks det, som om meningen varit att genomföra de tidigare planerade förändringarna av förvaltningen. I ett hittills ej behandlat brev från J. H. Kellgren till A. N. Clewberg förekomma några uppgifter, som i detta sammanhang ha det största intresse.¹

Kellgren meddelar, att Gustav III alla dagar var sysselsatt på Drottningholm med planer på förändringar inom både den militära och civila ämbetsmannavärlden. Några fasta konturer hade dessa planer ännu ej tagit, »så vida allt ännu är blott in petto». Han trodde sig dock kunna förutspå en fullständig indragning av krigs- och amiralitetskollegierna samt en indragning till hälften av bergs- och kommerskollegierna, vilkas juridiska mål skulle överföras till hovrätten. Likaså skulle statskontoret upphöra och kammarrevisionen förvandlas till ett kontor under kammarkollegium. Tulldirektionen skulle upphävas och tullarna utarrenderas samt slutligen finans- och ecklesiastikexpeditionerna indragas.²

Kellgren uppfattade detta i första hand som en besparingsaktion, varpå även en befallning till kammar-, kommers- och bergskollegierna samt statskontoret att inkomma med utlåtande om minsta möjliga summa, som kunde begäras, tydde. Men han gav också

beviskraft, samt att frågan om kollegieväsendet ej finnes berörd i Wallqvists berättelse om 1789 års riksdag — har denne själv påpekat (Forssell, a. a. s. 76, jfr s. 84 n. 1), men trots detta har Forssell velat visa, att först om man förutsätter, att konungen ville upphäva kollegierna, och att Wallqvist motsatte sig detta, kan man rätt förstå W:s ställningstagande i andra frågor vid denna tid (Forssell, a. a. s. 77 ff.). Brusewitz' påpekande, »att kollegierna ej med ett ord äro nämnda i Gustaf III:s bekanta 'plan till riksdagen'», säger överhuvud taget ingenting, då denna »plan» innehåller konungens tankar före statsvälvningen. Även om det skulle ha framgått av »planen till riksdagen», att Gustav III tänkt bibehålla kollegieväsendet, skulle detta icke ha varit något bevis för att konungen efter genomdrivandet av förenings- och säkerhetsakten, då han stod som ensam segerherre inom landet, ej önskat omorganisera förvaltningen för att definitivt bryta byråkratiens makt.

¹ J. H. Kellgrens bref till A. N. Clewberg, utg. af H. Schück (Skr. utg. av svenska litt. sällsk. i Finland, XXVII), s. 125. Brevet är daterat den 23 sept. 1790. Donner har förut hänvisat till detta brev men icke redogjort för dess innehåll. Konung Gustav III:s brevväxling med Adolf Fredrik Munck. Utg. och bearbetad av Harry Donner (Skr. utg. av svenska litt. sällsk. i Finland, CCXXXVII), s. 103, n. 1.

² Av militären skulle konungens eget värvade regemente indragas, gardet reduceras till 8 kompanier samt hälften av kavalleriregementena förvandlas till infanteri. — Ävenledes vore det meningen att avskaffa lagmansrätterna.

några upplysningar om hur han antog, att de indragna ämbetsverken skulle förvaltas. En krigsminister skulle utnämnas — Kellgren förmodade, att Pollet vore designerad därtill —, och amiralitetskollegiets göromål uppdragas åt Anckarsvärd och Cronstedt. Finanserna skulle anförtros åt en kommitté under Ruuths presidium. Slutligen förutspåddes Armfelt värdigheten av rikskansler och premierminister.

Varifrån Kellgren fått dessa uppgifter är svårt att säga. Självtillhörde han ej vid denna tid Gustav III:s närmaste omgivning. Värdet av upplysningarna förminskas givetvis därav. Hans uppgifter kompletteras emellertid i viss mån från annat håll. Hedvig Elisabeth Charlotta talar i september om tillsättandet av en krigs- och en sjöminister.¹ I samband därmed gissade man på ett upphävande av krigs- och eventuellt amiralitetskollegiet.² Både Hochschild och Nordin förutspådde en snar förändring med kammarkollegiet och kammarrevisionen.³ Likaså hade de finanskommittén på känn.⁴ Och enligt Nordin slutligen var allmänna meningen i initierade kretsar den, att Armfelt skulle hugnas med det ämbete, som motsvarade kanslipresidentens.⁵

Under vintern 1790—1791 fortsatte ryktena om förestående förändringar. Att verkligen ett genomgripande reformarbete förbereddes visar tydligt H. af Låstboms brev till J. M. af Nordin den 27 januari 1791.⁶ Slutligen talar även Adolf Fredrik Munck i april 1791 om att »man sett Kungl. maj:ts nådiga böjelse att sätta kollegierna på en för riket nyttigare och till ärendernas säkra skötande lämpligare fot . . .»⁷

Under förutsättning att meningen varit att avskaffa kollegierna och förvandla dem till enrådighetsverk, eventuellt ministerbyråer,

¹ Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok, III, s. 317.

² R. F. Hochschild: Memoarer, II, s. 145 under den 3 sept.

³ Nordin: Dagboksanteckningar för åren 1786—1792 (Hist. handl., VI), s. 88 under den 4 sept.; Hochschild, a. a., II, s. 151 under den 18 sept.

⁴ Hochschild, a. a., II, s. 150 under den 15 sept.; Nordin, a. a. s. 92 under den 17 sept. I olikhet med Kellgren trodde både H. och N., att Liljencrantz skulle sättas i spetsen för finanskommittén; H. antog emellertid även, att Ruuth skulle bli ledamot där.

⁵ Nordin, a. a. s. 91 under den 12 sept.; jfr Tegnér: Gustaf Mauritz Armfelt, I, s. 387 ff.

⁶ Forssell, a. a. s. 97.

⁷ Inledningsskrivelsen till Muncks »note» den 2 april 1791. Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 1. (R. A.)

blev frågan den, hur administrationens dömande verksamhet skulle kunna skyddas, så att den styrande makten hindrades från att inkräkta på den lagskipande maktens område. Hittills hade ju kollegialiteten utgjort ett säkert värn för en oväldig rättskipning. Den lösning, som först diskuterats härvidlag, var att överlåta kollegiernas domsbefogenheter till en division av Svea hovrätt.¹ Denna plan måste emellertid senare övergivas, sannolikt till följd av Muncks energiska motstånd däremot.

I samband med ett förslag vintern 1790—91 att återföreka kammarrevisionen med kammarkollegiet blev dock frågan om den administrativa domsrätten åter aktuell. Skulle den nämligen för kammarrevisionens del kunna lösas på ett tillfredsställande sätt, kunde också vid en blivande omorganisation av de andra ämbetsverken samma principer tillämpas, som blevo nyttjade vid detta kollegiums reformering.

Sättet för kammarrevisionens indragning fick sålunda en principiell betydelse vid genomförandet av den tilltänkta förändringen av administrationen. Sedd som ett led i Gustav III:s strävan att böja byråkratien under konungamakten samt att organisera en smidigare förvaltning erhöi den en rent politisk prägel.

Men reformeringen av kammarrevisionen avsåg också att förbättra förhållandena inom ämbetsverket. För att förstå denna sida av frågan är det nödvändigt att ge en överblick över arbetet i kollegiet vid slutet av Gustav III:s regering.²

När Adolf Fredrik Munck i juli 1788 utnämndes till president i kammarrevisionen, rådde där den största oordning. Genom kung-

¹ Riktigheten av Kellgrens uppgift i denna fråga framgår tydligt av Muncks andra »note» av den 2 april 1792, behandlad av Forssell, a. a. s. 106 ff.

² Jag inskränker mig här till att beröra förhållandena i kammarrevisionen under den tid, Adolf Fredrik Munck var president där. Redan under åren 1772—1774 hade vissa utredningar företagits i kollegiet, vilka resulterat i att kammarrevisionen inkommit till Kungl. maj:t med förslag till ny instruktion. Sedermera — troligen 1787 — hade en »beredning» tillsatts för att överse kammarrevisionens instruktion och uppge, hur arbetet i kollegiet skulle kunna bestridas. »Beredningen» tycks ha fungerat, tills kommittén av den 16 maj 1791 — se nedan s. 429 ff. — onödiggjorde dess existens. Några resultat av dess arbete har jag ej kunnat finna. — Den instruktion, som gällde för kammarrevisionen vid slutet av Gustav III:s regering, var utfärdad 1720. Tr. i C. G. Styffe: Samling af Instructioner rörande den civila förvaltningen i Sverige och Finland, s. 195 ff.

liga förordningar 1783 och 1784 hade kollegiet ålagts att årligen revidera samtliga det föregående årets sjö- och lanttullräkenskaper.¹ Betjäningen, som redan förut varit för ringa för att hinna granska mer än en del av kronans räkenskaper, hade därigenom ytterligare belastats med arbete. Då därtill kom, att genomgången av tullräkningarna skulle ske, innan några andra böcker fingo granskas, hade följden blivit, att nästan all revision av rikets övriga räkenskaper avstannat och svåra stockningar i arbetet uppstått.² Å andra sidan var ledamöternas antal opropotionerligt stort. Enligt 1778 års rikstat, som för framtiden skulle följas, borde kammarrätten bestå av president samt sex assessorer. Detta hade dock ej hindrat, att ett allt större antal kammarrevisionsråd utnämnts. 1788 voro ledamöterna sålunda, förutom presidenten, icke färre än femton personer, därav elva kammarrevisionsråd och fyra assessorer.

Sådant var alltså tillståndet, när Munck tillträdde sitt ämbete. Å ena sidan ett stort antal ledamöter, av vilka några visserligen voro tämligen väl avlönade, men av vilka det stora flertalet arbetade under mycket dåliga villkor. Å andra sidan en relativt liten revisionsbetjäning, som genom ensidig granskning av ett fåtal räkenskaper kommit att nästan fullständigt försumma arbetet med de övriga.

Munck försökte genast från början att bringa jämvikt inom verket. I en »note» av den 5 augusti 1788, då han f. ö. tog säte i sitt kollegium, föreslog han, att endast domfört antal ledamöter skulle förrätta domsverksamheten.³ De övriga nio borde delta i räkenskapsgranskningen och blott biträda vid överläggningarna, då de hade av dem själva utarbetade mål att föredraga, upplysningar att meddela eller domfört antal saknades. Kommissariernas föredragningskyldighet skulle även avskaffas, så att all deras tid kunde ägnas åt revisionen.

Detta huvudförslag kompletterades med flera detaljföreskrifter, vilka jag emellertid av utrymmesskäl icke kan närmare behandla.

¹ Kungl. maj:ts brev till kammarrevisionen den 15 maj 1783 och 27 febr. 1784. (R. A. Östermalmsavdelningen.)

² Se härom t. ex. assessor Brundstedts yttrande den 19 aug. 1788 i kammarrevisionens protokoll. (R. A. Östermalmsavdelningen.)

³ Muncks »note» finnes i avskrift i Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 25—32. — Protokollet den 5 aug. finnes tryckt.

Ledmotivet för Munck var hela tiden att framtvinga ett effektivare arbete i kammarrevisionen genom att på ett rättvisare sätt fördela göromålen mellan ledamöterna och den lägre betjäningen, som dittills utfört nästan allt arbete. Att presidenten därigenom redan från början kom i ett motsatsförhållande till sitt ämbetsverk, säger sig självt. I den livliga diskussion om verksamheten i kammarrevisionen, som under hösten och vintern 1788 kom till stånd, visade sig detta tydligt. Å ena sidan stod Munck, som tog än det ena, än det andra initiativet till förändringar, å den andra kammarrevisionens ledamöter, som med alla till buds stående medel sökte försvara den bestående ordningen.

Resultatet av Muncks aktion kunde under dessa förhållanden ej bli lysande. Några rätt viktiga beslut lyckades han dock genomdriva. Sålunda fastställde man, att målen hädanefter borde lottas ledamöterna emellan för att undvika, att de ledamöter, som hade kontor, skulle behöva vara överhopade med mål, medan de andra nästan saknade arbete.¹ Likaså avskaffades genom presidentens energiska ingripande ackordsystemet, som dittills, trots förbud, ännu fanns kvar.² Bruket att uppehålla sysslor genom vikarier förbjöds, och där det trots allt icke gick att fullständigt undvika vikariat, fastställdes regler för vikariatens tillsättande. Även ett flertal andra, mindre viktiga föreskrifter utfärdades, ägnade att befästa en bättre ordning i ämbetsverket.

Flera förslag framkommo att gjuta nytt liv i den eftersatta räkenskapsgranskningen. På assessor Brundstedts initiativ anhöll man hos Kungl. maj:t om befrielse från revisionen av tullräkenskaperna, vilka redan innan de kommo till kammarrevisionen voro genomgångna av därtill särskilt tillsatta revisorer.³ Men även om man blev kvitt tullräkenskaperna, var det omöjligt att med den ringa revisionsbetjäningen — sammanlagt 20 personer — hinna med det övriga arbetet. Enligt en uppskattning, som nu för första gången i kammarrevisionens historia gjordes av de räkenskaper, som årligen borde revideras i kollegiet, skulle det behövas 61 personer för

¹ Se härom kammarrevisionsrådet Fahnehjelms yttrande till protokollet den 19 aug. Jfr protokollen för den 7 och 10 okt.

² Se protokollet den 21 och 27 okt. 1788.

³ Se kammarrevisionens protokoll för den 19 aug. 1788. Kungl. maj:t biföll kollegiets anhållan den 15 aug. 1789.

att med den dittills använda, noggranna revisionsmetoden hinna gå igenom alla böckerna. Enligt en av presidenten Munck utarbetad metod borde man kunna reda sig med 58 personer. Då det emellertid ej kunde tänkas, att Kungl. maj:t skulle bifalla en tredubbling av revisionsbetjäningen, utarbetade ett av revisionsråden, Kexerus, en förenklad revisionsmetod, enligt vilken den nödvändiga betjäningens antal nedpressades till 28 personer. Denna metod, som godkändes av kammarrevisionens majoritet, kunde dock ej tillämpas förrän Kungl. maj:t gillat densamma.¹

Slutligen vidtogos vissa åtgärder, som mera indirekt skulle underlätta arbetet i kammarrevisionen. Cirkulärbrev avsändes från ämbetsverket till samtliga landshövdingar och till kammarkollegiet, i vilka dessa myndigheter tillhöllos att noga fullgöra sina skyldigheter med avseende på uppborädsförvaltningen, något som de tidigare ofta underlåtit.²

Dessa voro de förnämsta följderna av Muncks försök att rycka upp sitt ämbetsverk. Med hänsyn till den ytterst livliga diskussionen inom kammarrevisionen under hösten och vintern och den mängd projekt, som därunder framlagts, kan resultatet långt ifrån anses storartat. Trots de åtskilliga ordningsföreskrifter, som under hösten utfärdades, förbättrades förhållandena i stort sett varken inom kammarrevisionen, länsstyrelserna eller kammarkollegiet. Åtgärderna, som vidtogos att avhjälpa fel och åstadkomma en bättre ordning, nådde nämligen aldrig roten av det onda. Det oproportionerliga förhållandet mellan ledamöternas och betjäningens antal och arbete lyckades Munck ej rubba och ej heller det förnämsta hindret gentemot en ny ordning: andan av slentrian i kollegiet och odugligheten hos en hel del av tjänstemännen där.

För att komma till grunden med oegentligheterna i kammar-

¹ Jag har här blott i största korthet kunnat antyda de intressanta försöken att rationalisera revisionsverksamheten. Munck deklarerade sitt program redan i sin »note» den 5 aug. Uppskattningen av rikets räkenskaper, författad av kammarrevisionsråden Fahnehjelm och Kexerus samt assessor Brundstedt, finnes i Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 70—77. Kammarrevisionens beslut att godkänna Kexerus metod fattades den 5 dec. 1788. F. ö. hänvisas till kammarrevisionens protokoll den 19 aug., 2, 15, 18 och 23 sept., 5 och 20 dec. 1788 samt 30 jan. och 11 april 1789.

² Se kammarrevisionens protokoll den 28 nov. 1788. Jfr protokollet för den 17 okt.

revisionen hade presidenten framlagt ett flertal förslag, som emellertid ledamöterna ett efter ett avslagit. Munck hade då gång på gång hotat med att draga hela saken inför konungen, vilket blott ytterligare irriterat stämningen inom ämbetsverket. Det blev därför alltmera tydligt, att varje tanke på en reformering av kammarrevisionen genom samarbete mellan presidenten och ledamöterna måste uppges. I stället blev faran för en öppen konflikt mellan Munck och kollegiet allt större.

För Munck återstod endast att genom en hänvändelse till Kungl. maj:t söka driva sin vilja igenom. 1789 års riksdag och Muncks betydande arbete därunder hindrade honom emellertid från att sätta sin avsikt i verket. Först i slutet av april 1789 kunde han ta upp striden för en förändring av kammarrevisionen. Han hade då också ytterligare bevis på bristerna i de bestående förhållandena. Under den tid, han ej kunnat närvara vid sessionerna, hade ledamöterna kommit och gått, som de ville, och avhållit sig från tjänstgöring utan att ange orsaken därtill. Det hade t. o. m. hänt, att så många på en gång varit frånvarande, att domfört antal saknats vid måls avgörande.¹

Den 29 april avsände presidenten därför ett memorial till Kungl. maj:t, i vilket han på det mest oförblommerade sätt redogjorde för kammarrevisionens tillstånd och påpekade nödvändigheten av en snar förändring därav.² Ehuru memorialet är i hög grad aggressivt gent emot ämbetsverket, synes det mig, som om Munck i skrivelsen givit en god och i stort sett riktig bild av tillståndet i kammarrevisionen.

Under tidernas lopp, skrev Munck, hade kammarrevisionen missköotts så, att den kommit att öppet nonchaleras av andra kollegier och konungens befallningshavande, ja, det hade t. o. m. gått så långt, att den »snart sagt, blivit ett föremål för ridiculen uti både allmänna och enskilda samkväm».

¹ Munck klagade häröver i en diktamen till kammarrevisionens protokoll den 29 april. Jfr protokollen den 5 maj och 10 juni.

² Muncks memorial finnes tryckt i: Memorialer och handlingar rörande den tvist, som uppkommit emellan herr presidenten, ståthållaren och kommandören m. m. högvälborne greve A. F. Munck och Kongl. kammarrevisions herrar ledamöter, s. 3—8. Originalen i Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 21—24.

Enbart detta förhållande utövade naturligtvis ett det skadligaste inflytande på tjänstemännen, vilket än mer förökades genom de ekonomiska svårigheter, man hade att dragas med. Nästan hela betjäningen var lönlös. De få — och i sig själva otillräckliga — löner, som bestods verket, voro endera tilldelade de i senare tider till mer än dubbelt antal förökade ledamöterna, eller också voro de bortdragna från kollegiet av sådana, »som, ledsna att uthärda en så föraktad och besvärlig tjänstgöring, sökt sig bort till andra gladare och mindre mödosamma förrättningar, och vilka till efterträdare fått bankruttspelade köpmän, odugliga handelsbetjänter och kypare, som ändock till överflöd betalt ackords-summor för lönlösa tjänster, som de innehade endast som skyddsbrev utan att varken vilja eller kunna göra gagn».

Som en följd av tjänstemännens oduglighet hade den största oordning rått, då Munck tillträdde sitt ämbete. Blott ett fåtal revisionsbetjänter kunde sägas förstå sitt arbete. Då ett mål skulle föredragas, var det ej sällsynt, att handlingarna till större delen saknades, utan att någon kunde ställas till ansvar därför. Äldre mål voro avdömda på ofullkomliga handlingar, och händerna därigenom bundna att skärskåda saken i hela dess vidd. Arkivet var öppet för alla och till stor del skingrat. Aktoratsräkningar felade för 18 år, varför man ej visste, vad som vore indrivet av redan avdömda saker, och vad som ännu återstod. Räkningar, annotationsböcker och protokoll voro dels förkomna, dels inkompleta o. s. v. »Kontoren hade anseende, icke utav arbetsrum, utan av makulaturförvaringsställen. Med ett ord: allt var i den yttersta villervalla och kronans rätt på alla ställen förspild.»

Några förbättringar hade Munck lyckats genomföra. Arkivet var nu i någorlunda gott skick, handlingarna hade beretts säkerhet för framtiden och föredragningen av mål reglerats på ett tillfredsställande sätt. Men detta var ej tillfyllest. Vad som fordrades, var en reformering av kollegiet från grunden. Munck hade gjort, vad han kunnat, för att få en sådan till stånd, men stött på oöverstigliga hinder. Dels hade han ej själv befogenhet att föranstalta om en nyordning, dels hade ledamöterna ställt sig alldeles avvisande mot mer djupgående förändringar, och slutligen hade han av mellan-

kommande angelägenheter hindrats att ägna den tid, han velat, åt saken.

Ledamöternas hållning gjordes till föremål för det skarpaste klander. I stället för att gå till grunden med oredorna hade de blott klagat över sin egen knappa utkomst. Förvisso hade de skäl därtill. Av femton ledamöter hade endast fem ordinarie löner. Av de övriga uppbyro fyra arvode från andra stater, fem hade som ersättning notarie- eller andra lägre betjänters löner, och en gick slutligen alldeles obetald. Följden härav hade blivit en allmän moralisk förslappning: »Några funno sin förmån¹ i den allmänna villan och understödde den, andra sågo icke misstagen eller leddes av blott vana, en del åter kände väl oredan men hade ej nog mod att bryta sig igenom alla hinder, som mötte, eller misskände de sin egen heder så långt, att de hellre ville tåla det allmänna föraktet än avdraga täckelset och yppa det onda i hela sin vidd».

För att få frågan om kammarrevisionen ordnad ville därför Munck slutligen föreslå, att förnyad befallning skulle utgå till den tillförordnade beredningen, »som ännu ej kommit till stadga», att utarbeta ny instruktion för kollegiet samt i samband därmed inkomma med förslag till arbetsordning och lönereglering vid verket.¹

Munck tycks emellertid ha ansett, att det ej var nog att utgiva nya förordningar, utan att det var nödvändigt, att själva tjänstemannakåren blev en annan. Detta framgår av den process med kammarrevisionen, som han, icke långt efter att han inlämnat sitt memorial, invecklades i, eller kanske rättare sagt, framprovocerade. På grund av en tvist med kollegiet i en befordringsfråga beslöt han att avhålla sig från att utöva sitt presidentämbete och upptog i stället genom advokatfiskalen rättegång med kammarrevisionen.²

¹ Enligt Adlerbeth skulle M. ha inlämnat sitt memorial enskilt och ej genom den vanliga kanslivägen, »som medför den anklagades hörande». (Adlerbeth, a. a. s. 221.) Denna uppgift är emellertid felaktig. Skrivelsen inkom till handels- och finansexpeditionen den 11 maj 1789, föredrogs i allm. beredningen den 26 i samma mån. och i den t. f. regeringen den 15 juni, där beslut i enl. med Muncks förslag fattades. Något utlåtande från »beredningen över kammarrevisionens instruktion» tycks emellertid aldrig ha avgivits till Kungl. maj:t.

² Protokoll och handlingar i målet finnas tryckta i: Protokoll och handlingar uti den uppkomna tvisten emellan Kongl. maj:ts och Rikets kammarrevision samt presidenten och ståthållaren m. m. högvälborne greve herr Adolf Fredr. Munck, rörande sysslors bortgivande och ekonomiärender i högbemälte

Sitt mål — rent hus med de dåvarande ledamöterna — deklarerade han omedelbart efter stridens begynnelse.¹

Muncks hänvändelse till Kungl. maj:t rann emellertid ut i sanden. När tvisten äntligen löstes, den 17 sept. 1790, skedde det på så sätt, att båda parter fingo tillstå sina fel, och de gamla förhållandena återställdes.²

Kellgrens ovan citerade brev visar dock, att Gustav III vid denna tid var höjd för att förvandla kammarrevisionen till ett kontor under kammarkollegiet. Denna plan kom visserligen ej omedelbart till utförande men bibehöll sin aktualitet under vintern. Slutligen fick Munck i uppdrag av konungen att utarbeta förslag till hur en förändring av kammarrevisionen lämpligast borde ske.³

När Munck fick detta uppdrag, hade förändringen av kammarrevisionen en annan betydelse, än den haft tidigare. Som ovan påpekats, ingick den nu också som ett led i Gustav III:s planer att omorganisera hela förvaltningen efter nya principer.

Muncks svar är daterat den 2 april 1791: Det är riktat till riksdrotsen, »som äger det närmaste inseende över hela justitieverket i riket», och består, förutom av inledningsskrivelse till drotsen, av två stycken »note». I den ena av dessa framlade presidenten sina positiva förslag; i den andra bemötte han från annat håll gjorda framställningar att överföra kammarrevisionens domsrätt till Svea hovrätt.⁴

Muncks skrivelser äro redan refererade av Forssell.⁵ Då den

kongl. kollegio, samt i ovan (s. 422, n. 2) nämnda Memorialer och handlingar etc. Båda tr. i Sthm. 1790.

¹ I ett memorial av den 16 juni 1789 skriver M. bl. a.: »Men om jag har rätt, så är jag ock förvissad, att Eder Kongl. Maj:t låter mig den vederfaras och giver mig sådana medarbetare, till vilka jag med ett i lag grundat fullkomligt förtroende kan mig trygga». Memorialer och handlingar rörande den tvist etc., s. 12.

² Se kammarrevisionens tryckta protokoll för den 17 sept. 1790.

³ Se Muncks brev till Gustav III den 14 maj 1791. I U. B., F. 422; jfr Brusewitz' recension av Forssell, a. a., H. T. 1918, Översikter och granskningar, s. 71 n. 1.

⁴ Originalskrivelserna finnas i Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 1—20.

⁵ Forssell, a. a. s. 100—110. Forssell har för sin framställning använt en avskrift, tillhörande L. U. (Tollska samlingen. D. 5 a.) Avskriften är gjord med samma handstil, som originalet, men saknar inledningsskrivelsen till drotsen

första emellertid på det närmaste hör samman med hela den följande framställningen, finner jag det nödvändigt att återigen upptaga den till behandling i vissa punkter.

För att kunna få i gång arbetet i kammarrevisionen ansåg presidenten, att det var nödvändigt att rycka upp hela räkenskaps- och redogörelseverket från grunden. Landshövdingarna och kammarkollegiet borde därför på det strängaste tillhållas att fullgöra sina skyldigheter, som de dittills ofta försummat.

Då emellertid kammarrevisionen och kammarkollegiet i flera fall utövade sin verksamhet inom samma område av förvaltningen, borde kollegierna, som förhållandet varit före 1695, sammanslås till vinnande av större enhet i administrationen.

Det nya ämbetsverket skulle organiseras på två eller eventuellt flera divisioner, mellan vilka full jämlikhet skulle råda. Den avdelning, som motsvarade kammarrevisionen, skulle ha en lika fristående och oberoende ställning, som den, vilken övertog kammarkollegiets uppgifter.

Detta var den springande punkten i Muncks sammanslagningsprojekt. Då kammarkollegium av ålder ansetts förnämligare och mera betydande, än kammarrevisionen, och den sistnämnda, enligt presidentens eget tidigare uttalande, under de senare åren mist allt förtroende och blivit föremål för det allmänna föraktet, kunde man emellertid förutspå ett stort motstånd från ämbetsmannakretsarna mot att vid en nyorganisation göra de båda kollegierna jämställda.¹ I känslan härav fann Munck det tydligen nödvändigt att närmare motivera, varför en divisionsindelning vore nödvändig.

Munck sökte sitt stöd i utvecklingen sedan 1695. Kammarkollegiets arbete — och därmed även betydelse — vore enligt hans mening ägnat att förminska allt mer, varför man förr borde kunna indraga en del av dess personal, än tvärtom.

Helt annorlunda vore förhållandet med kammarrevisionen. Där hade arbetet svällt till den grad, att man blott hann revidera en bråkdel av de inkomna räkenskaperna. När kammarkollegiet skulle och är varken underskriven eller daterad. Annars överensstämmer den på det hela taget med den till Kungl. maj:t avsända handlingen.

¹ Härtill kom det viktiga faktum, att revisionsavdelningen före 1695 varit direkt underordnad kammarkollegiet, varför en divisionsindelning icke anknöt till några tidigare förhållanden.

omorganiseras, borde man därför utgå ifrån den mängd arbete, som vardera divisionen finge att utföra, och därefter lämpa deras inbördes förhållande. Först i så fall kunde jämvikt uppnås inom ämbetsverket.

För den närmare organisationen av revisionsavdelningen gav Munck särskilda anvisningar. Ledamöternas antal skulle nedbringas till fem, varav den äldste skulle förestå kansliet och ha översyn över arbetet på divisionen, och de fyra andra vara förmän på var sitt kontor. Revisionsbetjäningen skulle ökas till 28 personer, det antal, som enligt Kexerus' revisionsmetod erfordrades för att årligen hinna med alla räkenskaper.

Som synes är det presidentens gamla åsikter, som kommo fram även i detta förslag. Inskränkningen av ledamotsantalet skulle gå hand i hand med en ökning av revisionsbetjäningen. Samtliga räkenskapskontor — ej blott som hittills en del — skulle sortera direkt under ledamöterna, vilka som kontorsförmän skulle ha en ständig uppsikt över och ansvar för betjäningens arbete.¹ Däremot framgår det ej, att ledamöterna själva skulle deltaga i räkenskapsgranskningen. Kontroll över betjäningen hade även ålegat de revisionsråd, som dittills innehåft kontorsförmäns ställning, utan att dessa lagt hand vid revisionsarbetet. Likaså var det ej heller någon nyhet, att de förberedde målen till föredragning i kammarrätten.²

För att omorganisationen skulle bli till någon nytta fordrades emellertid, att man erhöll dugliga tjänstemän, och detta saknades, enligt presidenten, fullständigt i kammarrevisionen. Den enda utväg, han ville rekommendera, var att avskeda den gamla personalen men med bibehållande av deras förra löner. Därigenom erhöll man

¹ Då M. vidhöll ett lågt ledamotstal, blev följd den, att kontorens antal måste minskas från 9 till 4. Förut hade 5 kontor haft ledamöter till förmän och 4 kontor kommissarier. Att antalet kontor var 9 vid denna tid, framgår av kammarrevisionsrådet Svanhals' yttrande till kammarrevisionens protokoll den 2 sept. 1788.

² På intet ställe i sin skrivelse den 2 april har M. direkt utsagt, att han önskade ledamöternas deltagande i revisionsarbetet. Av några oklara satser i densamma har emellertid Forssell dragit slutsatsen, att M. åsyftat detta. Forssell, a. a. s. 106 n. 1; jfr s. 101 och 110 n. 1. I ett memorial den 18 nov. 1791 säger emellertid presidenten klart ifrån, att någon revision för ledamöterna ej fick komma i fråga; att han skulle ändrat mening sedan april, anser jag ej troligt. Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, sid. 145—150. Jfr nedan sid. 443.

fria händer att anställa nytt folk, utan att de avskedade hade någon rimlig anledning att klaga.

För framtiden var det också nödvändigt att genomföra en löneförbättring. Genom att använda den inbesparade presidentlönen därtill och vidtaga vissa överflyttningar av betjäning från kammarkollegiets till kammarrevisionens stat lyckades Munck i sitt förslag även lösa denna fråga, utan att kronan behövde vidkännas nya utgifter.

Resultatet av den utredning, som Gustav III uppmanat Munck att verkställa, hade alltså blivit, att denne avgivit ett noga utformat förslag, hur kammarrevisionen och kammarkollegiet borde förenas. Själv tänkte sig säkert presidenten, att hans projekt direkt skulle läggas till grund för en blivande omorganisation. För att ytterligare ge eftertryck åt sina yrkanden, bifogade han ännu en »note», i vilken han vederlade de framställningar, som gjorts att överföra kammarrevisionens domsrätt till en division av Svea hovrätt.¹

I båda sina skrivelser var det rent administrativa synpunkter, som presidenten lade på frågan om en återförening. Hela tiden sökte han förena det praktiskt genomförbara med vad som var mest lönande för staten. Detta var styrkan i Muncks förslag. Men i den situation, då skrivelserna framlades, fingo hans åsikter även en rent politisk betydelse. Bibehållandet av den administrativa domsrätten och det noga skyddet av dennas frihet, vilket måste bli följderna av en organisation på två lika divisioner, förutsatte, att de planer måste skrinläggas, som måhända förefunnos att ställa förvaltningen i ett närmare beroende av regeringsmakten genom att införa en ministeriell organisation och utbyta kollegialprincipen mot enrådighetssystem.

I den mån Gustav III var hågad att vidtaga dessa förändringar eller av andra var påverkad i »ministervänlig» riktning, måste Muncks »note» vara honom ovälkommen. Ett rent ignorerande av presidentens förslag kunde näppeligen komma i fråga, därtill voro de både för väl motiverade och hade för många förtjänster, som ej kunde undgå konungen. Men å andra sidan kunde projektet ej följas, om man ville ställa kollegierna under ministeriell styrelse.

¹ Denna »note» utgör alltså ett förhandsförsvar mot befarade invändningar gentemot det framlagda projektet och har ej alls med det senare kommittéarbetet att göra, som Forssell antagit. Forssell, a. a. s. 101.

Om vi alltså anta, att detta var meningen våren 1791 — vilket flera tecken tyda på —, så blev frågan den, hur man skulle kunna förena fördelarna i Muncks förslag med genomförandet av den påtänkta nyorganisationen av förvaltningen. För att lösa denna fråga tillsattes en kommitté.

Dennas sammansättning visar vilken vikt, konungen tillmätte indragningen av kammarrevisionen. Ordförande blev riksdrotsen, greve Wachtmeister, ledamöter greve Munck, kammarkollegiets president, friherre E. Ruuth, vice presidenten i kammarrevisionen Ehrenhoff, landshövding S. af Ugglas, revisionssekreterare af Låstbom, kammarrådet von Stockenström, underståthållare Ahlman, kammarrevisionsrådet Kexerus samt lagman Håkansson.¹ Till sekreterare i kommittén utnämndes Per Hambræus.

Ursprungligen hade även vice presidenten i kammarkollegiet Stierngranat varit tillämnad som medlem. Mellankommande orsaker åstadkommo dock, att hans kandidatur förföll, utan att någon annan sattes i hans ställe.²

I kommittén voro förvaltningstjänstemännen väl företrädde. Hälften av dess ledamöter kommo från de berörda ämbetsverken, en representerade lantregeringen och slutligen fungerade landets erkänt främste ämbetsman, riksdrotsen, som ordförande. Men även den vid denna tid politiskt ledande klicken hade en stark representation i Armfelts bundsförvanter Ahlman, af Låstbom och Håkansson.

Gustav III:s egen syn på den föreslagna förändringen framgår i viss mån av det brev, som avläts till kammarkollegiet och kammarrevisionen med uppmaning till dem att bistå kommissionen med

¹ I ett brev till J. M. af Nordin den 26 juni 1791 (Sjöholms arkiv) nämner af Låstbom alla dessa kommittéledamöter utom Kexerus. I stället för denne upptar han en Svederus. Någon ledamot med detta namn fanns emellertid ej i kommittén, varför af Låstbom får antas ha sammanblandat namnen på Kexerus och Svederus. Jfr Forssell, a. a. s. 102 n. 1.

² Den 5 maj hade Kungl. maj:t beslutat att tillsätta kommittén och utnämnt dess medlemmar — däribland Stierngranat — vilket beslut den 16 maj expedierades. (Kongl. Maj:ts Justitiæ Revisions protocolleer för år 1791. Förre delen.) I förordnandet för kommittén, utfärdat den 16 maj, finnes intet nämnt om S. (Kongl. Maj:ts Justitiæ Revisions Registratur för år 1791.) Däremot finnes ett meddelande om denne, att han erhållit tjänstledighet, i ett kabinetsprotokoll samma dag. (Cabinetts Protokoll i Justitiärender 1783—1809.)

nödiga upplysningar.¹ Medan förordnandet för kommittén blott upptog namnen på ledamöterna, fastställdes i detta omfånget av deras uppdrag.

Efter att inledningsvis ha påpekat nödvändigheten av ordning och reda i uppbörds- och redogörelseverket, förklarade Kungl. maj:t, att det ej var nog, att räkenskaperna inforrades, kontrollerades och reviderades i rätt tid, samt att den därpå följande domsverksamheten fullföljdes. Det var även nödvändigt, att räkenskapsverket i alla sina delar så sammanbundes, att överallt samma principer följdes, så att ej utöväntet av en del funktioner lade hinder i vägen för verkställigheten av andra. Greve Munck hade fördenskull inkommit med ett förslag, enligt vilket kammarrevisionen skulle indragas och återförenas med kammarkollegiet. Innan förslaget kunde verkställas, vore det emellertid nödvändigt att noga överväga »om alla härvid inlöpande omständigheter, samt vilka ändringar uti förra författningar och vad nya stadganden till en sådan förändrings vidtagande nödiga bliva». Detta hade nu uppdragits åt en kommitté, vars arbete kammarkollegium och kammarrevisionen hade att underlätta genom att skyndsamt lämna önskade upplysningar.

De kommittérades uppgift var således icke att uttala sig för eller emot en sammanslagning av kollegierna. I denna fråga hade konungen redan fattat sitt beslut i enlighet med Muncks förslag. Men de hade att överväga på vilket sätt återföreningen borde ske, utarbета instruktion för det nya ämbetsverket samt lämpa övriga författningar i enlighet med förändringen.

Kommittén tycks ha begynt sitt arbete i slutet av maj eller de första dagarna av juni. Till att börja med fördes inga protokoll, men då det visade sig, att frågan om sättet, hur återföreningen borde ske, var besvärligare att lösa, än man tidigare antagit, vidtogs en förändring häri.

Den 3 juni meddelar Nordin, att de kommittéerade haft sitt första sammanträde.² I brev till konungen nämner även Munck om denna

¹ Kongl. Maj:ts Justitiæ Revisions Registratur för år 1791, den 16 maj.

² Nordin, a. a. s. 159. Nordins uppgift samtidigt, att kammarkollegiet motarbetade föreningen, bekräftas ej av kommittéhandlingarna. Som nedan framgår önskade dock kammarkollegiets representanter, att sammanslagningen skulle ske på annat sätt, än Munck föreslagit.

sammankomst.¹ Det hade redan från början visat sig, att flera av ledamöterna ej kände kammarrevisionens instruktion, varför man måst åtskiljas utan att ha uppnått något som helst resultat. Därpå följde emellertid ett flertal plena, vid vilka sammanslagningsprojektet och två därtill hörande bilagor, nämligen Muncks skrivelse till kammarrevisionen den 5 augusti 1788 och till Kungl. maj:t den 29 april 1789, lästes, för att medlemmarna skulle kunna sätta sig in i vad saken egentligen gällde.² Då man trots detta ändå icke kunde ena sig om något beslut, bestämdes den 27 juni, att varje ledamot särskilt skulle yttra sig i frågan, varpå förhandlingarna ajournerades över sommaren.³

När detta beslut fattades, voro redan en del viktiga förarbeten gjorda. Kammarrevisionens och kammarkollegiets representanter, revisionsrådet Kexerus och kammarrådet von Stockenström, hade redan inlämnat sina betänkanden angående återföreningen, och den förre även bifogat förslag till instruktion för det nya ämbetsverket.

Kexerus instämde i allt med vad Munck föreslagit.⁴ Efter en utförlig historik över förhållandena i kammarrevisionen, både före och efter 1695, kom han till det resultatet, att de missförhållanden, som verkligen funnos i räkenskapsverket, endast kunde rättas, om man verkställde, vad presidenten framlagt i sitt sammanslagningsprojekt.

Häremot opponerade sig von Stockenström.⁵ Han ansåg en divisionsindelning olämplig och önskade i stället återgå till den ordning, som rått före 1695, då kammarrevisionen utgjort ett kontor under kammarkollegiet. Kexerus å sin sida framhöll i sitt svar på detta yttrande, att enligt hans mening var det just de olägenheter, som uppstått genom revisionsavdelningens underordnade ställning, som åstadkommit, att kollegierna skilts från varandra.⁶ Vad man borde bemöda sig om att införa, det var en ordning, som tillvara-

¹ Se M:s brev till Gustav III den 7 juni. I U. B., F 422. Jfr *Donner*, a. a. s. 102.

² Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 93. Jfr ovan s. 419 och 422 ff.

³ Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 108.

⁴ Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 94 ff.

⁵ Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 98 ff.

⁶ Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 104 ff.

tog fördelarna av en förening men undvek de nackdelar därav, som förut hade visat sig.¹

För att visa hur han tänkt sig, att det nya ämbetsverket skulle vara organiserat, framlade Kexerus ett utkast till instruktion för detsamma, i vilken han i paragrafform omsatte de förslag, han själv och Munck tidigare framlagt.² Detta föranledde von Stockenström att också närmare utforma sin åsikt i sammanslagningsfrågan.³

Von Stockenström utdömde en organisation av kammarkollegiet på två divisioner av det skäl, att den skulle skapa en skadlig dualism inom ämbetsverket och medföra »styckad befattning eller handläggning» av ärendena, vilket blott komme att åstadkomma »villervalla, tidsutdräkt och oordningar». Kammarrevisionens arbete borde därför handhavas av fyra nyinrättade kontor i kammarkollegiet, »och revisionsarbetet därstädes besörjas likmätigt kammarkollegii föreskrift». Varje kontor skulle förestås av en assessor, som skulle delta i revisionsarbetet. Tillsammans med en femte assessor, »som i synnerhet lägger hand vid de fiskaliska aktionerna och övriga hithörande ärender», skulle de för judiciella sakers avgörande sammanträda till en kammarrätt, »däruti vardera assessoren föredrager de ärender, som till dess departement höra». I mål, som rörde liv och heder, då domslutet måste bero av sju personer, skulle ett av kammarråden och en av kommissarierna ha plats i kammarrätten, såvida ej presidenten hade tid att delta i dess arbete, »då endera av de förra därifrån befrias».⁴

Så stodo alltså meningarna, när kommittémedlemmarna beslöto, att var och en särskilt skulle yttra sig i frågan. Å ena sidan Munck och Kexerus, som höllo på att kammarkollegiet skulle organiseras på två jämställda divisioner, å den andra kammarkollegiets repre-

¹ Till dessa räknade Kexerus främst, att ledamöterna tidigare hade sysselsatts med revision, varigenom de hindrats att utarbeta sina mål. Något sådant finge för framtiden ej förekomma. Men även hade det varit till skada, att de utestängts från deltagande i uppbördsförfattningars beredande och tjänsters bortgivande, samt att de varit sämre avlönade och ansedda, än kammarråden.

² Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 41 ff.

³ Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 109 ff.

⁴ Von Stockenström — liksom senare även kommitténs övriga ledamöter — instämde med Kexerus i att revisionsmetoden borde förenklas på det sätt som K. tidigare föreslagit i kammarrevisionen.

sentant, som ville återgå till 1600-talets förhållanden, då revisionsavdelningen var underordnad kollegiet.

Mellan den 27 juni och 14 oktober förekom intet sammanträde i kommittén. Därefter slutfördes arbetet på tre sammankomster, den 14 oktober, 18 november och 16 december.

Den första av dessa var särskilt viktig genom det flertal utlåtanden, som avgåvos. Håkansson, af Låstbom och Ahlman framlade då sina förslag och ävenså af Ugglas och Ehrenhoff, varjämte Kexerus och von Stockenström ännu en gång yttrade sig.¹

För första gången gåvos nu också uttryck för åsikter, som — konsekvent följda — skulle medfört ett upphävande av ämbetsverkens kollegiala struktur, eventuellt kombinerat med införande av en ministeriell ordning.

Särskilt Håkanssons anförande förtjänar härvidlag intresse.

Håkansson utgick från den allmänna grundsatsen, »att all styrelse, om den skall vara nyttig, måste vara en eller odelad, och att den makt, som delas med flera med lika rätt, bliver mindre både verksam och gagnelig». Han undersökte så, i vad mån denna princip kunde äga tillämpning vis à vis den ekonomiska förvaltningen och särskilt då räkenskapsväsendet.

Var där styrelsen »en och odelad»? Svaret kunde blott bliva nekande. Två kollegier hade fått i uppdrag att handlägga ärenden, som voro så likartade, att de blott borde anses som olika sidor av en och samma verksamhet. Ehuru teoretiskt gränserna mellan kollegierna ganska väl kunnat uppdragas, visste man i många fall ej vilka saker, som skulle avgöras av kammarkollegium, och vilka, som hörde under kammarrevisionens uteslutande kompetensområde.

Följden härav hade blivit oreda inom hela förvaltningsgrenen, vilket Munck, Kexerus och von Stockenström givit mer än tillräckliga exempel på. Visserligen var det sant, att ett flertal av de rådande missförhållandena berodde på tjänstemännens försumlighet och underlåtenhet att tillämpa lagar och förordningar, men även om detta fel avhjälpes, kunde aldrig räkenskapsverket fungera till

¹ Protokollat jämte yttrandena i Komité angående kammarrevisionen 1791 — 1792, s. 114 ff.

belåtenhet, så länge dess organisation omöjliggjorde en enhetlig förvaltning.¹

Förekomsten av missförhållanden i uppbördsverket hade alltså ytterligare styrkt Håkansson i hans uppfattning, »att styrelsen icke är god, då den är delad, och att ändamålet icke vinnes, förrän allt sammanbindes och förenas på ett ställe». Det handlingsprogram, han ville rekommendera, vore därför, för det första, »att hela huvudstyrelsen och uppsikten över uppbörds- och redogörelseverket i alla dess delar må med kammarkollegium varda förenad», och för det andra, att kontrollen över denna förvaltnings tjänstemän inom och utom kollegiet skulle skärpas, så att var och en verkligen iakttog sina åligganden.

Men även vid organisationen av det nya kammarkollegiet borde den uppställda grundprincipen tillämpas.² Den första följden härav var, att en divisionsindelning ej kunde komma i fråga, då en dylik på ett betänkligt sätt skulle äventyra verkets enhet.

Hade nu Håkansson logiskt följt sin teori, hade han otvivelaktigt måst draga ytterligare en slutsats. Fordran, att styrelsen skulle förenas på ett ställe, inneslöt i sig själv ett angrepp på all makt-splittring, och var var makten delad om icke i ett kollegium, där majoritetens mening alltid måste inhämtas, för att ett beslut skulle kunna fattas?

Så långt som till att ifrågasätta ett upphävande av kollegialprincipen, gick emellertid Håkansson ej i sin skrivelse. Men ingenting hindrar, att just detta kan ha legat bakom, ja t. o. m. varit själva kärnpunkten i hans förslag. Ty varför framhöll han gång på gång nödvändigheten av en maktkoncentration som förutsättning för, att en effektiv och gagnelig styrelse skulle kunna organiseras,

¹ H. fäste särskilt uppmärksamheten på vad man kunde lägga de lokala myndigheterna till last. Landshövdingarna hade t. ex. ej kontrollerat, att landskontoren fullgjorde sina åligganden, dessa i sin tur försummat uppsikten över uppbördsmännen, och slutligen magistrater och häradsfogdar ej uppfyllt sina plikter. Härefter måste en ändring ske, ty »grunden till säkerheten bör sökas hos första uppbörds mannen» och »hos de konungens ämbetsmän, vilka vid uppbörds- och redogörelseverket lägga första hand».

² »Härvid (vid sammanslagningen av kollegierna) kan jag icke undgå följa samma grund, uppå vilken jag byggt, vad redan anförts blivit; den nämligen, att vad befattning, som helst nödig bliver, må så vitt möjligt är på ett ställe förenas och under en styrelse sammanbindas.»

om han icke hade några särskilda avsikter därmed? Han kan ej ha förbisett, att principens genomförande omöjligt kunde förenas med ett bibehållande av kollegieväsendet, ty dettas vara eller icke vara stod nu i centrum för intresset. Förutsatt, att Håkansson verkligen höll på sin teoris allmängiltighet, återstår då intet annat att tänka, än att han önskade en förändring av kollegierna i riktning mot enrådighetssystemet. Samtidigt var det väl också meningen att införa en ministerorganisation.¹

Hur tänkte sig Håkansson, att kollegiernas — särskilt då kammarrevisionens — domsrätt skulle handhavas? Det stora problemet var, hur den dömande maktens frihet lämpligast skulle skyddas. Hittills hade kollegialiteten varit ett säkert värn emot främmande inflytelser, men hur skulle det gå, om denna borttogs?

Förslaget att överföra den administrativa domsrätten till en hovrättsdivision hade måst falla till följd av Muncks skickliga kritik därav. Å andra sidan hade Muncks eget förslag att uppdraga domsärendena åt en fristående division av kammarkollegiet även stött på ett utpräglat motstånd. Från kollegiets egen sida hade det nämligen gjorts gällande, att det allmänna rättsmedvetandet alls ej kränktes, om de juridiska sakerna behandlades av en kollegiet underordnad avdelning.

Detta var en lämplig utgångspunkt för Håkansson. Ty kunde man väl försvara, att en domstol icke fick en fullt oavhängig ställning, kunde graden av oavhängighet lätt regleras. Och vad vore väl den principiella skillnaden, om kammarrätten subordinerades ett kollegium eller ett enrådighetsverk?

Har man blott denna utgångspunkt klar, är det mycket lätt att förstå, att Håkansson anslöt sig till von Stockenströms förslag. Lyckades man nämligen få det antaget, skulle man också på ett ganska enkelt sätt kunna operera bort hela det besvärliga problem, som förvaltningens domsrätt innebar, utan att några principiella invändningar kunde göras.

Håkanssons projekt vittnar därför om en stor taktisk skicklighet.

¹ Jfr Håkanssons yrkande på att styrelsen skulle vara »en och odelad» med Tolls uttalande om maktens enhet i t. ex. hans brev till Karl Lagerbring den 9 juni 1803, cit. av Brusewitz i dennes recension av Forssell. H. T. 1918, Översikter och granskningar, s. 71 n. 4.

som icke minst kom till synes, därigenom att han underlät att yppa, vad han innerst troligen åsyftat. Meningen måste ha varit, att kommittén å ena sidan skulle erkänna ofelbarheten av principen, att styrelsen skulle vara »en och odelad», och å den andra, att den i sitt utlåtande ej till fullo skulle värna den administrativa jurisdiktionens frihet och oberoende; sedan kunde Kungl. maj:t lugnt genomföra sina reformer. Dessutom fanns det ingen direkt orsak att nämna något om eventuella planer att upphäva kollegierna. Ty för det första kunde en dylik fråga ej anses falla inom kommitténs befogenhetsområde att yttra sig över, och för det andra hade det varit i hög grad oklokt att för ett större auditorium blotta, vad än så länge endast finge vara bekant för dem, som stodo konungen närmast i hans planer att reorganisera förvaltningen.

Håkanssons önskan att sammanbinda kammarrevisionens verksamhet så nära, som möjligt, med kammarkollegiet kom också tydligt till synes, då han skulle skissera upp, hur återföreningen lämpligast borde ske. I praktiken gick han nämligen ytterligare ett steg längre, än von Stockenström hade gjort.

Själva revisionsverksamheten borde enligt honom ej uppdragas åt fyra nyinrättade kontor utan kunde anförtros åt de två avräknings- och tre provinskontor i kammarkollegiet, som dittills haft räkenskapernas infordrande och generella granskning om hand. Kamrerarna i dessa skulle därvid ha överuppsyn över arbetet, medan revisionen skulle verkställas av ett antal nyanställda revisorer och kammarskrivare under ledning av en assessor eller kommissarie i varje kontor. Som ytterligare garanti för ordning, skyndsamhet och enhet i räkenskapsgranskningen skulle en »direktör» tillsättas, åt vilken, förutom säte i kammarkollegiet, den översta kontrollen av revisionsverksamheten borde anförtros.¹

Denne direktör tycks Håkansson ha tillämnat en mycket stark ställning, i det att vissa, helt självständiga befogenheter voro avsedda att anförtros honom. Innan revisionsanmärkningarna kunde föredragas — vilket skulle ske i kammarkollegiet och ej i kammarrätten — till infordrande av vederbörandes förklaringar, ålåg det

¹ Håkansson ville härmed återuppliva det direktörsämbete, som funnits i kammarrätten 1666—1705, under vilken tid »direktören» närmast fungerat som ett slags vicepresident i kammarrätten.

nämligen direktören att tillika med kamrerarna kontrollera, att inga »onödiga och än mindre obilliga observationer, varigenom mycken tid spilles, men ingen nytta vinnes», voro däribland. Och när så förklaringarna inkommit, hade direktören — denna gång ensam — att återigen sovra materialet. Först och främst skulle saker, som voro nöjaktigt förklarade, avskiljas från de övriga anmärkningarna. Men dessa skulle i sin tur även uppdelas efter sitt innehåll. Mål, som »innefattade frågor om utskyldernas natur och de skattskyldigas skyldighet», skulle hänvisas till kammärkollegiets avgörande, medan frågor, »som egentligen kunde föras till titel av ämbets- och uppbördsmäns försummelse, tillgrepp eller annat olaga förhållande», skulle avgöras av en särskild kammarrätt, bestående av direktören som ordförande och de fem assessorerna eller kommissarierna som ledamöter.

Detta förslag innebar ett direkt angrepp på kollegialprincipen från Håkanssons sida, särskilt allvarligt så tillvida som denna gång kollegialiteten vid vissa domsärendens avgörande kom i fråga. Skenbart syntes det ganska ofarligt, att direktören skulle sortera observationerna i olika grupper, ty innebar detta icke blott en verkställighet av givna förordningar? Men vid en närmare eftertanke måste det visa sig, att i flera fall även en tolkning av lagen bleve nödvändig, och en dylik hade hittills alltid avgjorts kollegialt. Ett avskiljande av ärenden, som voro nöjaktigt förklarade av uppbördsmän och redogörare, kunde nog ske tämligen lätt i de flesta fall, men detta hindrade icke, att gränsen mellan nöjaktig och onöjaktig förklaring kunde vara nog så flytande, för att icke tala om, att direktören genom att påstå, att en sak vore nöjaktigt förklarad, kunde förhindra, att den överhuvud kom upp till judiciell prövning.

Några detaljbestämmelser för sammanslagningen gav sig icke Håkansson in på. För honom var det viktigare, att beslut fattades angående »principen till den projekterade förändringens vidtagande». Själv förklarade han sig icke »i någon måtto vara intagen av kärlek till egna tankar» utan underkastade riksdrotsens och herrar kommittéens »upplystare omdöme» att stadga det närmare sättet för föreningen av kollegierna.

Med Håkanssons yttrande kom en ny faktor in i diskussionen om kammarrevisionen. Medan man förut utgått från de rådande

förhållandena inom kammarförvaltningen och diskuterat, hur felen där på praktiskt bästa sätt skulle kunna rättas, ställde nu Håkansson upp en teori om hur »all styrelse» borde vara organiserad, för att en god förvaltning skulle kunna åstadkommas. Genom att tillämpa denna teori vid omregleringen av kammarrevisionen, ansåg han, att man skulle erhålla bästa möjliga resultat där.

Mot Håkanssons teori, att styrelsen skulle vara »en och odelad», framställdes inga invändningar inom kommittén. Men däremot kom sättet, varpå han i praktiken ville omsätta denna teori, under diskussion.

Von Stockenström, på vars förslag Håkansson till stor del hade stött sig, fann tillfället lämpligt att i någon mån gå denne till mötes i de frågor, där deras meningar ej överensstämde med varandra. Sålunda anslöt han sig till tanken att återuppliva det gamla direktörsämbetet. Men detta önskade han icke göra så starkt, som Håkansson föreslagit. Det borde nämligen, enligt hans mening, vara kammarrätten och ej direktören ensam, som avgjorde, huruvida en sak vore nöjaktigt förklarad, eller ej.

Von Stockenström ansåg visserligen, att det räckte, om kammarrätten i detta fall bestod av direktören och två kommissarier. Detta hindrar emellertid icke, att hans yttrande innebar ett klart förfäktande av att alla rättssaker borde avgöras kollegialiter. Ävenledes ansåg han, att det i praktiken skulle bli omöjligt att förrätta räkenskapsgranskningen i provins- och avräkningskontoren, varför han vidhöll sitt yrkande att fyra nya revisionskontor borde inrättas.

I huvudsak fasthöll således von Stockenström vid sitt föregående förslag och förfäktade fortfarande, att domsavdelningen skulle subordonneras kollegiet men utöva sin verksamhet kollegialt. Här intog von Stockenström en mellanståndpunkt mellan Munck och Håkansson och kunde bli utsatt för angrepp från båda sidor.¹

Den taktik, som Håkansson hittills tillämpat, gjorde det emellertid naturligare för honom att förena sig med kammarkollegiets representant än att riskera, att denne skulle göra gemensam sak med

¹ I sitt yttrande tog von Stockenström tillfället i akt att grundligt vederlägga Muncks påstående, att kammarkollegiets arbete i framtiden skulle minskas. Visserligen bortfölo med tiden en del av kollegiets uppgifter, men i stället kommo nya till. Att man nu var överlupen med arbete, visades icke minst av kammarkollegiets registratur, som upptog över 3.000 årligen avgjorda ärenden.

Munck. För Håkansson måste det ha varit betydligt viktigare att få domsärendenas underordnade ställning erkänd, än att trygga direktörens självständighet. Han gav därför upp sin plan i den delen och förenade sig med von Stockenström, vad kammarrättens sammansättning och befogenhet beträffade. Att revisionen borde förrättas i provins- och avräkningskontoren, höll han dock fortfarande på.

Till Håkansson anslöto sig i princip underståthållare Ahlman och revisionssekreterare af Låstbom. Den förre förbehöll sig rätt att framdeles yttra sig om verkställigheten av Håkanssons förslag; den senare önskade några ändringar i detaljerna av detsamma, bl. a. att ett kammarråd »genom ombyte eller alternering» alltid skulle äga säte i kammarrätten, där kammarpresidenten f. ö. vore ordförande, så ofta hans tid det medgäve.¹

Även landshövding af Ugglas och kammarrevisionens vice president Ehrenhoff gävo vid sammanträdet den 14 oktober sin mening till känna. Den förre uttryckte sig emellertid så oklart, att man ej med full säkerhet kan avgöra, hur han tänkt sig organisationen av det nya ämbetsverket.

Visserligen sade af Ugglas, att han »nogsamt fått röna olägenheterna av en delad makt vid tillsynen över uppbörds- och redogörelseverket i riket», varför han i likhet både med Munck och Håkansson ville rekommendera en sammanslagning av kammarrevisionen och kammarkollegiet. Men huruvida han önskade gå längre och förorda en »maktens enhet» även efter sammanslagningen, har jag icke lyckats fastställa. En divisionsindelning tycks han dock icke ha anslutit sig till; därpå tyder nämligen, att han, i likhet med af Låstbom, önskade, att kammarråden skulle alternera om första ledamotskapet i kammarrätten, varjämte presidenten i kammarkollegiet, skulle vara dennas »beständiga chef». Han synes också ha hållit på kollegialiteten, ty »samma principer och enahanda mått och steg», som tidigare tillämpats, borde också »följas och vidtagas vid denna förvaltning».

Det verkar alltså, som om af Ugglas' och von Stockenströms ståndpunkter sammanfölla. Till fullo kan dock af Ugglas' ställning

¹ Han åberopade sig därvid på 1689 års processordning för kammarrevisionen, tr. i S c h m e d e m a n: Justitiæverket, s. 1256 ff.

i principfrågan ej fixeras. Helt annorlunda var då förhållandet med Ehrenhoff.

Ehrenhoff var den mest konservative av kommitténs ledamöter. I egenskap av vice president i kammarrevisionen hade han väl helst sett, att denna även i framtiden finge vara ett självständigt kollegium. Men när nu Kungl. maj:t redan beslutat, att den skulle indragas, blev det nödvändigt att tillförsäkra revisionsavdelningen en så oberoende ställning, som möjligt, i kammarkollegiet.

Ehrenhoff anslöt sig därför till Muncks förslag att organisera kammarkollegiet på två divisioner. Förhållandet mellan dessa skulle regleras på samma sätt, som förhållandet varit mellan kammar- och kommerskollegierna 1680—1711, då dessa haft gemensam president, men eljest bibehållit sin självständighet.¹

I ett yttrande av den 24 oktober, uppläst vid kommitténs sammanträde den 18 november, deklarerade kammarkollegiets president, friherre Ruuth, sin mening.² Han anslöt sig därvid tydligt till de principer, som främst hyllats av Håkansson, Ahlman och af Låstbom.

Vad beträffar sättet, hur föreningen av kollegierna skulle verkställas, avvek emellertid Ruuths mening från Håkanssons. I likhet med Kexerus och von Stockenström ansåg han nämligen, att räkenskapsgranskningen borde förrättas i fyra nyinrättade kontor, försedda med förmän under namn av assessorer, kommissarier eller kamrerare. I dessa skulle så förmannen uppställa de i kontoret gjorda anmärkningarna och föredraga dem i kammarrätten, som avgjorde, om anmärkningen skulle befordras till vederbörandes förklaring eller ej. När förklaringarna därefter inkommit, följde åter föredragning av kontorsförmännen inför kammarrätten, som hade att avgöra saken i enlighet med lag och givna författningar.

Skillnaden mot Håkanssons förslag är uppenbar. Direktörsämbetet, som Håkansson fäst så stor vikt vid, är helt och hållet borttaget, och likaså är revisionen överflyttad från provins- och avräkningskontoren till fyra nyinrättade kontor. Slutligen var det också

¹ Dessutom borde beslutet om återföreningen blott fastställas att gälla under viss tid, till dess verkningarna av de vidtagna förändringarna hunnit visa sig, något som även Munck i sin skrivelse den 2 april föreslagit.

² Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 141 ff.

kammarrätten och ej kammarkollegiet, som skulle befordra anmärkningarna till vederbörandes förklaring.

Fastän Ruuth uttryckligen anslöt sig till principen, att makten skulle vara »en och odelad», ville han, som ovan framgår, ge kammarrätten en relativt fristående och stark ställning inom kollegiet. Något upphävande av kollegialiteten, åtminstone för domsärendens avgörande, satte han ej heller i fråga.

Av kommitténs tio ledamöter hade sålunda nio nu klarlagt sin mening. Å den ena flygeln stodo kammarrevisionens representanter, Munck, Kexerus och Ehrenhoff, å den andra Håkansson, Ahlman och af Låstbom. En mellanställning intogo Ruuth och von Stockenström, vilka företrädde kammarkollegiet, samt antagligen även af Ugglas, ehuru deras åsikter betydligt mera närmade sig Håkanssons än Muncks. Att Håkansson, Ahlman och af Låstbom önskade samma programs genomförande, är ej ägnat att förvåna. Deras politiska frändskap är alltför väl känd för att här närmare behöva påpekas.¹ Tillika med Armfelt ansågos de vid denna tid som de, vilka vid sidan av konungen styrde landet. Otroligt är det alls icke, att Håkanssons förslag rent av var produkten av deras gemensamma överläggningar.

Sedan även Ruuth uttalat sig mot en divisionsindelning, voro Munck och hans anhängare i ohjälplig minoritet. I stället för att ge spelet förlorat framlade emellertid Munck en skrivelse, i vilken han, med utgångspunkt från satsen, att makten borde vara hos en, försökte påvisa, att genomförandet av denna princip ej hindrade en organisation av kammarkollegiet på två fristående avdelningar.²

Även denna gång var det praktiska skäl, som Munck motiverade sitt förslag med, och som han satte mot Håkanssons strängt teoretiserande framställning.

Munck förklarade, att han var alldeles ense med Håkansson om att förutsättningen, för att en effektiv förvaltning skulle kunna organiseras, var, att makten odelad tillhörde en. »Men», fortsatte han, »om ordning och drift hindras av en delad och ej nog beskriven

¹ Se t. ex. T e g n é r: Gustaf Mauritz Armfelt, I, s. 391; jfr Wallqvist: Minnen och bref, utg. av E. V. M o n t a n, s. 20.

² Skrivelsen inlämnades den 18 nov. och finnes bifogad denna dags protokoll. Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 140 ff.

myndighet mellan tvenne, så hindrades de ej mindre av en osäker och ej rätt fattad gräns emellan befallande och lydande, av en osäker eller illa avpassad fördelning av göromålen.» Den förra olägenheten hade han sökt avhjälpa genom att förordas, att hela redogörelseverket sattes under kammarkollegium; för att undgå den senare såg han sig nödsakad att på det kraftigaste opponera sig mot att domsavdelningen subordinerades kollegiet.

De praktiska olägenheter, en dylik organisation skulle medföra, framlade Munck i tre huvudpunkter.

För det första bleve det omöjligt att erhålla dugliga ledamöter och betjänter, om revisionsavdelningen skulle organiseras på det sätt, som de övriga kommittéerade föreslagit. Skickliga tjänstemän skulle nämligen aldrig vilja taga plats i kammarrätten, om denna underordnades kollegiet, och rättens ledamöter i heder, anseende och avlöning sattes under kammarråden och domarna vid rikets övriga överdomstolar. De funnos väl, som ville taga lönerna, men därpå vunne ej kronan, ty endera kunde de icke fullgöra tjänsten, eller också skulle de aldrig vilja fullgöra den.

Då alltså dugliga ledamöter icke kunde erhållas, blev även betjäningen oduglig, påstod Munck. »Erfarenheten vittnar, att en svag styrelse gör en oduglig betjäning. Människan är av naturen lat, född okunnig: kan en förman ej muntra och undervisa, bliver den lydande lika oduglig, som den befallande; men huru skall en revisionsbetjäning kunna muntras, om de se sitt öde vara, att alltid, t. o. m. om de bli överdomare, stå under subordination; huru skall den undervisas, om icke förmännen själva förstå arbetet?»

Den andra orsaken, varför endast en divisionsindelning kunde förordas, var, att målen annars hindrades från en skyndsam handläggning.

Direktören skulle nämligen, enligt Munck, ej hinna med allt arbete, som Håkansson tillämnat åt honom, varför arbetet i kontoren ofelbart skulle komma att stanna av sig självt. Ej heller kunde — som redan von Stockenström framhållit — kamrerarna i kammarkollegiets kontor betungas med uppsikten över revisionen utan att åsidosätta sitt övriga arbete. Håkanssons förslag med revision i provins- och avräkningskontoren under överuppsyn av en direktör vore därför dömt att fullständigt misslyckas, om man försökte sätta

det i verket. — Ett genomförande av von Stockenströms plan, att låta de fyra kontorsförmännen både intaga plats vid dombordet och deltaga i den speciella räkenskapsgranskningen, måste också komma att utfalla illa. Följden bleve nämligen ofelbart stockning i ärendenas handläggning, då arbetets mängd tvingade förmännen att endera försumma den ena eller andra av sina uppgifter.

Därtill kom, att man vid organisationen av det nya kammarkollegiet borde tänka på att grundlägga en rättvis ordning, som tillvaratog både kronans och allmänhetens intressen. Detta var den tredje och sista av Muncks punkter.

En revisor ålåg det först och främst att upptäcka fel och försummelse. Han måste vara misstänksam, och det var förstäeligt, om han tog kronans parti gentemot redogörarna, då han visste, att kronan nästan alltid förlorade genom dessas förbiseende eller tillgrepp. Av en domare fordrades det däremot framför allt rättvisa. Han skulle icke blott tänka på kronans gagn utan även tillse, att icke allmänhetens rätt trädde för nära.

En revisors och en domares uppdrag vore således av så olika art, att de aldrig kunde förenas med varandra, utan att den allmänna rättvisan kränktes. Munck förklarade därför: »Om även göromålen lämnade revisorn under namn av assessor eller vad som helst tillfälle att sedan som domare handhava ärendena, kunde jag likväl icke bifalla, att angivaren bleve domare, såsom stridande mot Sveriges rikets lag och vars och ens säkerhet. Äro redogörarna hårt förbundna till ansvar för deras göromål, böra de även vara säkra, att det ålägges dem av domare, vilkas sinnen äro lika fria från önskan att se dem brottsliga eller felaktiga, som nitiska att befordra brottet eller felet till straff eller rättelse, om det finnes.»

Om revisors- eller domartjänst skulle sammanslås, måste det alltså ske med uppoffrande av principen om allmän rättssäkerhet. Detta bleve även följderna, om kammarrätten och dess ledamöter subordinerades kollegiet. I så fall fingo ledamöterna nämligen icke blott att motstå alla försök, som de anklagade i högre och lägre ställning kunde göra för att påverka resultatet av rättegången; det kunde också hända, att de blevo tvungna att strida emot svårigheten av förmäns missnöje, och med alla de följder, sådant medför, för att rätten skulle kunna hävdas. Kammarrevisionen hade nämligen hit-

tills utövat en kontrollerande myndighet över kammarkollegiets åtgärder med kronans drätsel och inkomster, på samma sätt som revisionen haft uppsikt över vad som förefallit emot förordningar i andra kollegier. Men hur skulle detta åliggande kunna fullgöras, om kammarrättens självständighet ej tillräckligt garanterades? »Kan man väl begära», frågade Munck, »att ett subordinerat verk skall med försakande av eget, törhända med uppoffrandet av sin lycka, bereda kronans rätt mot sina förmän? Med de bästa anstalter bli revisorerna dock aldrig några Catoner; och ingenting kan snarare vända revisionen till en skadlig förrättning för kronan, än då ett tvång utom anmärkningskretsen kunde antingen hålla tillbaka, avvända eller föra på sned de spekulationer, som en driftig anmärkningsgörare föresatt sig låta komma i dagsljuset.»

Alla skäl, både praktiska och teoretiska, talade således för att man vid återföreningen skulle organisera kammarkollegiet på två jämställda divisioner. Detta ansåg Munck även kunde ske, utan att teorin om styrelsens enhet behövde rubbas.

Särskilt intressant blir Muncks yttrande, om man förutsätter, att han tagit med i beräkningen, att Håkansson önskat ett upphävande av kollegiesystemet. Det visar sig då, att mot detta förslag ville han nu ej resa några hinder. Maktens koncentration hos en, förklarade han uttryckligt, skulle medföra både en effektiv och ordentlig förvaltning. Men vad han, under förutsättning av ett enrådighetssystem, ännu mindre, än annars, kunde gå med på, var att den dömande makten kom i något som helst beroende. De farhågor, som Munck hyste, att kammarrättens frihet skulle råka i fara, om Håkanssons program genomfördes, kan man först till fullo förstå, om man förutsätter, att kollegialiteten i kammarkollegiet skulle upphävas. Först då kunde det på allvar bli tal om att kammarrättens domar skulle bli beroende av överhetens godtycke.

Munck var alltså ingen principiell motståndare till ett upphävande av kollegiesystemet. Han hade själv insett dess brister och klagat över den långsamhet, varmed besluten blevo fattade.¹ Men

¹ Från 1788 under kriget med Ryssland finnes ett uttalande av Munck i brev till Gustav III, där den förre klandrar kollegiesystemets långsamhet. Han säger bl. a.: »Under brinnande krig kan ej väntas den skyndsamhet och drift av ett kollegium, som är nödvändig, . . . allt vad kollegiter skall beslutas fordrar längre tid och får en lamare verkställighet, än då en enda man äger att stadga

vad han ville värna, det var domstolarnas absoluta frihet. Om man icke utgår ifrån detta, är det nästan oförklarligt, varför han med en sådan häftighet och så utförligt hävdade nödvändigheten av en divisionsindelning.

Frågan blir då, hur han tänkte sig, att kammarkollegiet skulle organiseras. Att den division, som hade rättegångsärendena om hand, skulle arbeta kollegialt, var en av hörnstenarna i hans program. Men hur den andra divisionen skulle inrättas, säger han icke ett ord om. Med utgångspunkt från att han ej hade något emot ett upphävande av kollegialiteten, då förvaltningsärenden skulle handläggas, kan man då anta, att Munck i princip ej skulle göra några invändningar, om konungen önskade tillämpa enrådighetssystemet i denna division. Kammarkollegiets president skulle under denna förutsättning i den ekonomiska avdelningen utöva sitt ämbete med absolut makt, medan han i kammarrätten blott skulle intaga platsen som självskriven ordförande.

Kommittémedlemmarnas olika ståndpunkter hade emellertid under diskussionens lopp så klart fixerats, och yrkande så ställts emot yrkande, att en kompromiss emellan de två huvudriktningarna ej längre kunde komma i fråga. En lösning måste sökas endera efter Muncks eller Håkanssons program. Då någon enighet inom kommittén ej kunde uppnås, beslöt denna att överlåta åt Kungl. maj:t att bestämma vilken grundprincip, som skulle tillämpas vid återföreningen.

Dessförinnan hade emellertid Ahlman närmare fastställt sin ståndpunkt, varjämte ordföranden, greve Wachtmeister, givit sin mening till känna.¹

I sitt yttrande, avgivet till protokollet den 16 december 1791, anslöt sig Ahlman till att revisionen skulle förrättas i fyra nyinrättade kontor. Men dessa skulle icke blott övertaga den del av räkenskapsgranskningen, som tidigare ålegat kammarrevisionen, utan också den del, som kammarkollegiet utfört. Mål, som härrörde från denna senare granskning, skulle av direktören föredragas i kollegiet till avgörande, medan däremot alla andra ärenden borde hänskjutas till kammarrätten.

besluten och sätta dem uti activité». U. B., F. 422, s. 117; jfr Donner, a. a. s. 54.

¹ Komité angående kammarrevisionen 1791—1792, s. 152 ff.

Ahlmans modifikation av Håkanssons förslag får väl anses som det sista bud, det »Håkanssonska kottieriet» ansåg sig kunna avge i frågan att indraga kammarrevisionen. Någon orsak att tro, att icke af Låstbom och Håkansson skulle ansluta sig till förslaget, kan jag ej finna. Deras tidigare intima samarbete gör, att vad en av dem uttalat med största sannolikhet kan antagas gälla alla tre.

Kollegialiteten inom kammarrätten skulle alltså ej utsättas för något angrepp, men rättens underordnade ställning under kollegiet och ledamöternas revision noga inskräpas. Därom voro nu sex av kommitténs ledamöter fullt eniga, och likaså om att räkenskapsgranskningen borde förrättas i fyra nyinrättade kontor. Mot dem stodo Munck och kammarrevisionens representanter, som hävdade, att rättsärendena borde avgöras av en fullt självständig kammarrätt.

Till Munck anslöt sig även Wachtmeister, vilken i egenskap av ordförande väntat med att utlåta sig, tills de övriga framlagt sina förslag. Utan någon närmare motivering förklarade han som sin åsikt, att kammarkollegiet borde organiseras på två divisioner på så sätt, som Munck föreslagit. Av sparsamhetsskäl skulle emellertid inga nya »departements» för själva räkenskapsgranskningen inrättas, utan revisionen borde, som Håkansson tidigare föreslagit, förrättas i kammarkollegiets provins- och avräkningskontor, vilka för detta ändamål skulle ökas med tillräckligt antal revisionsbetjänter.

Efter denna förklaring ansåg sig kommittén tills vidare ha fullgjort sitt arbete och beslöt — i enlighet med vad Ahlman i sitt sista yttrande föreslagit — att sända sina utredningar till Kungl. maj:t för erhållande av vidare instruktioner.¹

Det låg alltså i Gustav III:s hand att ge närmare anvisningar för förändringen. Ehuru inom kommittén ett upphävande av kollegialiteten aldrig direkt varit på tal, hade från både Håkanssons och Muncks sida de hinder undanröjts, som kunde ha möjliggjort en principiell opposition mot införandet av en enrådighets- och mini-

¹ Man kunde ha väntat sig, att kommittéledamöterna under den tid, de sysslade med frågan om kammarrevisionen, i sina skrivelser till Gustav III skulle ha yppat några av sina planer angående förändringen. En genomgång av de till konungen ankomna breven i U. B. har emellertid visat, att blott Munck — till vilkens brev jag ovan på ett par ställen hänvisat — nämnt något om kommittéarbetet.

steriell organisation. Det återstår då att se, hur konungen själv vid denna tid ställde sig till en förändring av det bestående förvaltnings-systemet.

Först och främst kan man då konstatera, att några direkta upplysningar om Gustav III:s planer angående kammarrevisionen ej stå att få. Men däremot finnas uppgifter, som dels visa, att konungen vid slutet av sin regering förberedde vittgående reformer inom riksstyrelse och administration, dels även efter vilka grundlinjer, dessa reformer skulle vidtagas. Indirekt är det därför möjligt att draga några slutsatser om kammarrevisionens tilltänkta öde.

Största vikt har härvidlag den sedan länge kända, av Brusewitz publicerade berättelsen om konungens planer vid slutet av 1791, alltså samtidigt som kommittén blev färdig med sitt arbete och strax före Gävle riksdag.¹

Enligt denna skulle under konungen den högsta styrelsen vara anförtrodd åt sju »ministrar». Dessa skulle dels vara »chefer för stats-expeditionerna», dels »presidenter i de kollegier, som skötte de ärenden, vilka tillhörde deras departement». Av statsexpeditionerna var en avsedd att ha inrikes frågor om hand; dess styresman skulle alltså bli president i det nyorganiserade kammarkollegiet.

Som synes överensstämmer projektet med vad Liljencrantz fem år tidigare föreslagit. Ett höjande av statssekretariatet i ministervänlig riktning och en kombination av minister- och kollegiepresidentsämbetena hade även då stått på programmet. Men 1791 kunde detta ges en långt större räckvidd, än förr. Kollegierna kunde då utan överträdelse av författningen förändras till enrådighetsverk med ministrarna som chefer. Under förutsättning att detta var meningen, stå Gustav III:s sista författnings- och förvaltningsplaner i bästa samklang med den fordran på maktens enhet, som i kommittén spetsarna av landets politiska och administrativa värld framställt. Ett absolut konungadöme med ett antal ministrar till hjälp, vilka var och en enrådigt härskade inom sina respektive administrationsgrenar, skulle blott ha inneburit ett konsekvent tillämpande av den princip, som de hyllat. Sedan de kommittéerade även undanröjt det hinder, som svårigheten att ordna förvaltningens domsrätt

¹ A. Brusewitz: Till frågan om Gustav III:s sista författningsplaner, H. T. 1912, s. 210 ff.; jfr Forssell, a. a. s. 98 ff.

vid en förändring av kollegierna tidigare inneburit, kunde konungen också på detta område fullfölja sina reformplaner.

Ingen vet med bestämdhet, om Gustav III följde någon på förhand åtminstone i stora drag fastställd plan att förändra styrelsen, eller om han blott leddes av tillfälliga idéer vid omorganisationen av olika administrationsgrenar. Mycket tyder emellertid på att han trodde sig kunna samordna de olika förändringarna till ett enhetligt system. Stärkandet av statssekreterarnas ställning, statsexpeditionernas frigörande från kanslikollegium, det oavbrutna försvagandet av detta senares ställning inom förvaltningen, förbigåendet av de tungrodda kollegierna till förmån för mera snabbt och effektivt arbetande organ äro företeelser, vilka alla synas bana vägen för en ministeriell organisation.¹ Det enda hindret för en dylik, konungens kända farhåga, att ministrarnas makt skulle bli för stor och inkräkta på hans egen, bortföll i och med att principen om styrelsens enhet sattes i verket, och ministrarna således blott gjordes till konungens verktyg, som endast hade hans förtroende att stödja sin makt på.

Flera tecken tyda alltså på att Gustav III vid tiden närmast före sin död stod i begrepp att ersätta det tidigare oenhetliga styrelsesättet med en definitiv ordning. Hans planer avklippes emellertid hastigt genom mordet på konungen. Hertig Karl stod visserligen till att börja med under inflytande av de administrativa reformidéerna men utvecklade sig snart nog, sedan Reuterholm kommit till makten, i strängt konservativ riktning.² Följderna härav dröjde ej att visa sig. Hade utvecklingen tidigare pekat mot ett upplösande av kollegiesystemet, var det nu detta, som på allt sätt skyddades och befästes. För kammarrevisionens del innebar även kursförändringen, att planerna att sammanslå densamma med kammarkollegiet skrinlades.³

¹ Forssell, a. a. s. 92—100; jfr Liljedahl: Kansliet ifrån 1789 intill departementalreformen (i Kungl. maj:ts kanslis historia, I), s. 291 ff.

² Om hertig Karls reformvänlighet omedelbart efter konungens död, se Forssell, a. a. s. 111 ff., m. fl.

³ En återförening av kammarrevisionen med kammarkollegiet hade även »oppositionen» mot Gustav III upptagit på sitt författningsprogram. Se härom: Ur kanslirådet Jacob von Engeströms papper. Förslaget till regeringsform jämte därmed sammanhörande uppsatser och utkast. Utg. av L. Stavenow, s. 21; jfr Forssell, a. a. s. 134.

När de kommittérades utlåtande inlämnades till Kungl. maj:t, är mig okänt. Troligtvis var det någon gång på våren 1792. Därpå tyder frånvaron av Muncks namnteckning bland underskrifterna. Sedan den 12 april befann sig presidenten i civilarrest, häktad för myntförfalskning, och kunde sålunda icke skriva under några handlingar. Än mindre gick detta för sig efter hans fjorton dagar senare inträffade avresa ur landet.

Fram på sommaren skulle allmänna beredningen uttala sig om sammanslagningsprojektet. Hertig Karl förhindrade emellertid, att frågan kom upp till behandling, varför saken ställdes på framtiden.¹

Därmed hade hela frågan om en förening av kollegierna förfallit. Sedan Gustav Adolf Reuterholm den 7 juli 1792 utnämnts till kammarrevisionens president, återgick man till försöken att genom successiva reformer uppnå ett bättre resultat i ämbetsverket.

Först 1799 nyordnades kollegiet definitivt, varvid, för att understryka dess egenskap av domstol, kammarrevisionens namn ändrades till kammarrätten.² — Utfärdandet av ny instruktion för ämbetsverket dröjde dock till 1814.

¹ Se härom Nordins dagboksanteckningar, behandlade av Forssell, a. a. s. 103 n. 1.

² Kungl. maj:ts brev till kammarrevisionen den 30 april 1799. Tr. i C. G. Styffe: Samling af Instructioner rörande den civila förvaltningen i Sverige och Finland, s. 213 ff.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Nationernas Förbunds Den 16:de förbunds församlingen, som sammanträdde den 9 september 1935, torde kunna sägas bilda epok i Nationernas Förbunds historia. Den öppnades under en i allt hastigare tempo fortgående upprustning i Europa, med två av världens stormakter utanför förbundets krets, en tredje i beredskap att definitivt lämna förbundet och en fjärde i färd med att under öppet åsidosättande av dess elementäraste grundsatser med vapenmakt överfalla en svagare förbundsmedlem. Skulle förbundet kunna hindra, att våldsplanerna sattes i verket? Skulle det med skickligt hopkomna juridiska formuleringar offra den svage för att rädda den annars hotade världsfreden och bevara den anfallande stormakten åt förbundet? Dessa och många andra oroliga frågor ställdes, då delegaterna denna gång begåvo sig till Genève. Skulle förbundet över huvud existera, när de återvände? Nu ett par månader senare kan man med tillfredsställelse konstatera, att förbundet icke blott existerar utan utgör en långt effektivare maktfaktor, än man trott. Det fruktade krigshotet kunde visserligen icke avväjas, freden kunde icke bevaras, men i denna stund har fredsbrytaren icke blott upphört med att hota förbundet utan har synbarligen även glömt sina förklaringar, att om förbundet icke accepterade hans syn på dess uppgifter, skulle han vända det ryggen.

Förbunds församlingen hade visserligen icke den abessinsk-italienska konflikten på sin dagordning — frågan var ju under rådets handläggning — men eftersom församlingen har befogenhet att till behandling upptaga varje fråga, som faller inom förbundets verksamhetsområde eller berör världsfreden, stod det klart, att den icke kunde undgå att på ett eller annat sätt taga ställning till konflikten.

Församlingen öppnades av fungerande presidenten i rådet argentinaren Ruiz-Guiñazú och valde till sin president Tjeckoslovakiens utrikesminister Benesj, vars stora habilitet, sinnesnärvaro och uppfinningsförmåga, då det gäller att finna utvägar, kom väl till pass under de många gånger svåra och ömtåliga förhandlingarna. Som ett tecken på det oförminskade intresse, förbundet alltjämt kan glädja sig åt, kan nämnas, att av dess 59 medlemsstater 54 voro representerade och därav nästan hälften eller, liksom i fjol, 25 stycken genom sina stats- eller utrikesministrar.

Den allmänna debatten kom att helt domineras av den abessinsk-italienska konflikten. Sedan den nyvalde presidenten i sitt hälsningsanförande i korthet berört denna fråga, uppträdde Englands

nye utrikesminister Sir Samuel Hoare med ett politiskt uttalande av en räckvidd, som torde sakna motstycke i förbundets historia. Med en fasthet, som man icke varit van vid från engelskt håll, allra minst under företrädarens Sir John Simons ministertid, trädde Sir Samuel in för de principer, på vilka förbundet vilar, och utlovade brittiska regeringens stöd åt förbundet under understrykande av det brittiska folkets intresse för den kollektiva tryggheten. Det brittiska riket vore beslutet att lägga hela vikten av sin styrka i vågskålen till förmån för internationell fred och ordning. Nödvändigheten att vidmakthålla förbundet vore regeringens enda intresse i den föreliggande tvisten. Med tydlig adress förklarade han, att trots allt krigets anda, kriget såsom instrument för nationell politik eller kanske t. o. m. kriget för dess egen skull stuckit upp sitt huvud på mer än ett håll. Sir Samuel tillbakavisade talet om att England i denna fråga läte sig ledas av huvudsakligen egoistiska motiv och underströk energiskt, att förbundsaktens ideer med växande styrka tilltalat det idealistiska draget i brittiska folkets nationalkaraktär och blivit en del av dess nationella samvete.

Sir Samuel medgav, att det ej vore tillräckligt att förhindra och göra slut på krig, utan något måste även göras för att avlägsna krigets orsaker. Visserligen förtjänade icke alla krav på förändring uppmärksamhet, men världen vore ej statisk. De nödvändiga förändringarna måste dock ske i samförstånd och ej genom ensidiga åtgärder, med fredliga och ej med krigiska medel eller hot. Det koloniala råvaruproblemet, som snarare vore ekonomiskt än politiskt och territoriellt, borde undersökas. Om endast krigsmolnen skingrades, kunde en sådan undersökning igångsättas i syfte att uppnå en fri fördelning av råvarorna bland de industriländer, där brist på sådana ämnen rådde, varigenom fruktan för monopol en gång för alla kunde undanröjas.

Denna fasta brittiska manifestation till förmån för den kollektiva säkerheten emot en fredsbrytare underströks ytterligare genom att representanter för samtliga dominions, Indien och den Irländska fristaten anslöto sig därtill. En liknande ståndpunkt intogo Nederländernas, Norges, Sveriges, Finlands och Belgiens m. fl. staters representanter.

Med stor spänning motsågs helt naturligt den franske konseljpresidenten Laval's hållning. Han hade ju så sent som i januari i år återupprättat den skamfilade fransk-italienska vänskapen, vilket han sannolikt betraktar som sitt livs storverk. Av personliga och politiska motiv måste därför för honom ett ståndpunktstagande mot Frankrikes återvunne vän falla sig mycket svårt. Laval hade emellertid knappast något val. Den ståt, som alltsedan förbundets tillkomst ivrigare än någon annan förfäktat det kollektiva säkerhetssystemet, kunde icke svika sitt förflutna den dag, då detta system ställdes på sitt prov och för första gången fått ett oförbehållsamt stöd av det stora Brittiska riket. Laval förklarade följaktligen, att den kollektiva säkerhetens doktrin förbleve Frankrikes doktrin och att

förbundsakten förbleve dess internationella lag. Det var endast naturligt, att Laval skulle med tillfredsställelse hälsa Sir Samuel Hoares bekännelse till den kollektiva säkerheten, vari han utan tvivel fann en icke föraktlig kompensation för risken att förlora Italiens vänskap genom en uppslutning kring förbundsakten i en situation, där Frankrike icke var direkt inblandat.

Under den fortsatta debatten krävde Ungerns och Österrikes representanter likställighet för sina länder i rustningsavseende, och turkiske utrikesministern förde ånyo på tal Lausannetraktatens militära klausuler i fråga om sunden. Sovjetunionens utrikesminister Litvinov anslöt sig med stor bestämdhet till den brittiska förklaringen och vände sig sedan i något dunkla vändningar mot den politiska uppfattning, som bekämpade tanken på kollektiv säkerhet och förordade tvärsidiga pakter, ej mellan alla länder utan endast mellan godtyckligt utvalda. En sådan uppfattning hade enligt Litvinovs mening intet gemensamt med fredliga avsikter, och han betonade att icke varje nonaggressionspakt vore avsluten i syfte att stärka den allmänna freden. Denna dunkla anspelning föranledde en kraftig protest från polske utrikesministern Beck, som ansåg, att Litvinov med sina ord avsett Polen. I en replik uttryckte Litvinov sin förvåning över Becks protest och antydde, att han avsett en helt annan regering än den polska, sannolikt den tyska, samt förklarade att vänskapliga förbindelser med Polen aldrig upphört att vara ett av den sovjetryska politikens väsentliga syften. Den abessinske delegaten Teclé Hawariate förklarade, att hans land välkomnade varje förslag, avseende att höja Abessinien's politiska, ekonomiska och finansiella nivå under förutsättning att det härrörde från förbundet och förverkligades i förbundsaktens anda. Italiens ombud yttrade sig icke.

Valet av tre icke ständiga medlemmar av rådet förrättades under vedertagna former den sjunde dagen efter församlingens öppnande. I tur att avgå voro Mexiko, Polen och Tjeckoslovakien. Polen begärde och erhöll rätt att förklaras återvalbart, varefter det omvaldes, Mexiko ersattes med Equador och Tjeckoslovakien med Rumänien.

Församlingen hade i år ingen så kallad stor fråga på sin dagordning, men där förekommo dock åtskilliga ärenden av betydelse för förbundets fortsatta verksamhet. En kort sammanfattning av de viktigaste av dessa frågor skall här lämnas.

En av 1928 års församling antagen resolution med anhållan att rådet skulle studera frågan, huruvida ett rådgivande yttrande (avis consultatif) kunde begäras hos Haag-domstolen endast genom majoritetsbeslut eller om därtill fordrades enhällighet, hade hittills icke föranlett någon åtgärd från rådets sida. Nu väcktes frågan på nytt av Belgiens, Hollands, Norges, Sveriges och Schweiz' delegationer, vilka krävde att rådet äntligen skulle gripa sig an därmed och att, om enighet ej kunde nås inom rådet, frågan skulle underställas domstolen för rådgivande yttrande. De fem staterna motiveerade sitt förslag med att under de senare åren så gott som inga avis

consultatifs begärts hos domstolen utan i stället tillfälliga juristkommittéer rådfrågats, vilket innebure fara för rättssäkerheten. På förslag av det juridiska (första) utskottet, där frågan föranledde en ingående diskussion, beslöt församlingen förnya sin anhållan från 1928 till rådet att undersöka problemet. Däremot avslogs yrkandet, att domstolen själv skulle få yttra sig i saken, om rådet ej kunde uppnå enighet.

Ett schweiziskt förslag om vidtagande av åtgärder för att den 1929 antagna reviderade stadgan för Haagdomstolen äntligen skulle sättas i kraft godkändes av församlingen, och dagen för ikraftträdandet sattes till den 1 februari 1936. Stadgan har hittills icke kunnat träda i funktion på grund av utebliven ratifikation från Brasiliens, Perus och Panamas sida. Församlingen var emellertid ense om att det icke vore rimligt, att dessa stater år efter år skulle tillåtas blockera ett företag, som praktiskt taget hela världen önskade få fullbordat. Dess beslut innebär därför, att dessa staters formella ratifikationer icke äro nödvändiga, utan stadgan skall träda ikraft på ovan angiven dag under förutsättning att de tre staterna icke dessförinnan opponera sig däremot.

Debatten i det ekonomiska (andra) utskottet om det internationella ekonomiska läget erbjöd åtskilligt av intresse. Den pessimism, som under de närmast föregående åren karakteriserat denna debatt, hade i år ersatts av en energisk vilja att återgå till liberalare principer i den internationella handeln. Det var huvudsakligen omkring tre av vederbörande kommissioner avgivna rapporter, som debatten kom att röra sig, nämligen om 1) clearingavtalen — tillkommen på grund av en begäran av fjolårets förbunds-församling — 2) jordbruksprotektionismen och 3) de internationella ekonomiska förbindelsernas läge. Av meningsutbytet framgick, hur nära dessa tre frågor hänga samman med varandra, och att den tråd, som håller den samman, är den långtgående desorganisation, som uppstått i det internationella ekonomiska livet, till stor del på grund av de olika staternas försök att i ekonomiskt avseende vara sig själva nog, varigenom de råkat i en allt djupare ekonomisk depression.

Det konstaterades, att den ljusning, som man under de senaste åren kunnat märka, saknade enhetlighet. Desorganisationen kvarstode internationellt, men vissa stater hade uppnått en nationell förbättring. I själva verket vilade emellertid denna förbättring icke på sund bas, utan sammanhängde i stort sett med den pågående upprustningen. Den minskade arbetslösheten vore också i allmänhet konstlad och berodde på statsingripanden. Man syntes vara ense om, och detta fastslogs i den av församlingen antagna rapporten, att medlet till det ekonomiska livets stimulerande icke vore minskad konsumtion och import utan ökad konsumtion och export med därav följande ökad produktion, stärkt köpkraft och minskad arbetslöshet.

Representanterna för många regeringar med den franska handelsministern Bonnet i täten förklarade sig beredda att omlägga

sin handelspolitik efter mera liberala riktlinjer under förutsättning, att detta vunne efterföljd från andra staters sida samt att en stabilisering åvägabragtes på det monetära området. Enighet rådde om att förutsättningar för en sådan stabilisering förelåge. Man rekommenderade vidare avslutandet av tvåsidiga handelsavtal på grundval av mera liberala handelspolitiska principer och helst försedda med mest gynnad nationsklausul. Clearingssystemet fördömdes allmänt, och dess avskaffande krävdes snarast möjligt. En återgång till guldmyntfoten betecknades som ett av slutmålen för de internationella monetära strävandena. Innan församlingen avslutat sitt arbete, erhöll den ett budskap från presidenten Roosevelt av innehåll, att han fullt instämde i de principer, vilka församlingen sålunda accepterat.

På grundval av den förda debatten anmodade församlingen rådet att i samarbete med den internationella regleringsbanken i Basel söka finna utvägar till en friare utveckling på valutaområdet, att tillsätta en kommitté av juridiska och finansiella experter med uppgift att undersöka möjligheterna till förbättring av kontrakten vid internationella lån, emitterade av regeringar eller andra offentliga myndigheter samt slutligen att genom förmedling av förbundets ekonomiska kommitté verkställa en undersökning i syfte att uppnå en lösning av det internationella jordbruksproblemet.

Den australiske delegaten Bruce upptog under den allmänna debatten folknäringsfrågan i dess förhållande till folkhälsan och en ökad konsumtion av jordbruksprodukter. Denna fråga hade varit föremål för en undersökning av förbundets hälsovårdsorganisation, och därvid hade konstaterats, att den rådande ekonomiska krisen icke förorsakats av överproduktion utan av underkonsumtion, varför vägen utur krisen icke vore minskning av produktionen utan ökning av konsumtionen. I det ekonomiska utskottet föranledde frågan en lång debatt, som sträckte sig över tre sammanträden. Resultatet blev, att församlingen på utskottets förslag beslöt inbjuda hälsovårdsorganisationen att fortsätta sina undersökningar samt anmodade rådet att dels uppdraga åt förbundets tekniska organisationer att i samarbete med Internationella arbetsbyrån och Internationella lantbruksinstitutet i Rom samla en dokumentation över de åtgärder, som i hithörande avseende vidtagits i olika länder, dels utse en kommitté av experter på jordbruks-, ekonomi- och hälsovårdsfrågor med uppgift att framlägga en rapport med förslag i frågan till 1936 års förbundsförsamling.

I likhet med vad som varit fallet under de tre senaste åren, tillsattes icke något utskott för nedrustningsfrågor. Nedrustningskonferensen har ju ännu icke avslutat sina förhandlingar, och meningen var att ett sammanträde med dess presidium skulle ha ägt rum i samband med förbundsförsamlingens möte. Därav blev emellertid ingenting på grund av att nedrustningskonferensens president Mr. Henderson svårt insjuknat.¹

¹ Han avled den 20 oktober.

De sociala och humanitära frågorna voro som vanligt mycket talrika och föranledde vidlyftiga debatter i det sociala (5:te) utskottet. De beslut, som församlingen fattade i dessa frågor, utgjorde i huvudsak rekommendationer till regeringarna angående barnavård, handel med kvinnor och barn, fångars behandling o. s. v. Generalsekreteraren fick i uppdrag dels att förbereda den år 1937 i Orienten planerade konferensen för den vita slavhandelns undertryckande och dels att i fråga om de kvinnliga ryska flyktingarna i Fjärran Östern söka finna en där bosatt kvinna, som i egenskap av förbundets ombud skulle kunna samordna den hjälpverksamhet, privat och publik, som kunde bli igångsatt till dessa kvinnors hjälp.

Budgetutskottet (det fjärde) var som vanligt det mest arbets-tyngda. Debatterna voro denna gång mera hoppfulla än under de närmast föregående åren, även om sparsamhetskravet alltjämt med stor energi framfördes från flera håll, exempelvis av Laval, som vid ett gästuppträdande i utskottet krävde en summarisk nedskärning med 10 % av det framlagda budgetförslaget. Man konstaterade, att förbundsmedlemmarna börjat inbetala sina medlemsavgifter punktligare än förut, varjämte överenskommelser hade uppnåtts med ett tiotal stater, som i årtal häftat i skuld för sina medlemsavgifter, om dessas inbetalning, visserligen med väsentliga reduceringar. Dessa omständigheter i förening med sträng sparsamhet hade, trots att vissa stater lämnat förbundet, lett till en reducering från 30.295 schw. frcs förra året till 30.185 frcs av den till grund för medlemsavgifterna liggande enheten. Förbundets skattmästare kunde gent emot Lavals krav uppvisa, att utgifterna sedan 1931 minskats med 17 %, varför medlemmarnas avgifter redan reducerats med över 10 %. Genom kontrollkommissionens ingripande lyckades man emellertid tillmötesgå Laval genom att nedbringa budgetförslaget med omkring 800.000 frcs, så att den slutligen antagna budgeten balanserar på 28.279.901 schw. frcs.

Flyktingefrågan upptog ett stort utrymme i debatterna såväl i budgetutskottet som framförallt i det politiska (sjätte) utskottet. Norska regeringen hade framlagt ett förslag om hjälpverksamhetens utsträckande till att omfatta alla flyktingar samt denna verksamhets rationalisering och centralisering. Flyktingarnas antal för närvarande beräknas uppgå till avsevärt över 1 milj. Av dessa äro omkring 737.000 ryssar, 225.000 armenier, 7.000 assyrier, 80.000 tyskar och 3.000 saarländare. Härtill kommer ett stort antal flyktingar i Amerika och Europa, om vilkas tillvaro man är medveten men vilkas antal man icke kan fastställa. En stor del av dessa befinner sig i ett mycket beklagansvärt läge och åtnjuter ingen hjälp av de organ, som under Nationernas Förbunds auspicier upprättats för flyktingehjälpen. De viktigaste av dessa organ äro, som bekant, Nansensekretariatet i Genève, som huvudsakligen sysslar med ryska och armeniska flyktingar men som även fått sig anförtrodda flyktingarna från Saar, samt det under amerikanen Mac Donald i London upprättade flyktingekommissariatet, vilket de tyska flyktingarna få

hålla sig till. Övriga kategorier äro antingen lämnade åt sig själva eller falla de stater till last, där de för närvarande uppehålla sig. Deras lott är oftast föga avundsvärd. En särskild flyktingegrupp utgöres av assyrierna i Irak, vilka på grund av blodiga sammanstötningar med de där befintliga kurdiska stammarna måste förflyttas ur landet. En av rådet för ändamålet tillsatt kommitté har nu efter mycket arbete och många svårigheters övervinnande lyckats i Syrien finna en boplats för dessa människor. Enligt verkställda beräkningar skulle deras omflyttningar kräva ett belopp av närmare 10 milj. schw. frcs. England och Irak ha erbjudit sig att tillskjuta vardera 3.750.000 och Frankrike omkring 1 milj. schw. frcs. På förslag av den engelska delegationen beslöt förbundet att tillskjuta resten d. v. s. 1.300.000 frcs, och i årets budget upptogs för detta ändamål ett anslag av 400.000 frcs.

Det norska förslaget vann icke odelat bifall. Man fruktade, att flyktingeproblemet därigenom skulle komma att bli ett permanent problem och att nya flyktingekategorier därigenom skulle skapas. I själva verket avser man, att de nu arbetande flyktingeorganisationerna inom en viss kortare tidsperiod skola avvecklas. Församlingens beslut i frågan gick ut på att rådet skulle tillsätta en mindre kommitté med uppdrag att utreda flyktingefrågan i hela dess vidd och att framlägga utlåtande och förslag vid nästa förbunds-församling. Rådet hemmyndigas att, i fall av behov, vidtaga erforderliga åtgärder före församlingens sammanträde.

Ifråga om konflikten mellan Bolivia och Paraguay, vilken alltjämt står på förbundets dagordning, fick församlingen mottaga en rapport från presidenten för den rådgivande kommitté, som fått i uppdrag att följa konfliktens utveckling. Av denna rapport framgick, att demobiliseringen fortginge normalt och väntades vara slutförd före den fastställda tidsfristens utlöpande. Nya svårigheter hade emellertid uppstått i frågan om krigsfångarnas utväxling, men förhoppningar funnes, att även dessa svårigheter skulle övervinnas. Församlingen beslöt emellertid, att den rådgivande kommittén skulle bibehållas för att även i fortsättningen vara till hands, ifall så skulle behövas för konfliktens avveckling.

*

Abessinsk-italienska konflikten. Samtidigt med församlingens förhandlingar pågick rådets handläggning av den abessinsk-italienska konflikten. Alla rådets medlingsförsök hade emellertid misslyckats, och då församlingen den 28 september hade avslutat sina förhandlingar, beslöt den att med hänsyn till konfliktens för varje dag ökade hotfullhet icke upplösa sig utan endast ajournera sina sammanträden för att snabbt åter kunna samlas, ifall situationen så skulle påfordra.

En kort sammanfattning av vad som hänt inför rådet under de närmast föregående dagarna torde vara nödvändig. Sedan Italien

förkastat det av rådets s. k. femmannakommitté den 18 september framlagda medlingsförslaget, vari Italiens krav enligt många rådsmedlemmars mening i alltför hög grad tillgodosetts, hade rådet den 26 september konstaterat, att medlingsförsöken misslyckats, varför det tillsatt en kommitté bestående av dess samtliga medlemmar utom de båda parterna — den s. k. trettonmannakommittén — för att utarbeta den i förbundsaktens artikel 15 föreskrivna rapporten om konflikten. Medan denna kommitté var sysselsatt med rapportens utarbetande, ryckte de italienska trupperna in i Abessinien den 2 oktober. Följande dag meddelade Italiens representant Aloisi till rådet, att den abessinska regeringens aggressivitet lyckats åstadkomma krig med Italien. Denna aggressivitet hade funnit sitt sista och mest fullkomliga uttryck i den abessinska mobiliseringen, som två dagar tidigare ägt rum och som inneburit en omedelbar fara för de italienska trupperna. Regeringen hade därför sett sig tvungen att giva order om nödiga försvarsåtgärders vidtagande.

Den 5 oktober förelåg trettonmannakommitténs rapport, rådet började omedelbart debatten om densamma. Såväl Italiens som Abessiniens delegater avgåvo deklARATIONER med anledning av rapporten, varefter rådet tillsatte ett utskott på sex personer att studera dessa förklaringar och avgiva rapport om två dagar. Så skedde, och den 7 oktober stod alltså rådet rustat att fälla sin dom i konflikten. Aloisi försökte få till stånd uppskov med behandlingen av sexmannakommitténs rapport, men detta avböjdes i synnerligen bestämd form av presidenten efter en enskild överläggning inom rådet, medan de båda parterna fingo avtråda. Därefter biföllos enhälligt såväl trettonmannakommitténs som sexmannakommitténs rapporter. Italiens ombud röstade naturligtvis nej. Dessa rapporter utgöra i sin kärva ordknapphet och överskådliga uppläggning av problemet en glänsande vederläggning av den italienska ståndpunkten i konflikten.

I den första konstateras bl. a., att Italien under sju månaders tid icke antytt för rådet, att det hade några andra klagomål än gränstvisterna att anföra mot Abessinien. Vidare fastslås den bindande kraften hos förbundsaktens artikel 10 gentemot eventuella tolkningar av mellan Italien, England och Frankrike ingångna avtal, vilka självfallet dessutom icke kunde binda Abessinien eller andra medlemmar av förbundet. Rådet kom därför bl. a. till följande slutsatser: Förbundsakten, Kelloggspakten, det abessinsk-italienska vänskapsfördraget och den fakultativa klausulen i domstolsstadgan vore för båda parterna högtidliga åtaganden och uteslöte väpnade åtgärder för tvistens lösande. Vad vidare anginge Abessiniens speciella åtaganden vid dess inträde i Nationernas förbund (slaveriets avskaffande m. m.) kunde visserligen en stat fästa rådets uppmärksamhet på att de icke iakttagits, men rådet ensamt hade rätt att undersöka saken och göra rekommendationer till Abessinien.

Sexmannakommitténs rapport, där frågan om ansvaret för krigsutbrottet klarlades, slutade med följande konklusioner: »Kommittén, som studerat ovan relaterade fakta (händelserna fr. o. m. den 2

oktober) har kommit till den slutsatsen, att den italienska regeringen gripit till krig i strid mot sina åtaganden enligt förbundsaktens artikel 12.»

Härmed var domen fälld. Sedan rapporten antagits, beslöt rådet att överlåta åt förbundsförsamlingen att samordna de sanktionsåtgärder, som nu, enligt förbundsaktens artikel 16, automatiskt måste följa.

Församlingen sammanträdde för detta ändamål två dagar senare den 9 oktober. Dess president Benesj framhöll i sitt öppningsanförande, att tvisten alltjämt vore anhängig inför rådet enligt förbundsaktens artikel 15, varför församlingen ej hade att behandla den ur denna synpunkt. Församlingens medlemmar borde dock beredas tillfälle att säga sin mening om det som hänt de senaste dagarna närmast i anslutning till rådets två dagar tidigare fattade beslut. Benesj förklarade sig icke ha för avsikt att anställa omröstning om rådets uttalanden och beslut, men den som icke gillade rådets slutsatser eller önskade avhålla sig från att taga ståndpunkt, skulle beredas tillfälle att offentligen tillkännagiva detta. De delegater, som icke yttrade sig, skulle anses hava å sina regeringars vägnar anslutit sig till rådets ståndpunkt. Ordet begärdes endast av Österrikes och Ungerns representanter, vilka i korta förklaringar med så gott som identiskt formulerade slutklämmor, tillkännagåvo, att de icke kunde ansluta sig till rådets ståndpunkt. (Det viskades, att Aloisi hade haft sitt finger med vid förklaringarnas avfattande.) Benesj kunde därför fastslå, att församlingen med nämnda två undantag enhälligt ställt sig bakom rådets beslut.

Sedan denna enighet alltså värdigt, utan ordflöde, fastställts, kunde debatten följande dag fortsättas, varvid tillfälle bereddes för parterna i konflikten och övriga delegater att precisera sin syn på det nya läge, som uppstått i och med att Italien utpekats såsom angripare. Aloisi avgav därvid ett längre försvar för den italienska ståndpunkten och protesterade mot det sätt, varpå frågan handlagts av förbundet. Han förebrådde detta att mäta med olika mått och att det icke undersökt Italiens anklagelser mot Abessinien. Han vågade påståendet, att Italiens handlingssätt stode i full överensstämmelse med förbundsakten och Kelloggspakten, då det endast hade handlat i legitimt självförsvar. Han slutade med en patetisk vädjan från Italien, »den store proletären», som inför församlingen begärde rättvisa. Laval och Eden avgåvo korta förklaringar av innehåll, att förbundsaktens föreskrifter måste upprätthållas och att tiden nu vore kommen att handla. Så följde en lång rad deklARATIONER från olika staters representanter, vari dessas trohet mot förbundsakten mer eller mindre energiskt fastslogs. Motta avgav å Schweiz vägnar en förklaring, vari han under hänvisning till sitt lands särskilda ställning underströk, att hans land icke hade absolut skyldighet att delta i sanktionerna.

Avsikten hade nu varit att genom en av församlingen antagen resolution inbjuda förbundets medlemmar att bilda ett särskilt ut-

skott för sanktionsåtgärdernas samordnande, men denna plan stötte på motstånd från Aloisi, som hotade att rösta emot, varigenom frågan om enhällighetsregelns tillämplighet å beslutet hade blivit aktuell. Detta hot parerades på så sätt, att Benesj i stället föreslog, att församlingen skulle uttala en *önskan* att förbundets medlemmar måtte låta sig representeras i en kommitté med ovannämnda uppdrag, och ett sådant beslut kunde fattas med enkel majoritet. Så skedde. Sedan Albanien förklarat sig på grund av sin särskilda ställning till Italien förhindrat att delta i sanktionerna, ajournerade församlingen sina förhandlingar tills vidare och efterträdades av den nyss beslutade kommittén för sanktionernas samordnande, koordinationskommittén eller sanktionskonferensen, som den också kallas, emedan den icke utgör ett församlingens utskott utan, som Laval uttryckte sig, en konferens av suveräna stater.

Denna konferens, som omedelbart påbörjade sitt arbete, valde portugisen Vasconcellos till ordförande, varigenom Englands ledning i sanktionsfrågan ytterligare markerades. Ett arbetsutskott tillsattes på 17 representanter, vilket antal sedermera ökades till 18, med uppgift att utarbeta förslag till sanktionsåtgärder. Denna s. k. adertonmannakommittés arbete fullföljdes med berömvärd snabbhet, och dess förslag kommo i snabb följd. Redan efter en vecka, närmare bestämt den 19 oktober, hade den fullgjort sin uppgift. Kommittén arbetade på ett antal underutskott med sakkunniga för olika frågor. Dessa underutskott framlade förslag för plenarkommittén, vilken sedan i sin tur rapporterade för sanktionskonferensen, som fattade de definitiva besluten. Dessa beslut befordrades därefter omedelbart till de olika regeringarna med tillhjälp utav Nationernas förbunds egen radiostation. Sanktionskonferensens *Förslag I* mottogs av regeringarna på detta sätt redan den 11 oktober och innebar upphävande av förbudet mot export, reexport och transitering av vapen och krigsmaterial till Abessinien samt införande av sådant förbud gentemot Italien. En fullständig lista, på vilka varor som åsyftades, var bifogad förslaget. Regeringarna uppmanades att fortast möjligt till Genève meddela, vilka åtgärder som vidtagits med anledning av detta förslag.

Den 14 oktober mottogo regeringarna sanktionskonferensens *Förslag II*, om fullständig kreditspärr gentemot Italien, innefattande förbud mot alla direkta eller indirekta lån, bankkrediter o. s. v. till såväl italienska regeringen som till italienska företag och enskilda.

Den 19 oktober anlände på en gång sanktionskonferensens *Förslag III*, *IV* och *V*. Dessa inneburo: *Förslag III*: omedelbart importförbud för italienska varor. Förslaget hade väckts av Englands representant, som motiverat detsamma med att en dylik åtgärd skulle verka snabbt och effektivt, enär 70 % av Italiens export ginge till medlemmar av Nationernas förbund. Dessutom medförde ett importförbud mindre komplikationer än de flesta andra åtgärder och vore för övrigt förberett i en hel del stater genom kontingente-

ringssystemet. Man behövde endast sätta kontingenten till noll. Förslaget mötte emellertid från början motstånd från fransk sida, varvid framhölls att Italien framförallt borde berövas de direkta möjligheterna att fortsätta kriget, och detta skedde bäst genom exportförbud av vissa för krigföringen nödiga varor såsom åtskilliga mineral, transportmedel, olja, kol, rid- och dragdjur o. s. v. Frankrike hoppades nämligen alltjämt på en fredlig uppgörelse och önskade därför åtgärder, som verkade så litet irriterande som möjligt. Från engelskt håll replikerades, att dess förslag om importförbud mycket väl kunde kompletteras med det från franskt håll framförda förslaget om exportförbud, och i själva verket kom *Förslag IV* just att innehålla exportförbud till Italien av hästar, mulåsnor, åsnor, kameler och andra transportdjur, gummi, mineraler av betydelse för krigföringen o. s. v. *Förslag V* slutligen innehåller föreskrifter om vad de olika staterna böra iakttaga för att fullgöra sina i förbundsaktens sanktionsartikel stadgade åtaganden till ömsesidigt stöd i syfte att så mycket som möjligt nedbringa förluster och olägenheter för de i sanktionerna deltagande staterna.

Sanktionskonferensen begärde att senast den 28 oktober få meddelande om, vilka åtgärder regeringarna vidtagit eller voro beredda att vidtaga med anledning av dessa förslag. Den 31 oktober sammanträdde sanktionskonferensen på nytt för att fastställa dagen för de beslutade sanktionsåtgärdernas ikraftträdande med undantag för förslag I, som omedelbart trätt i kraft. Under mellantiden var adertonmannakommittén samlad för att bistå regeringarna med råd och dåd vid sanktionsåtgärdernas genomförande samt för att följa frågans utveckling och utarbeta nya sanktionsförslag att föreläggas sanktionskonferensen. Denna kunde vid sitt ovannämnda sammanträde konstatera, att förbundsmedlemmarna med monstergill solidaritet omedelbart vidtagit åtgärder för de föreslagna sanktionsåtgärdernas igångsättande.

Protokollen från sanktionskonferensens förhandlingar översändes dessutom till de regeringar som icke äro medlemmar av förbundet, med en förfrågan vilka åtgärder konferensens beslut kunde föranleda från deras sida. De svar, som hittills ingått på denna hänvändelse, måste betraktas som synnerligen tillmötesgående.

Nationernas förbunds sanktionsapparat har alltså för första gången satts igång. Resultatet är helt beroende av den lojalitet, som de olika regeringarna komma att visa gentemot de fattade besluten.

O. Jn.

Konferens angående statsvetenskaplig examen. Den 17—18 sista dagarna i oktober hölls på Stockholms högskola en konferens angående statsvetenskaplig examen mellan representanter för rikets universitet och högskolor. Förhandlingarna leddes av Stockholms högskolas rektor, professor Sven Tunberg.

Konferensen uttalade sig i huvudsak angående nedannämnda frågor.

Beträffande frågan om studieplanerna anslöt sig konferensen till de för inrättandet av en statsvetenskaplig examen tillkallade sakkunnigas uppfattning (betänkandet sid. 48), att de nuvarande studieplanerna i stort sett skulle kunna bibehållas oförändrade. Förslag till studieplaner för de olika ämnena, innehållande en del erforderliga jämkningar, uppgjordes vid särskilda sammanträden mellan representanter för resp. ämnesområden.

Beträffande den inbördes studieordningen för de filosofiska ämnena inom examens båda linjer uttalade konferensen sin anslutning till de sakkunnigas uppfattning (sid. 48), att någon bestämd ordning, i vilken dessa ämnen skulle studeras, icke borde föreskrivas.

Beträffande den inbördes studieordningen mellan de filosofiska och juridiska ämnena i statsvetenskaplig-juridisk examen — vilken fråga jämväl behandlades på ett gemensamt sammanträde med de juridiska fakulteternas lärare, vilka sammanträdde i Stockholm den 18—19 oktober — uttalade sig konferensen likaledes för största möjliga studiefrihet, med visst undantag för det inbördes förhållandet mellan ämnena statsrätt och statskunskap, vilket förstnämnda ämne om möjligt borde studeras före det sistnämnda. Någon bestämd plats för den obligatoriska propedeutiska juridiska kursen borde enligt konferensens uppfattning icke föreskrivas.

Beträffande frågan om tentamensbetygens giltighetstid anslöt sig konferensen till de sakkunnigas uppfattning (sid. 55), så tillvida, att tentamensbetygen i de filosofiska ämnena i statsvetenskaplig-filosofisk examen borde äga giltighet under så lång tid, som motsvarar den för examen fastställda normaltiden, d. v. s. fyra år, räknat från och med den termin, som följer närmast efter tentamens avläggande. — Vad anginge hänsyn till värnpliktsövningar m. m., borde samma bestämmelser gälla som i stadgan angående filosofiska examina.

Beträffande giltighetstiden för tentamensbetygen i de filosofiska ämnena i statsvetenskaplig-juridisk examen — vilken fråga jämväl behandlades på gemensamt sammanträde med den juridiska konferensen den 18 oktober — ansåg konferensen, att giltighetstiden för samtliga ämnen inom denna linje borde beräknas efter samma norm, det vill säga att tentamensbetygens giltighetstid borde räknas till och med det examenssammanträde, som infaller viss tid efter avlagd tentamen.

Vid den ovannämnda konferensen mellan lärarna vid juridiska fakulteterna, vilken avhölls i Stockholm den 18—19 oktober, behandlades också vissa frågor i samband med den statsvetenskaplig-juridiska examen.

Det första hithörande överläggningsämnet rörde frågan om privaträttens ställning i den nya examen. Konferensen enades

om, att särskild undervisning och examination i ämnet privaträtt vore erforderlig, att dylik undervisning och examination emellertid icke lämpligen kunde förenas med de bestående professurerna, samt att därför fakulteterna var på sitt håll borde göra framställning om anställandet av särskild lärare i detta ämne. — Beträffande undervisningens anordning blev något bestämt förslag icke föremål för beslut. Av överläggningen torde emellertid ha framgått, att konferensens flesta deltagare hade sympatier för en sådan anordning av undervisningen, varigenom de studerande bibringades kännedom främst om privaträttens allmänna principer och metod, varvid i undervisningen borde ingå även praktiska övningar och enklare rättsfallsuppgifter.

Beträffande de allmänna grunderna för studieplanen för denna examen blev något bestämt förslag icke heller föremål för beslut. Av överläggningen torde emellertid ha framgått såsom konferensens åsikt, att någon obligatorisk ordning, i vilken tentamina i de olika examensämnena skulle avläggas, icke borde föreskrivas men att dock genom avpassandet av tentaminas giltighetstid borde sörjas för, att förvaltningsrätt komme att studeras först sedan tentamen i övriga i examen ingående juridiska ämnen avlagts. Enligt en från flera håll uttalad åsikt borde ock i anvisningarna för examen framhållas lämpligheten av att de humanistiska ämnena studerades före de juridiska; dock att statskunskap lämpligen borde studeras först sedan tentamen i statsrätt med folkrätt avlagts.

Beträffande tentaminas giltighetstid enade sig konferensen om en del detaljbestämmelser, angående vilka någon närmare redogörelse här emellertid icke kan lämnas.

Beträffande slutligen den propedeutiska kursens omfattning enade sig konferensen om, att den borde omfatta 64 timmar, varav skulle anslås 42 till civilrätten, 12 till processrätten och 10 till straffrätten.

G. Hjm.

Ansökningar om understöd I bankdirektör J. H. Palmes fond för från J. H. Palmes fond. ekonomisk upplysning och ekonomisk forskning, vilken förvaltas av Nationalekonomiska föreningens styrelse, finnes ett för utdelning år 1936 disponibelt belopp av c:a 3.500 kr. Från fonden lämnas efter beslut av styrelsen anslag som bidrag för skrifter eller undersökningar av nationalekonomiskt innehåll, för anordnande av föredragsserier över sådant ämne eller ock för upplysningsverksamhet på det ekonomiska området i annan form. Ansökan om anslag, ställd till Nationalekonomiska föreningens styrelse, bör före den 15 januari 1936 ingivas till föreningens sekreterare Docent Karin Kock (Jacob Westinsgatan 1 A, Stockholm), vilken på begäran lämnar närmare meddelande. Av skrift, som utarbetas med anslag från fonden, skola 10 ex. överlämnas till styrelsen.

Tidskriftsöversikt.

AV BROR GÖSTA CEDERSTRÖM.

Nya Argus. Hfors. 1935. No 19 (16 nov.). *L[andtman], G.*, Majoritetsprincip och referendum, s. 251—53.

Granskaren. Åbo. 1935. (9 sept.). *Lindman, S.*, Bönderna vid statsrodret, s. 110—12. (10 okt.) *Arrhenius, P. J.*, Glimtar ur svenskt partiliv, s. 123—25.

Mellanfolkligt samarbete. Nordisk tidskrift utg. av Informationsbyrån för mellanfolkligt samarbete för fred. Sthm. 1935. No 4 (juli—aug.). Schweiz och minoritetsproblemen, s. 133—41. — *Nissen, B. A.*, Folkeforbundet og stortinget, s. 142—43.

Scandia. Tidskrift för historisk forskning. Sthm. Bd 8 (1935). H. 1 (aug.). *Hessler, C. A.*, Den svenska ständsriksdagen, s. 19—63.

Tiden. Sthm. 1935. No 8 (aug.). *Fredriksson, K.*, Måste svensk liberalism vara konservativ? s. 377—85. **No 10 (okt.).** *Thylin, H.*, Kommunisternas senaste »vändning», s. 473—82. — *Sjöberg, S.*, Estland under diktatur, s. 504—07. **No 11/12 (nov.—dec.).** *Andersson, Olof*, Partidistrikten och kretsorganisationerna, s. 550—53. — *Möller, G.*, Regeringsproblem, s. 583—85. — *Nilsson, Anders*, Partiet och dess ledare, s. 586—90. — *Severin, F.*, Reformism — revolutionarism, s. 591—97. — *Tingsten, H.*, Begreppet »socialism» i nationalsocialismen, s. 604—15.

Finsk tidskrift. Hfors. 1935. T. 119 (1935). H. 5 (nov.). *Landtman, G.*, Demokrati och parlamentarism, s. 261—76.

Historisk tidskrift. Sthm. 1935. H. 3. *Stavenow, L.*, Sveriges riksdag. Ett jubileum och en jubileumsskrift, s. 209—35. — *Forssell, A.*, Statskunskapen och historien, s. 286—90.

Årsföreningarna. (Organ för ... frågor rörande landets årsföreningar.) Sthm. Årg. 13 (1935). No 10 (okt.). *Levinsson, K.*, De konsultativa statsråden, s. 148—49.

Statistiske Efterretninger utg. af det statistiske Departement. Khvn. Aarg. 27 (1935). No 46 (6. Nov.). Opgørelse af Folketingsmandaternes Fordeling ved Valget den 22. Okt. 1935, s. 267—80. **No 49 (20. Nov.).** Vælgere og Valgdeltagelse ved Folketingsvalget den 22. Okt. 1935, s. 291—92. — Kandidater ved Folketingsvalget den 22. Okt. 1935, s. 292—93.

Nordisk administrativt Tidsskrift. Khvn. 1935. H. 1. *Lütken, H.*, Statens revisionsvesen i Norge, s. 23—34. **H. 2.** *Beckius, A. M.*, De svenska länsstyrelsernas organisationsfråga, s. 73—85. **H. 4.** *Herlitz, N.*, Sveriges riksdag, s. 174—92.

Historisk Tidsskrift. Khvn. Bd 3. H. 2. (1935). *Andersen, C. O. Bøggild*, Apropos Norgesartikelen i Kong Christian III:s Haandfæsting, s. 242—53.

Tilskueren. Khvn. 1935. Nov. *Garde, A.*, Neergaards Erindringer, s. 305—20.

Ökonomi og Politik. Khvn. No 3 (Juli Kvartal). Indiens nye Forfatning, s. 209—17.

Samtiden. Oslo. 1935. H. 10. *Berner, O.*, Om »referendum», s. 640—57.

Foreign affairs. New York. 1935. Vol. 14. No 1 (Oct.). *Langer, W. L.*, A critique of imperialism. [Rec. av J. A. Hobsons arbete: Imperialism. A study. Lond. 1902.] S. 102—19. — *Brandt, K.*, Junkers to the fore again, s. 120—34. — *Chernov, V.*, Joseph Pilsudski. From socialist to autocrat, s. 146—55.

International affairs. Lond. Vol. 14 (1935). No 5 (Sept.—Oct.). *Nicolson, H.*, Modern diplomacy and British public opinion, s. 599—618. — *Philby, H. St. J.*, Arabia to-day, s. 619—34. — *Lodge, Th.*, Newfoundland to-day, s. 635—53. — *Grubb, K.*, The political and religious situation in Mexico, s. 674—94.

International conciliation. New York. 1935. No 306 (Jan.). *Mussolini, B.*, The political and social doctrine of fascism. [Övers. av en artikel i Enciclopedia italiana (1932).] S. 5—17. — *Ritis, B. de*, Aims and policies of the fascist régime in Italy, s. 18—25.

The fortnightly. Lond. 1935. No 825 (Sept.). *Chamberlin, W. H.*, Russia's red fascism, s. 268—79. — *Moore, A.*, What next in India? s. 294—303. **No 826 (Oct.).** *Brogam, D. W.*, Eyes left in France, s. 430—40. — *Law, H. A.*, A new deal for Ireland? s. 451—58. **No 827 (Nov.).** *Glasgow, G.*, The election and the crisis, s. 533—40. **No 828 (Dec.).** *Hield, R.*, A new parliament, s. 641—51. — *Crotch, W. W.*, Portents in Austria, s. 680—89.

Cambridge historical journal. Cambr. Vol. 5. No 1 (1935). *Henderson, G. B.*, The eclipse of lord John Russel, s. 60—86.

The journal of modern history. Chicago. 1935. Vol. 7. No 3 (Sept.). *McCully, B. T.*, The origins of Indian nationalism according to native writers. (Bibliographical article.) S. 295—314.

The American journal of sociology. Chicago. Vol. 41 (1935/36). No 1 (July). *Childs, H. L.*, Ranking motives in voting, s. 59—66.

Liberal magazine. Lond. 1935. No 503 (Aug.). Mr Lloyd George's scheme of national reconstruction, s. 372—80. — The government's reply to Mr Lloyd George's proposals. S. 380—88.

The nineteenth century. Lond. 1935. No 702 (Aug.). *Fell, B.*, The working of the House of Commons, s. 129—41. — *Fitz-Gerald, W. G.*, Mr Roosevelt challenges the constitution, s. 163—76. **No 703 (Sept.).** *Muir, R.*, The balance of parties, s. 257—64. **No 704 (Oct.).** *Lord Strabolgi*, The political scene, s. 458—72. **No 705 (Nov.).** *Crawford, J. D.*, A ministry of justice? s. 617—27. **No 706 (Dec.).** *Tilby, A. W.*, The election — and after, s. 705—17.

Political quarterly. Lond. 1935. Vol. 6. No 4 (Oct.—Dec.). *Cripps, J.*, The Canadian elections, s. 566—70. — *Mirkine-Guetzévitch, B.*, The corporative state and democracy. (Recent developments in laws, constitutions and administration.) S. 572—82.

Political science quarterly. New York. Vol. 50 (1935). No 3 (Sept.). *Ratner, S.*, Was the supreme court packed by president Grant? s. 343—58.

The American historical review. Richmond/Va, New York. Vol. 41. No 1 (Oct. 1935). *Nichols, J. P.*, The politics and personalities of silver repeal in the United States senate, s. 26—53.

The English historical review. Lond. Vol. 50 (1935). No 200 (Oct.). *Roberts, M.*, The leadership of the whig party in the House of Commons from 1807 to 1815, s. 620—38. — *Aspinall, A.*, The last of the canningites, s. 639—69.

The round table. Lond. 1935. No 100 (Sept.). India in transition, s. 754—68. — The Irish deadlock, s. 769—90. — Canada. The parties and the election, s. 807—21.

Annual survey of English law. 1934. Lond. 1935. Constitutional law, s. 18—24.

L'académie des sciences morales et politiques. Séances et travaux. Compte rendu. Paris. 1935. 1. Mars—avril. *Bardoux, J.*, Le comité technique pour la réforme de l'état. Ses premiers travaux, s. 195—213. 1935. 2. Juillet—août. *Lavergne, B.*, La réforme du gouvernement démocratique. Le double suffrage universel, s. 56—69.

Annales d'histoire économique et sociale. Paris. 1935. No 34 (juillet). *Borkenau, F.*, Un essai d'analyse historique. La crise des partis socialistes dans l'Europe contemporaine, s. 337—52.

L'Année politique française et étrangère. Paris. 1935. Fasc. 2 (août). *Koulicher, A. M.*, La démocratie anglaise et le droit de dissolution, s. 97—130.

Annuaire statistique de la république tchécoslovaque. Prague. 1935. Élections. Clubs des partis politiques dans l'assemblée nationale, s. 259. Activité du tribunal électoral en 1931—1933, s. 259.

Bulletin interparlementaire. Organe officiel du bureau de l'Union interparlementaire. Genève. 1935. [Åven engelsk och tysk uppl.] No 4 (juin). *Cosma, A.*, L'organisation et le travail des commissions parlementaires, s. 103—10.

L'Esprit international. Paris. 1935. No 36 (oct.). *Butler, N. M.*, L'état contre l'individu, s. 435—50.

Études. Revue catholique d'intérêt général. Paris. 1935. No 19 (5 oct.). *Lecler, J.*, Les théories démocratiques au moyen âge, s. 5—26. No 20 (20 oct.). *d'Harcourt, R.*, Positions catholiques dans le III:e Reich, s. 145—67. — *Lecler, J.*, Les théories démocratiques au moyen âge, 2, s. 168—92.

Le mois. Paris. 1935. 55 (1/7—1/8). *Sato, N.*, La politique du Japon, s. 9—12. — Les questions de restauration en Europe. En Autriche et en Grèce, s. 28—33. — La crise morale du III:e Reich, s. 34—38. — La Pologne après Pilsudski, s. 39—41. 57 (1/9—1/10). *La Rocque*, Ou vont les Croix de feu? s. 9—14. — L'ère des ligues, s. 47—58. 58 (1/10—1/11). La politique française. Elections et congrès, s. 48—50.

Le monde slave. Paris. 1935. Août. La nouvelle constitution polonaise [text i fransk övers.], s. 274—97.

La réforme sociale. Paris. 1935. Janv. *Bardon, A. P.*, La réforme de l'état envisagée du point de vue parlementaire, s. 11—26. Févr. *Gricourt, A.*, La

véritable réforme constitutionnelle, s. 33—36. Mai. Toulemon, A., Le suffrage familial, s. 143—55. — Klein, A. S., La réforme de l'état. Les réflexions d'un usager, s. 162—65.

Revue bleu politique et littéraire. Paris. 1935. No 15 (3 août). Simon, Ph., Autour de la réforme de l'état, s. 517—21. No 19 (5 oct.). Prade, Y. G., Les prochaines élections sénatoriales, s. 653—56. No 21 (2 nov.). Prade, Y. G., Après le congrès radical, s. 725—28. No 22 (16 nov.). Dumont-Wilden, L., Le relèvement de la Belgique. Bilan provisoire du ministère van Zeeland, s. 778—80. No 23 (7 dec.). Bardoux, J., La réforme de l'état. 1. Les assemblées locales, s. 803—09.

Revue des deux mondes. Paris. 1935. 1:er sept. D'Harcourt, R., La guerre au catholicisme en Allemagne, s. 66—84. 15 oct. Duthoit, E., La corporation de demain, s. 854—71. 15 nov. *** Le glissement de l'état. 8. L'effort de M. Laval, s. 281—94.

Revue de droit international et de législation comparée. Brux. 1935. No 2. Curtius, F. D., De la nature de l'ordonnement public, s. 350—72.

Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger. Paris. T. 52 (1935). No 3 (juillet—sept.). Roussel, G. de, L'évolution du pouvoir exécutif en Allemagne (1919—1934), s. 393—481. — Bise, P., Rejet par le peuple suisse, de la notion de revision constitutionnelle, s. 619—21.

Revue d'économie politique. Paris. 1935. No 1 (janv.—févr.). Devillez, H., Le rôle économique de l'état et la réforme de la comptabilité publique, s. 129—62. No 4 (juillet—août). Pirou, G., Corporatisme 1935, s. 1310—29.

Revue économique internationale. Brux. 1935. Vol. 3. No 2 (août). Coni, É., Sur la nécessité de ne pas confondre le libéralisme politique avec le libéralisme économique, s. 397—405. No 3 (sept.). Gardini, D., Le rôle du parti unique dans l'économie fasciste, s. 435—51. — Carena, A., Le principe de la représentation politique dans l'état corporatif, s. 479—95.

Revue historique du sud-est européen. Bucarest. 1935. No 7/9 (juillet—août). Peter, J. M., Le problème de l'état — par un historien roumain [Iorga], s. 249—69.

Nouvelle revue de Hongrie. Budapest. T. 53 (1935). No 4 (nov.). Egyed, L., L'organisation de l'administration hongroise, s. 394—401.

Revue politique et parlementaire. Paris. 1935. No 489 (10 août). Lachapelle, G., Le régime parlementaire et la représentation proportionnelle, s. 239—54. — Mirkine-Guetzévitch, B., La nouvelle constitution polonaise, s. 332—42. No 490 (10 sept.). Coulon, G., De la dictature à la démocratie. L'évolution yougoslave, s. 488—501. No 491 (10 oct.). Gignoux, C. J., La politique des décrets-lois, s. 3—15. — Dietz, J., Jules Ferry. Sa première présidence du conseil, s. 96—109. No 492 (10 nov.). Goblet, Y. M., L'opinion britannique, la S. D. N. et les élections aux communes, s. 215—27. — Dietz, J., Jules Ferry. Sa seconde présidence du conseil. 1. s. 288—311. — Garsou, J., La situation politique en Belgique, s. 351—60.

Revue des sciences politiques. Paris. 1935. Avril—juin. Riboud, C., Suffrage équilibré, s. 294—97.

Archiv des öffentlichen Rechts. Tüb. N. F. Bd 26 (1934/35). H. 3 (Juli). *Tatarin-Tarnheyden, E.*, Autokratische Regierungen in Lettland und Estland und deren völkische Politik, s. 257—337. — *Marx, F. M.*, Amerikanisches Schrifttum, s. 338—56.

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte. Berl.-Dahlem. Bd 47 (1935). H. 1. *Stolze, W.*, Der junge Wilhelm von Humboldt und der preussische Staat, s. 161—71. — *Manteuffel, E. v.*, Eine Denkschrift über das Militair-Kabinet (mitgeteilt von H. Granier), s. 172—81. H. 2. *Schaumkell, E.*, Wilhelm von Humboldt und der preussische Staatsgedanke, s. 309—35.

Historisches Jahrbuch. Köln. Bd 55 (1935). H. 2/3. *Buchner, M.*, Kaiser- und Königsmacher, Hauptwähler und Kurfürsten. Eine Skizze, s. 182—223.

Ungarische Jahrbücher. Berl. & Lpz. Bd 15 (1935). H. 1 (April). *Husmann, F.*, Die Königsfrage und das Reichsverwesertum in Ungarn, s. 29—40. — H. 2/3 (Aug.). *Kloche, H.*, Die Stellung des Hochadels in der Grundbesitzstruktur und im politischen Aufbau der Länder der Stefanskronen, s. 296—308.

Berliner Monatshefte. Berl. 1935. Sept. Das britische Kabinett am Vorabend des Weltkrieges, s. 785—95.

Nation und Staat. Wien. Jahrg. 9 (1935/36). H. 2 (Nov.). *Braunias, K.*, Das neue Parlament der Tschechoslowakei, s. 108—11.

Deutsche Rundschau. Lpz. 1935. Aug. *Freund, M.*, Indische Probleme, s. 106—12.

Prager Rundschau. Prag. Jahrg. 5 (1935). H. 5. *Hodža, M.*, Die slovakisch-rumänische Zusammenarbeit im Budapester Parlament, s. 313—21.

Verwaltungsarchiv. Zeitschrift für Verwaltungsrecht und Verwaltungsgerichtsbarkeit. Berl. Bd 40. (1935). H. 3. *Riedler, A.*, Die Ausnahmenbestimmungen gegen die Nationalsozialisten im österreichischen Bundesrecht, s. 225—78.

Historische Vierteljahrschrift. Dresd. Jahrg. 30. H. 1. (Juli 1935). *Wolff, K.*, Staat und Individuum bei Adam Müller. Ein Beitrag zur Erforschung der romantischen Staatsphilosophie, s. 59—107.

Zeitschrift für Politik. Berl. Bd 25 (1935). H. 8 (Aug.). *Wegener, H.*, Das polnische Verfassungsgesetz vom 23. März 1935, s. 552—57. H. 9 (Sept.). *Baumböck, K.*, Politische Umschichtung in Frankreich? Die Kampfverbände und die neuen »Fronten«, s. 634—43. — *Ruprecht, P.*, Die heutigen Grundlagen politischer Macht erläutert am Beispiel von Italien, Japan und Russland, s. 644—49. H. 10 (Okt.). *Baumböck, K.*, Strategie und Taktik des Bolschewismus, ein Rückblick auf den VII. Weltkongress der Kommunistischen Internationale, s. 698—704.

Zeitschrift für öffentliches Recht. Wien. Bd 15 (1935). H. 4 (Sept.). *Strele, K.*, Die Erlassung genereller Normen nach der österreichischen Verfassung 1934, s. 417—45.

Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Berl., Lpz. Bd 5 (1935). No 3 (Juli). *Lubenoff, G.*, Der Zusammenbruch des Parlamentarismus

in Bulgarien. Ein Beitrag zu dem Problem der Demokratie und des autoritären Staates, s. 577—98. — Polen. Das Verfassungsgesetz vom 23. April 1935 [text i tysk övers.], s. 685—701. — Vereinigten Staaten von Amerika. Entscheidung des obersten Gerichtshofs der Vereinigten Staaten vom 27. Mai 1935 betreffend die Verfassungsmässigkeit der National Industrial Recovery act, s. 701—20.

Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft. Stuttg. Bd 50 (1935). H. 1/2. *Anderssen, W.*, Verfassungsgeschichte von Ragusa, s. 70—151.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Tüb. Bd 95 (1934/35). H. 4 (Juli). *Hamel, W.*, Volkseinheit und Nationalitätenstaat, s. 569—601. — *Höhn, R.*, Staat und Rechtsgemeinschaft, s. 656—90. — *Neess, G.*, Die Rechtsnatur der nationalsozialistischen deutschen Arbeiterpartei, s. 709—18. **Bd 96 (1935/36). H. 1 (Nov.).** *Maunz, T.*, Das Ende des subjektiven öffentlichen Rechts, s. 71—111. — *Bremer, K. H.*, Die Krise des französischen »Systems« und das Ringen um eine neue Staatsautorität, s. 112—48.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

OTTO KOELLREUTTER: *Grundriss der Allgemeinen Staatslehre*. Tübingen 1933. 284 sid. Densamme: *Der deutsche Führerstaat*. Tübingen 1934. 29 sid.

Under läsningen av Koellreutters »Grundriss» kan man till sin förvåning stöta på en sats som denna: »Der Grundsatz der 'Freiheit der Wissenschaft und ihrer Lehre' kann und muss aufrecht erhalten werden». Men ens häpnad blir omedelbart skingrad: »Doch muss man sich dabei bewusst sein, dass jede Gemeinschaft nur auf dem Boden gemeinschaftlicher Überzeugung erwächst und dass deshalb nur auf diesem Boden auch eine fruchtbare wissenschaftliche Haltung möglich ist» (s. 258 ff.).

Koellreutter hör icke heller till dem, som utstötts ur den tyska gemenskapen. Han har så mycket lättare kunnat gå den »intelligenta anpassningens» väg som han långt före revolutionen sällade sig till Weimarrepublikens kritiker. Efter nazismens genombrott kom han snabbt att inta en förgrundsställning bland den nya regimens ideologer. I maj 1933 höll han ett uppmärksammat föredrag i Jena över ämnet »Vom Sinn und Wesen der nationalen Revolution», vilket även utkommit i tryck. Och redan i oktober samma år kunde han underteckna förordet till »Grundriss der Allgemeinen Staatslehre», en bred och systematisk framställning av nazismens statsteori.

Bokens syfte vore icke att ta miste på även om icke Koellreutter själv meddelat det i sitt förord. Den vill vara den akademiska ungdomen en vägvisare »durch die verschlungenen Wege der Politik», den vill bjuda ett vetenskapligt underlag för tidens politiska tänkande. Koellreutters intentioner äro därmed klart och öppen- hjärtigt angivna. Vad han vill ge är icke objektiv kunskap om en ideologi utan ideologien själv i rationaliserad form. Hans framställning vilar på en öppet tillkännagiven subjektivism. »Als bewusst politischer Wissenschaftszweig kann die Allgemeine Staatslehre nur von einer bestimmten Haltung aus sinnvoll gestaltet werden.»

Med styrka och icke utan stolthet betonar Koellreutter, att hans statslära representerar den konträra motsatsen till Kelsens. Dess »renhet» förmenades innebära, att varje politiskt element var avlägsnat. Men Koellreutter kan icke för den skull betrakta Kelsens lära som opolitisk. Den var en statslära utan stat och därigenom blott det renaste uttryck för politisk liberalism.

Som den främste av sina föregångare nämner Koellreutter Rudolf Kjellén. Genom att framställa folkets och statens liv som en politisk enhet visade Kjellén ny väg för statsläran. Han undgick måhända icke helt faran att hamna i en »statsbiologi». Men det var Kjelléns stora förtjänst, anser Koellreutter, att han gjorde statsläran till vad den bör vara — en politisk vetenskap, vilken har att studera staten som folkets politiska livsform.

Begreppet »politisk» är emellertid icke entydigt. Det ger Koellreutter ett tillfälle till polemik mot Carl Schmitt, som ägnat en särskild studie åt »Begriff des Politischen». För Schmitt är kriteriet på den politiska sfären, att den innebär människornas gruppering i vänner och fiender; alla politiska handlingar och motiv kunna återföras på motsättningen mellan »Freund und Feind».¹ Med detta kriterium är Koellreutter icke tillfreds, ty det lägger tonvikten på det rent individualistiska kampmomentet. För Koellreutter kan »das Wesen des Politischen immer nur in der Gemeinschaft gefunden werden» (s. 14). I en recension i Archiv des öffentlichen Rechts (Bd. 26, s. 126) säger sig Koellreutter ha funnit sin uppfattnings riktighet styrkt därav att upprättandet av en gemenskap mellan företagare och arbetare måste betraktas som nationalsocialismens största politiska gärning.

Den uppgift, som i främsta rummet inställer sig för den politiska statsläran, finner Koellreutter vara kunskapen om »Raum und Volk». Den statliga livsformens beroende av rummet understryker geopolitikens betydelse. Men än mer ligger det Koellreutter om hjärtat, att folket får en central plats i statsläran, varigenom även rasfrågan blir relevant. »Im völkischen Staate ist das Volk der organische Träger der Gemeinschaftsbildung und damit auch der Träger der politischen Gestaltung» (s. 14). Med denna programpunkt kommer Koellreutter i bestämd motsättning till Oswald Spengler, aristokraten, vilken ser fram mot den cæsaristiska herremänniskans välde över den föraktade massan. I broschyren »Der deutsche Führerstaat» förebrår Koellreutter även Carl Schmitt, att hans statslära saknar »die völkische Grundlage», emedan han betraktar folket »als das im Schutz und Schatten der politischen Entscheidungen sich aufbauende unpolitische Element» (s. 28, not 17). Men Koellreutter vill genom sin »folkliga» åskådning även poängtera sin avvikelse från den hegelska linje, som genomlöper fascismen. I den ovannämnda recensionen anmärker han, att Hegels »Staatsdenken» och nationalsocialismens »Volksdenken» äro varandras motsatser. »Der Nationalsozialismus Adolf Hitlers hat mit der Staatsvergottung Hegels nichts zu tun . . . Adolf Hitler ist ein völkischer Denker und deshalb kein Hegelianer» (s. 123 ff.).²

¹ Se härom L. Frykholm: Carl Schmitts statslära, Statsv. Tidskr. 1934, s. 208 ff., med litteraturhänvisningar.

² Mot en dylik framställning av Hegels statsfilosofi har E. R. Huber inlagt en gensaga. Han erinrar om att Hegel hade ett dubbelt folk-begrepp. Visserligen kunde Hegel betrakta folket som »die formlose Masse». Men det finns hos honom även en klar föreställning om det politiska folket, om »Volk als

I den mån folket icke endast är »natürliche und kulturelle Wesensgemeinschaft» utan även »politische Willensgemeinschaft», är det också en nation. Den nationella idén är förbindelseleden mellan folk och stat. Ur denna folkets själsliga förbindelse med staten, ur denna föreställning om folk och stat som en enhet framgår »die Staatsautorität». I Koellreutters liksom över huvud i national-socialismens ideologi intar detta begrepp ett betydelsefullt rum.¹ Det är icke att förväxla med »suveränitet», ty det grundar sig icke på makt utan på »Gemeinschaftsethik». Det sammanfaller icke heller med begreppet »totalitet», vars kännetecken är den obegränsade maktutövningen. I praxis kan visserligen den totala staten också ha egenskapen auktoritär, men om så är förhållandet i Tyskland, är totalitet endast ett politiskt medel, betonar Koellreutter, medan auktoritet är statens egentliga väsen.

I ledarens gestalt förkroppsligas den auktoritära principen, genom honom finner folkviljan sitt uttryck. Frågan om ledarstatens yttre organisation anses icke väsentlig, det problemet får lösas med hänsyn till den praktiska ändamålsenligheten. Av vikt är endast, att en ledare äger en personlighet, som motsvarar folkets egenart. Som ett exempel anför Koellreutter Hindenburg, vars personliga auktoritet anses ha berott på att han betraktades som »Repräsentant des soldatischen deutschen Mannes». Så uppbygges det förtroende för en ledare, utan vilket han icke kan framträda med auktoritet och kräva disciplin.

Frågan om Tysklands ställning till rättsstatens problem har invecklat Koellreutter i mycket förklarliga svårigheter. I sitt huvudarbete har han sökt undkomma dem genom att ge begreppet »rättsstat» en ny innebörd. »Im Rechtsstaat als Worteinheit liegt die Synthese von politischem Wert und Rechtswert und damit die notwendige Verbindung von Staatsrecht und Politik beschlossen» (s. 106). Att denna minst sagt egendomliga begreppsbestämning saknar varje skynt av motivering har icke bekymrat Koellreutter. Han endast dekretarar och går lugnt vidare. I den borgerliga rättsstaten lades huvudvikten vid den enskildes rättsställning och obetingade säkerhet. Men i den »nationella rättsstaten» har man sökt en utjämning mellan makt- och ordningsmomentet. Man erkänner den enskildes anspråk på rättsskydd »und damit die Heiligkeit des Rechts». Men det avgörande rättsvärdet ligger icke här, det består i den

Staat», »als Träger der gegenwärtigen Entwicklungsstufe des Weltgeistes». Vad som i Hegels rättsfilosofi säges om staten, gäller därför också om folket. »Die deutsche Staatswissenschaft» i Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, Bd 95, s. 5 ff.

¹ Invändningar häremot ha emellertid icke uteblivit. Sålunda har Walz fäst uppmärksamheten på att den auktoritära statsbilden tillhör en politisk regim, som sökte slå tillbaka nationalsocialismen och därför uppfann den »auktoritära» staten som motvikt mot den nationalsocialistiska; begreppet hade sin konkreta motsvarighet i § 48 och presidialkabinettet. Med dessa politiska föreställningar har den nationalsocialistiska staten intet gemensamt, betonar Walz, som för sin del vill karakterisera det nya riket som »völkischer Führerstaat». Deutsche Juristen-Zeitung, 1933, sp. 1338 ff.

nationella livsordningens säkerhet. »Damit bejaht die Staatsidee des nationalen Rechtsstaates bewusst das Spannungsverhältnis zwischen Macht und Recht... Die politische Grundentscheidung ist es, die letzten Endes den Typus des Rechtsstaates prägt» (s. 109). Mot denna Koellreutters användning av begreppet »rättsstat» ha bl. a. Walz och Carl Schmitt inlagt protest. De anse icke detta begrepp vara av väsentlig betydelse för karakteristiken av det nya riket, det tillhör en förfluten epok (D J Z, 1933, sp. 1338 ff.; Zeitschr. f. die ges. Staatswissenschaft, Bd 95, s. 189 ff.). Men Koellreutter har icke låtit sig avskräcka. I sin broschyr »Der deutsche Führerstaat» ordar han patetiskt om »der Ewigkeitswert des Rechtsstaates», och han försäkrar, att Führern själv betonat det nya rikets karaktär av rättsstat. Men av större intresse är att se, huru Koellreutter här helt övergivit sina tidigare begreppsbestämningar. Han skriver: »Die Werte der Rechtssicherheit müssen auch gerade im völkischen Staate geachtet und geschützt werden. Freilich hat in einem Staate, in dem sich eine neue Staatsidee revolutionär durchgesetzt hat, der Rechtsstaatsgedanke seine Grenzen in der Forderung der absoluten Sicherstellung der nationalen Lebensordnung. Es wäre widersinnig, zu behaupten, dass z. B. die Konzentrationslager eine betont rechtsstaatliche Einrichtung wären, aber sie sind zur Sicherung der neuen Staats- und Rechtsgrundlagen unentbehrlich, solange den Grundlagen des völkischen Staates noch Angriffe drohen. Stehen diese Grundlagen einmal unerschütterter, hat sich die absolute Staats- und Rechtsidee im deutschen Volke durchgesetzt, so wird der deutsche Führerstaat die rechtsstaatliche Gestaltung sofort weiter vertiefen können» (s. 21 ff.). Med denna förklaring har Koellreutter visat, att han i viss mån återvänt till den borgerliga rättsstatens begrepp. Han bemödar sig icke längre om att dölja svårigheterna under en syntes, han är åter beredd att erkänna gränsen mellan rätt och politik, mellan rätts säkerhet och koncentrationsläger. Därmed har Koellreutter också vidgått, att Tyskland f. n. icke är någon rättsstat i strängare mening, ehuru han hoppas, att det en gång skall bli det.

Även i fråga om statens förhållande till näringslivet har Koellreutter haft en viss svårighet att skyla över motsägelserna. Å ena sidan hävdar han, att Tyskland befinner sig på väg bort från det liberalistiska tänkandet och närmar sig förverkligandet av en »Wirtschaftsstaat», vars princip finnes uttryckt i den nazistiska programpunkten »Gemeinnutz geht vor Eigennutz». Även inom näringslivet måste de mångas regerande upphöra och ersättas av »Gleichschaltung». Men å andra sidan är Koellreutter angelägen poängtera, att detta icke behöver innebära någon hämsko på företagarnas initiativ. Hitler har ju själv förklarat, att regeringen icke kommer att bevaka folkets näringsintressen genom en statligt organiserad näringsbyråkrati »sondern durch die stärkste Förderung der Privatinitiative und durch die Anerkennung des Eigentums» (s. 180). Vad som väsentligen skiljer denna tyska »Wirtschaftsstaat» från de liberal-demokratiska staterna synes i grund och botten endast vara det, att den

förra berövat arbetaren rätten att strejka och som ersättning givit honom en hedersplats i den nationella symboliken som »schaffender Volksgenosse».

Man ledes därmed över till frågan om de sociala gruppintressen, som fört nazismen till makten och som nu bära upp den national-socialistiska staten. Att Koellreutter skulle sprida ljus över den frågan, var ju knappast att vänta. Men det anmärkningsvärda är, att han gjort en resumé av ständs- och klasstaternas historia just från en dylik utgångspunkt: ständsstaten, i vilken adeln härskade, störtades genom franska revolutionen av borgarklassen; denna klass identifierade sig själv med nation och stat, den var ensam den egentlige bäraren av den nya liberal-demokratiska staten och den vann sin ekonomiska styrka genom det kapitalistiska systemet; under den industriella utvecklingen uppstod en ny klass, proletariatet, som predikade kamp mot den härskande borgerliga klassen. Men »in einer völkischen Lebensordnung ist für die Auffassung des 'Proletariers' und die 'Notwendigkeit des Klassenkampfes' kein Platz». Och varför? Emedan nazismens frontanda söker övervinna klass-tanken, emedan nazismens grundidé är den organiska förbindelsen mellan folk och stat. »Damit findet aber die neue Auffassung wieder zu den Bindungen und zur organischen Gliederung des Volkes in einem ständischen Aufbau zurück» (s. 185). Med inträdet i nazismens tidsålder vägrar alltså Koellreutter kategoriskt att se de sociala sammanhangen. Då föredrar han att skyndsamt sticka huvudet i ideologiernas buske.

Koellreutters framställning av andra länders statsskick och politiska idéer är icke obetydligt tendentiös. För att England skall framträda i en möjligast fördelaktig dager har Koellreutter skildrat det som halvt om halvt en »Führerstaat»; den klassiskt engelska parlamentarismen kännetecknas som »die Herrschaftsform einer politischen Elite» (s. 154). I det småborgerliga Frankrike däremot har Koellreutter funnit ett exempel på parlamentarisk demokrati i dess mest typiska form. Då Koellreutter kommer in på kapitlet Sovjet-Ryssland, avstår han från bruket av den mest elementära logik; emedan sovjetstaten »alle bisherigen traditionellen Werte, z. B. Ehe und Religion, zu zerstören sucht, kennt er auch keinen Rechtswert und ist deshalb der Typus des 'Nicht-Rechtsstaats'» (s. 108, kurs. av rec.).

Av originella uppslag och idéer finner man i denna statslära ytterst litet. Vad Koellreutter mäktat åstadkomma är icke en stats-teoretisk konstruktion av ny och djärv resning, endast en general-inventering av nazismens trosartiklar. Men högre har Koellreutter icke heller syftat. Hans uppsåt har i främsta rummet varit att verka för den inre politiska missionen. Och som en regimens gode och trogne tjänare har han avslutat sin skrift »Der deutsche Führerstaat» med »Heil Hitler!» Med de orden har Koellreutter själv åsatt sin senaste produktion dess hallstämpel.

Carl Arvid Hessler.

NILS HERLITZ: *Riksdagens finansmakt*. (Sveriges Riksdag. Senare avdelningen, band XII). Stockholm 1935. 420 sid.

Bland de statsvetenskapliga verk, för vilkas tillkomst man har att tacka årets riksdagsjubileum, intages ett mycket framstående rum av professor Herlitz' arbete om riksdagens finansmakt. Det alltid aktuella och i ständig utveckling stadda ämnet har aldrig tidigare fått en så fullständig och mångsidig behandling som här. De äldre standardverken på området hänföra sig ju till förhållanden, som ligga minst ett halvsekel tillbaka i tiden, och de äro strängt statsrättsligt anlagda. Vissa delar av ämnet ha väl senare behandlats av andra författare, men även dessa ha väsentligen angripit problemen ur synpunkten av den gällande rätten. Herlitz åter ger en framställning i stort av finansmaktens utveckling under det nuvarande statskicketens tid ända fram till nu. Han karakteriserar själv arbetet såsom historiskt-statsrättsligt. I anslutning härtill har han mindre sökt att vindicera egna lösningar av rådande rättsliga tvistefrågor än att skildra de skiftande åskådningar om riksdagens befogenheter, som gjort sig gällande ej blott i teorien utan även i den praktiska tillämpningen av grundlagens stadgande.

Den antydda oenhetligheten i uppfattningarna angående innehållet av riksdagens finansiella makt är lätt förklarlig. Grundlagsstadgandena äro i sig själva långtifrån tydliga. Så småningom har under utvecklingens gång innebörden i de ursprungliga stadgandena kommit att ej längre motsvara de faktiska förhållandena. Delvis har emellertid rättsläget efterhand klarnat. Praxis har också på vissa områden blivit fast utformad. I riktning mot avspänning av de teoretiska tvisterna har verkat en alltmer påtaglig obenägenhet hos riksdagens ledamöter att diskutera teoretiska statsrättsliga spörsmål, något som helt naturligt sammanhänger med den ändrade sammansättningen av kamrarna. Under sådana förhållanden är det förklarligt, att man inom riksdagen ofta låtit sitt handlande bestämmas efter politiska syften. En av de sista stora debatterna om statsregleringens rättsliga betydelse gällde den av Herlitz omnämnda konflikten år 1912 om det uppskjutna pansarbåtsbygget. De därvid framförda ståndpunkterna stodo likväl i föga god överensstämmelse med partiernas allmänna inställning i konstitutionella frågor.

Såsom Herlitz anmärker, är det på det hela taget ingalunda statsrättsliga överväganden, som varit avgörande för riksdagens maktutvidgning. De grundläggande faktorerna i förskjutningen av finansmakten torde man, i likhet med Herlitz, huvudsakligen kunna återföra på dels den växande omfattningen av bevillningarna och dels statsregleringens vidgade omfång.

Bevillningarnas ökade betydelse är en automatisk återverkan av budgetens utsvällning. Åtskilliga inkomster, som ej äro av bevillnings natur, ha visserligen under årens lopp tillkommit. Men dessa äro av alldeles underordnad storlek i jämförelse med de nya eller utbyggda bevillningarna. Det har också varit ganska naturligt, att,

då riksdagens medverkan påkallats för införande av nya pålagor, detta som regel skett i bevillningsformen, som ju faller inom riksdagens obestridda kompetensområde. Genom att allt större delar av statsverksamheten kommit att kräva medelsanvisning på riksstaten, har riksdagen vidare blivit i tillfälle att alltmera ingripa i själva statsförvaltningen, genom detaljerade anslagsvillkor och långt driven specialisering av anslagsändamålen.

I och med parlamentarismens genombrott har den äldre motsättningen mellan konungamakten och riksdagen efterhand försvunnit. De förr livligt debatterade frågorna om konungens vetorätt gentemot riksdagens beslut i vissa statsregleringsfrågor, om dispositionen av anslagsbesparingar m. m. äro fördenskull numera praktiskt betydelselösa. Den parlamentariska regimen har emellertid medfört en förändring till favör för regeringsmakten, om än ej för konungamakten såsom sådan. Därest regering och riksdag — genom blockbildning eller genom annan fastare samverkan — äro i stort sett ense, så att regeringen äger riksdagsmajoritetens förtroende eller eljest har riksdagen i sin hand, kan k. m:t alltjämt i verkligheten utöva en betydande makt på statsfinansernas område. Detta har varit fallet ej minst under de allra senaste åren. Beträffande vissa av de nya avgifterna för jordbrukets stödjané har k. m:t sålunda givits fullmakt av ej ringa räckvidd beträffande fastställandet av avgiftssatser m. m.

Även minoritetsregeringar ha åtnjutit ett större mått av handlingsfrihet i statsregleringsfrågor än som i allmänhet torde vara insett. Detta gäller ej blott bestämmande av grunderna för flertalet avgifter för begagnande av statens inrättningar utan jämväl och ej minst utgiftsregleringen. I sistnämnda avseendet ligger till stor del förklaringen i det av Herlitz antydda förhållandet, att riksdagen helt enkelt ej medhinner att precisera alla ändamålsbestämningar och anslagsvillkor. Men därjämte överlåter riksdagen alltjämt i stor utsträckning på k. m:t att bestämma grunderna för användningen av anslagsmedlen, även där nyss angivna skäl ej spela in. Såsom exempel må nämnas, att de stora icke-ordinarie tjänstemannagruppernas löner i allmänhet äro reglerade endast av k. m:t, som likvisst delvis är bunden inom viss anslagsram. Stundom äro förhållandena så föränderliga, att regeringen av denna orsak måste ges fria händer att ändra anslagsbestämmelserna mellan riksdagarna.

Otvivelaktigt är emellertid, att på statsregleringens område en fortgående förskjutning äger rum till riksdagens förmån, stundom genom beslut i direkt motsats till regeringens avsikter. Erinras må i detta sammanhang hurusom, då k. m:t år 1925 begärde riksdagens yttrande över ett nytt allmänt resereglemente, riksdagen fann för gott att »för sin del antaga» reglementet. Häremot gjordes ej någon erinran från regeringens sida. Som reglementet var att anse såsom anslagsvillkor, kunde ej heller från regeringshåll något berättigat motstånd resas mot åtgärden. En säkerligen riktig observation gör Herlitz, då han såsom en av anledningarna till att riksdagen alltmera

kommit att i detalj bestämma om anslagsdispositionerna anger, att regeringarna själva ofta äro benägna att låta genom riksdagsbeslut fastslå anslagsvillkoren, i syfte att säkerställa den avsedda tillämpningen även under kommande efterträdare.

Herlitz gör gällande, att finansmaktens utövning varit den starkaste hävstången för riksdagens inflytande över huvud taget, och han anser, att riksdagen såsom lagstiftande samt kontrollerande riksstyrelse och förvaltning icke på långt när satt så djupa spår i vårt lands utveckling som genom makten över finanserna. Detta omdömes giltighet kan väl diskuteras. Det är givetvis ej lätt att mot finansmakten väga betydelsen av representations- och rösträttsreformer, den moderna sociala lagstiftningen m. m. Och det är ej heller möjligt att dissekera fram, i vad mån exempelvis försvarsfrågans lösning vid olika tillfällen varit beroende på rent finansiella hänsyn eller på den rådande uppfattningen om skäligheten av övningstiden för de värnpliktiga. Härmed må förhålla sig hur som helst — det mesta, som staten själv företar sig, kostar i allt fall *pengar*. Och därför är finansmaktens allt överskuggande betydelse ofrånkomlig.

Det är, säger Herlitz, riksdagens makt över anslagen, som hårdast och kännbarast nedflyttat regeringens verksamhet till förberedandets och verkställighetens plan. Det har redan ovan berörts, att alltjämt verkställigheten av budgeten innebär en betydande makt för k. m:t. Men ännu mera gäller detta initiativet. Huru än regeringen varit sammansatt, har den i större utsträckning än man kanske är benägen tro faktiskt varit ledande i fråga om statsregleringen. Utskotten arbeta ju så gott som uteslutande med det material, som regeringen förelägger riksdagen. De fall under senare tid, då riksdagen verkligen sönderbrutit en finansplan, äro också så sällsynta, att de äro att betrakta som rena undantag.

Som en av de politiskt betydelsefullaste verkningarna av finansmaktens förskjutning framhåller Herlitz vidare riksdagens därigenom förvärvade inflytande över regeringens sammansättning. Med stöd i sin beskattningsrätt har det svenska folket, yttrar Herlitz, vunnit ett avgörande inflytande över urvalet av de män, vilka skola styra riket. Mot den argumentering, Herlitz anför såsom stöd för denna slutsats, är intet annat väsentligt att erinra, än att — i anslutning till vad ovan framhållits — det ej alltid kan med bestämdhet konstateras, om grundvalen för ett riksdagsbeslut, som medfört regeringsskifte, är att återföra på finanspolitiska ställningstaganden eller på andra förhållanden.

Vad härefter angår den egentliga statsrättsliga delen av framställningen, kunna här allenast några lösryckta detaljfrågor beröras. Erinras må ock, att på grund av hela riksdagsverkets planläggning viktiga delar av den formella budgeträtten, bl. a. utskottsbehandlingen och gemensam-voteringsinstitutet, av Herlitz måst förbigås eller behandlats helt summariskt.

I anslutning till den rådande terminologien inom teorien låter

Herlitz »statsregleringen» omfatta endast utgiftsregleringen och beräkandet av inkomsterna men ej grunderna för dessa. I det allmänna betraktelsesättet åter räknas i varje fall sådana inkomstbeslut som tillhörande statsregleringen, vilka direkt åsyfta finansieringen av den under behandling varande budgeten. I särskilt hög grad gäller detta fastställandet av inkomst- och förmögenhetsskattens procenttal, som ju numera utgör själva sammanknytningen av budgetarbetet.

Huru intimt bevillningarna sammanhånga med statsregleringen, ger författaren själv uttryck för, då han i arbetets första huvudavdelning — om skatter och pålagor — framhåller, att konungen icke kan lämna en bevillning obegagnad, endast därför att han ogillar dess grunder. Nedsättning av en bevillning eller befrielse därifrån kräver enligt Herlitz — om ej åtgärden är av ringa räckvidd, såsom i ett av honom berört fall från 1914 — antingen, att konungen icke vill begagna anvisade anslag eller ock att han finner statsutgifterna för högt eller inkomsterna för lågt beräknade.

Alldeles bortsett från det rådande maktläget, som även enligt Herlitz' uppfattning endast i sällsynta undantagsfall gör det möjligt för konungen att nedsätta en bevillning, torde det få anses praktiskt taget uteslutet, att k. m:t skulle genom en skattesänkning söka åstadkomma en direkt korrigerings av riksdagens beräkning av bevillningarna. I varje fall är det uppenbart, att konstaterandet av de förhållanden, som Herlitz angivit såsom förutsättning för ett k. m:ts nedsättningsbeslut, måste möta synnerligen stora vanskligheter. Och det kan väl sättas i fråga, om en dylik justering av riksdagens bevillningsbeslut ens varit förutsatt vid tillkomsten av RF § 60.

Ifråga om bevillningsformens tillämpningsområde påvisar Herlitz, att riksdagens beslut ej alltid ge vid handen, när en pålaga skall räknas som bevillning. Detta gäller i särskilt hög grad de i riksstaterna för de två sista budgetåren under gruppen uppbörd i statens verksamhet upptagna båda samlingsstaplarna avgifter för prisreglering, respektive täckande av förluster, på jordbrukets område. Vissa av dessa avgifter äro och benämnas i respektive förordningar skatter, varför de rätteligen ej borde hänföras till uppbördsgruppen. En av dessa inkomster, skatten å oljekakor m. m., upptogs också först i riksstaten under tullar och acciser och betecknades då såsom bevillning. Efter sammanförandet av berörda avgifter hava dessa behandlats i sammansatt bevillnings- och jordbruksutskott, ehuru beräkningen av inkomstbeloppen formellt skett av statsutskottet. Det är under sådana förhållanden ej klart, huru vid fall av skiljaktliga kammarbeslut rörande grunderna för dessa inkomster kan komma att förfaras. Det får emellertid anses mest sannolikt, att gemensam votering skulle komma att tillgripas.

I detta sammanhang kan erinras att inkomsterna av partihandeln med rusdrycker länge redovisades under diversemedelstiteln, medan rusdrycksförsäljningsmedlen i övrigt fördes under acciser, ehuru båda inkomstslagen reglerades i samma författning. Riksräkenskaps-

verket föreslog i sin inkomstberäkning 1926, att även partihandelsinkomsten skulle redovisas under rusdrycksförsäljningsmedlen. Samtidigt ifrågasattes dock, om dessa inkomstmedel verkligen voro att hänföra till skatt liksom om beteckningen bevillning var riktig, då några till beloppet bestämda avgifter icke pålades genom rusdrycksförsäljningsförordningen. I statsverkspropositionen 1927 upptog k. m:t ämbetsverkets förslag rörande likställande av de båda inkomstslagen och borttog bevillningsbeteckningen, vilken emellertid av riksdagen åter utsattes i riksstaten.

Utän reservation kan man ge Herlitz rätt däri, att praxis på detta område företer mycken vacklan och oklarhet. Skulden är ej endast riksdagens utan minst lika mycket k. m:ts. Beträffande de nyss berörda avgifterna för jordbruksstödet är emellertid orsaken ytterst att söka i användningen av specialbudgetsystemet, som för undvikande av andra olägenheter krävt sammanförande av vissa inkomstslag under gemensam riksstatstitel.

I den andra huvudavdelningen av arbetet avhandlar Herlitz förvaltning och avhändelse av statstillgångar, med undantag för statsreglering. Här behandlas bl. a. frågan om utgifter ur särskilda tillgångar, eller den s. k. specialdestinationen.

Det är ju i viss mån en etikettfråga, vad man vill inbegripa i uttrycket specialdestination. Herlitz för härunder även de statliga affärsdrivande verken, vilka numera endast med sina nettoöverskott redovisas i riksstaten. Ur saklig synpunkt och även statsrättsligt sett är det emellertid ej någon skillnad mellan att inkomsterna upptagas netto i budgeten samt att bruttointäkterna uppföras på inkomstsidan och driftkostnaderna på utgiftssidan. Under den första tiden efter 1911 års budgetreform upptogos också affärsverkens driftkostnader såsom avdragsposter på riksstatens inkomstsida, och riksdagen godkände liksom förut driftkostnadsstater för så väl post- och telegrafverken som domänverket. Av praktiska skäl slopades emellertid riksdagens deltagande i statbehandlingen — riksdagen fastställer nu endast lönerna för de ordinarie befattningshavarna samt antalet tjänstemän i vissa lönegrader. Den nu tillämpade budgeteringen av affärsverken medger emellertid samma frihet för riksdagen att göra sina synpunkter gällande som tidigare — en annan sak är i vad mån den äger befogenhet härtill. Någon reell skillnad föreligger ej härutinnan i förhållande till exempelvis tullverket, som använder de inflytande tullmedlen för bestridande av verkets förvaltningskostnader men som redovisas brutto i riksstaten. I riksstaten för 1935—36 har ett flertal inkomster uppförts på inkomstsidan efter att förut ha behandlats såsom särskilda uppborrdsmedel för anslagen. Någon statsrättslig förändring inträder emellertid ej härigenom.

Till specialdestination hänför Herlitz ock det förhållandet, att vissa statliga utlåningsfonders amorteringar bibehållas av fonderna för utlämnande av nya lån. Detta förfarande — som ingalunda är föredömligt och som ej tillämpas beträffande alla lånefonder — är emellertid endast en beräkningsfråga. I sak är förhållandet det samma som beträffande affärsverken.

Överhuvudtaget är Herlitz' gränsdragning för specialdestinationen mycket vid. Härav har ock blivit en följd, att framställningen ej kunnat undgå att komma in på den följande och sista huvudavdelningen av verket, som handlar om statsregleringen.

I inledningskapitlet till denna avdelning beröres frågan om statsregleringsskrivelsernas förhållande till riksstaten: äro skrivelserna av rättslig betydelse, innan riksstaten är fastställd? Herlitz ansluter sig till den inom doktrinen rådande uppfattningen, att statsregleringen är en enhet och ej kan tänkas verksam, förrän beslut om bevilningarna fattats. Denna åsikt står givetvis närmast i överensstämmelse med stadgandet i RF § 109. Man skulle kunna göra det tankeexperimentet, att riksdagen fattat alla statsregleringsbeslut och meddelat k. m:t dem men att riksstaten med specifikationer av någon anledning ej expedierats. I ett sådant — visserligen tämligen osannolikt — fall torde hinder knappast möta för k. m:t att sätta statsregleringen i kraft. En mera praktisk fråga är, huru förfaras bör om statsregleringen ej avslutats före det nya budgetårets början — en fråga som efter budgetårets omläggande kan bli aktuell och som verkligen måst övervägas ett av de sista åren. Som bekant avlätas riksdagsskrivelserna rörande utgiftsregleringen successivt och lika så k. m:ts regleringsbrev till ämbetsverken. Intet i dessa brev anger, att de äro provisoriska, och ämbetsverken förfara vid deras utförande, exempelvis ifråga om nya befattningars tillsättning, som om besluten vore definitiva. För normala fall går detta bra. Skulle statsregleringsarbetet i sin helhet ej bliva färdigt i rätt tid, torde det emellertid sannolikt bliva nödvändigt att söka sig fram på någon provisorisk väg, exempelvis genom antagandet av en summarisk riksstat, som senare finge kompletteras genom en tilläggsstat.

Med tillfredsställelse antecknar man Herlitz' ställning till 1923 års riksdags beslut rörande dispositionen av besparingarna på de begränsade riksstatsanslagen. Genom omvandling av flertalet avlöningsanslag till förslagsanslag hade som bekant tillflödet till huvudtitlarnas besparingsfonder kommit att i det närmaste utsina. På k. m:ts förslag jämställdes 1923 de fåtaliga kvarstående fasta anslagen med de mot kassafonden reglerade anslagen av typen »förslagsanslag högst», vilken därefter försvann. Samtidigt äskades och beviljades även ökade riksstatsanslag för opåräknade utgifters bestridande. Såsom Herlitz påpekar, har innebörden av regeringsformens uttryck »huvudtitel» aldrig varit klart preciserat utan lämnat öppet, hur långt riksdagen ville gå i specialisering. 1923 års beslut skulle ock kunna betraktas som fastställandet av ett generellt anslagsvillkor. Under sådana förhållanden och med hänsyn till den tidigare utvecklingen i praxis kan man med Herlitz anse den nuvarande ordningen för besparingarnas behandling ej innebära något våld på regeringsformen.

I samband med behandlingen av statsregleringsförfarandet tar Herlitz även upp frågan om vem som faller utslaget, när finansministern och en departementschef stå mot varandra. Herlitz anser,

att någon erkänd konstitutionell sedvana härutinnan ej utbildat sig. Det må dock framhållas, att i varje fall sedan 1920-talets början, finansministern — givetvis med stöd av statsministern — så genomgående blivit den i regeringens finanspolitik dominerande, att här en sedvanerättslig utveckling åtminstone kan sägas vara i vardande.

Åtskilliga andra av Herlitz behandlade spörsmål rörande finansmakten och statsregleringen skulle vara värda att närmare diskutera. Erinras må blott om frågorna angående k. m:ts rätt att pålägga avgifter och att använda anslag utan godtagande av de bestämmelser om användningssättet, som riksdagen fastställt, samt om sambandet mellan riksdagens rätt att besluta i organisationsfrågor och användningen av gemensam votering i dylika fall. Dessa och många andra intressanta problem måste emellertid här lämnas å sido.

Helhetsbilden av Herlitz' verk är framför allt, att det ger en ovanligt levande skildring av finansmaktens utveckling. Det är en i hög grad realitetsbetonad, för den praktiska tillämpningen förståande framställning. De många nya synpunkter, som arbetet innehåller, och det omfattande material, som därigenom framdragits, böra kunna ge impuls till värdefulla specialundersökningar inom det budgeträttsliga området — något som skulle vara mycket tacknämligt, ej minst för förvaltningen.

Erik Stridsberg.

NATIONALEKONOMISK LITTERATUR

Att på detta nödvändigtvis begränsade utrymme i ordets verkliga mening recensera de viktigaste nyutkomna nationalekonomiska arbetena är fullständigt uteslutet. Även om urvalet begränsas till ett fåtal representativa skrifter skulle orientering om deras innehåll och kritisk granskning av deras centrala teser kräva många gånger flera sidor än de, som tillkomma föreliggande artikel. Det synes under sådana omständigheter lämpligast, att signalera de från angiven synpunkt viktigaste verken samt att därtill knyta en principdiskussion kring en gemensam fråga.

Vi skola därför begränsa oss till att behandla ett par stora svenska utredningsarbeten samt två under året framlagda nordiska gradualavhandlingar, ty dessa måste i första hand vara av intresse för samhällsvetenskapligt intresserade i vårt land. Vi skola vidare behandla dessa skrifter uteslutande från den synpunkten, att vi efterforska å ena sidan den centrala frågeställningen, å andra sidan karaktären av den tillämpade metodiken. Även sedan området beskurits så pass kraftigt, måste det understrykas, att vi måste nöja oss med antydningar, där en grundligare behandling vore motiverad.

Först skola vi stanna inför serien Stockholm Economic Studies, för vars underlag och planläggning professor Erik Lindahl redo-

gjort i denna tidskrift årg. 1926, sid. 422. Seriens första publikation, en dissertation av docenten Karin Kock, har anmälts av professor Sommarin i denna tidskrift årg. 1929, sid. 399 ff., samt av undertecknad i Ekonomisk tidskrift 1929, sid. 95 ff. Seriens hittills publicerade huvudarbete är emellertid »Wages, cost of living and national income in Sweden 1860—1930», varav två band utkommit, nämligen »The cost of living in Sweden 1830—1930» (1933) av G. Myrdal och S. Bouvin samt »Wages in Sweden 1860—1930, I: Manufacturing and mining» (1933) av G. Bagge, E. Lundberg och I. Svennilson. Sistnämnda ekonomiskt-statistiska arbeten avser enligt professor Bagges förord till det andra bandet att bilda material för ett ingående studium av löneförändringarna. I ett flertal länder har man på senare år, väl närmast efter A. L. Bowleys mönster, utplagt omfattande undersökningar, vilka i stor utsträckning realisera planerna på de sociologiska enquirer, som i snart ett århundrade stått såsom en av samhällsvetenskapens uppgifter. Målet har i detta fall närmast varit att tillämpa arbetslönens teori (G. Bagge: »Arbetslönens reglering genom sammanslutningar», Stockholm 1917) till den moderna arbetsmarknadens institutionella struktur och att samtidigt möjliggöra en verifikation och vidare utbildning av denna teori genom empirisk forskning. Löneundersökningens första del omfattar, efter en klarläggande men kortfattad diskussion av källornas natur och metodiken, en grundlig beskrivning av de resultat som erhållits vid insamlingen av data rörande timlön, dagslön, årslön och arbetstid inom de skilda industrigrupperna, varefter följer detaljerade monografier över hithörande statistik vid ett stort antal särskilda representativa företag. Det ligger i sakens natur, att det ej varit möjligt att erhålla uppgifter för alla serier i de skilda företagen, ej heller att täcka lika långa perioder. Icke desto mindre är det synnerligen glädjande, att man lyckats erhålla ett så utomordentligt representativt och omfattande material, vilket visar, huru vi i vårt land sedan lång tid tillbaka ha tillgång till data som på många näringslivets områden belysa förändringarna från år till år. Statistik av tätare frekvens är ju däremot mycket knapphändig och kan som regel ej erhållas från tiden före kriget. Dessa lönestatistiska data för industrien visa alltså först och främst de sekulära förändringarna och det är rent förvånande, hur ensartade dessa äro för hela materialet. Genom beräkning av dispersionen och genom grafisk framställning är det lätt för läsaren att konstatera, huru lönernas medeltal är representativt för den allmänna löneutvecklingen inom industrien. Undersökningens andra del har redan delvis utkommit i svensk dräkt under titeln »Kommunalarbetarnas löner i Sverige 1865—1930» (Stockholm 1933) och fullföljer undersökningen på detta område. — Beträffande levnadskostnadsundersökningen må hänvisas till undertecknads artikel i Statsvetenskaplig Tidskr. 1934, sid. 174, där den behandlas i sammanhang med övriga prisindexberäkningar. — Sammanfattningsvis kan om dessa vid Stockholms Högskolas Socialvetenskapliga Institut utförda ekonomiskt-statistiska undersökningar sägas, att de avse att bilda ett så

detaljerat material som möjligt för studiet av löner, levnadskostnader och nationalinkomst i Sverige under industrialismens tidsålder. En sådan detaljerad redovisning möjliggör — framhålls det — dels en kritisk undersökning av material och metodik, dels möjlighet av omgruppering och revision av siffrorna för andra forskningsändamål. Sistnämnda synpunkt synes mig vara särskilt beaktansvärd, ty det bör starkt understrykas att man mycket sällan kan framställa ekonomisk statistik, som har karaktären av en gång för alla givet objektivet material. Statistiken beror med andra ord av frågeställningen och av den därbakomliggande ekonomiska teorien eller hypotesen. Skall man sålunda i enlighet med förordets intentioner »tillämpa arbetslönens teori till den moderna arbetsmarknadens institutionella struktur och samtidigt möjliggöra en verifikation och vidare utbildning av denna teori», så måste detta ske genom en ingående ekonomisk-statistisk *analys*, som kombineras med deduktionens arbetshypoteser. När man ställes inför resultatet av en sådan omfattande och noggrann framräkning av primärmaterial, som här är fallet, påminnes man särskilt starkt om den stora risken av en skarp tudelning av den nationalekonomiska forskningen: å ena sidan statistiska tabeller som i sådan obearbetad form icke i större utsträckning belysa den ekonomiska teoriens teser, å andra sidan teoretiska deduktioner utan någon principiellt möjlig kontakt med empirisk forskning. Man får livligt hoppas, att Sveriges hittills enda nationalekonomiska forskningsinstitut med dess stora statistiktekniska och finansiella resurser, som här på ett så framstående sätt dokumenterats, helt kommer att beakta denna synpunkt.

Härefter övergå vi till en annan utredning, vilken har det gemensamma med den föregående, att den i stor utsträckning är knuten till professor Bagges namn, nämligen den under åren 1927—35 verk samma arbetslöshetsutredningen. Resultatet av undersökningen har framlagts i två betänkanden av 1931 resp. 1935 om sammanlagt nära 1,000 sidor samt i sju mellan nämnda tidpunkter utgivna bilagor om tillsammans något större volym. Helt naturligt kommer en så omfattande ekonomisk undersökning att föra tidigare stora kommittéarbeten av liknande slag i åtanke, nämligen den genom Gustav Sundbärgs medverkan berömda emigrationsutredningen samt tull- och traktatskommitténs publikationer. Liksom många offentliga sakkunnigearbeten på det ekonomiska området, såsom åtskilliga jordbruks-, bank- och kommunikationsutredningar, ha de nämnda tre stora undersökningarna skenbart väl definierade forskningsobjekt, nämligen emigrationen, tullsystemet och arbetslösheten. Såsom framhålls i början av det första av arbetslöshetsutredningens betänkanden, är arbetslöshet emellertid ett synnerligen mångtydigt begrepp, som kräver mycket tydlig och i olika riktningar preciserad bestämning. »Målet för den undersökning, som företagits av Arbetslöshetsutredningen i samarbete med Stockholms Högskolas Socialvetenskapliga Institut, har» — för att citera prof. Bagges artikel »Wages and employment in Sweden 1920—30» i *Economic essays*

in honour of Gustav Cassel — »såsom förberedelse till en rapport över arbetslöshetspolitiken, utgjorts av en framställning av abstrakt teori beträffande löner och arbetslöshet, innefattande den del av den allmänna teorien som har särskild betydelse för löneteorien, samt av en insamling och granskning av tillgängligt svenskt statistiskt och annat empiriskt material för perioden 1920—30 i belysning av den teoretiska delens resultat». Metodologiskt sönderfaller hela utredningen i tre skarpt åtskilda partier, nämligen: 1) en sammanställning av statistik belysande arbetslöshetens omfattning och näringslivets allmänna utveckling under 1920-talet, vilket återfinnes i det första betänkandet, »Arbetslöshetens omfattning, karaktär och orsaker», samt fakta om Sveriges näringsliv och de internationella konjunkturerna under i det närmaste samma period i andra avdelningen av nedannämnda bilaga nr. 4; 2) en på induktiv grund vilande systematisk framställning av den industriella rationaliseringen och dess verkningar i nedannämnda bilaga 3; 3) en rent deduktiv behandling av arbetslöshetsproblemet och arbetslöshetspolitiken i hela den återstående delen av utredningen.

Beträffande det första partiet må framhållas, att det är utmärkande för framställningen att varje statistiskt representerad företeelse behandlas för sig och att man saknar sammanfattningar, vari de ledande tendenserna utpekas. I detta avseende skiljer sig framställningen från t. ex. den till sin karaktär annars snarlika undersökningen »Recent economic changes», år 1929 utgiven av en amerikansk officiell kommitté. Grafisk framställning, sammanfattningar efter varje avsnitt men framför allt en konfrontation av de induktivt och de deduktivt vunna resultaten skulle otvivelaktigt gjort utredningen till en ännu värdefullare källa med upplysningsmaterial om 1920-talets ekonomiska utveckling.

Beträffande den rent deduktiva metoden tillämpas den i betänkandets andra del liksom i samtliga bilagor utom nr. 3. Bilagorna äro: 1. G. Bagge, Om orsaker till arbetslöshet, 2. G. Huss, P. M. ang. arbetsmarknaden, 3. G. Åkerman, Om den industriella rationaliseringen och dess verkningar, 4. D. Hammarskjöld, Konjunkturspridningen, 5. G. Myrdal, Finanspolitikens ekonomiska verkningar, 6. A. Johansson, Löneutvecklingen och arbetslösheten samt 7. B. Ohlin, Penningpolitik, offentliga arbeten, subventioner och tullar som medel mot arbetslöshet. Beträffande frågeställning och metodik må här följande randanteckningar anföras: Sättet att betrakta problemet framgår tydligast i prof. Bagges bilaga, där det sid. 8 säges: »Om man . . . betraktar arbetslösheten såsom ett marknadsfenomen och med arbetslös förstår var och en, som ej kan få arbete på sådana villkor, som han vill godtaga, giver sig den allmänna uppläggningsen av behandlingen av frågan om arbetslöshetens orsaker direkt ur denna definition. På den marknad där arbetskraft sökes och erbjudes sysselsättning, utgöra de villkor, som arbetaren är villig godtaga, utbudspriset för hans arbetskraft: han utbjuder sin arbetskraft på dessa villkor. De villkor, på vilka arbetsgivaren är

villig att anställa arbetskraft, utgör återigen dennes efterfrågepris för ifrågavarande arbetskraft.» På denna marknad är det sålunda, som man skall bestämma jämviktsprisbildningen för arbete samt diskutera de skilda förändringsfaktorernas verkan. När man kommer till den senare frågan, blir man i full utsträckning varse den kris, som den ekonomiska vetenskapen för närvarande genomgår. Man inser allt tydligare att jämviktsförutsättningen och alternativmetoden icke äro användbara för forskning inom den statistiskt givna realitetens värld, men några allmänt erkända metoder, som skola tillämpas vid sådan forskning, saknas fortfarande. Man kan därför ingalunda förebrå de här representerade författarna att de icke »löst» detta problem, men måhända i vissa fall att denna metodologiska och kunskapsteoretiska fråga över huvud taget icke omnämnts och understrukits. Följden av detta ställningstagande till metodfrågan samt det även öppet lämnade spörsmålet om förhållandet mellan ekonomisk teori och ekonomisk politik har fått betydelsefulla konsekvenser.

För det första har man ansett sig böra hålla konjunkturteori, som central förklaringsgrund till konjunkturarbetslösheten, utanför resonemanget. Karakteristisk för den — ingenstädes motiverade — inställningen är följande yttrande i betänkandets andra del (»Åtgärder mot arbetslöshet»): »Lika litet som det synes fruktbarande att sträva efter en enhetlig, sluten konjunkturteori som basis för diskussionen ...» (sid. 34). Det kan enligt undertecknads uppfattning påstås, att det säkerligen varit fruktbarande att, efter en diskussion av arbetslöshetsbegreppet och en genomgång av arbetslöshetsstatistiken framlägga en förklaring av det ekonomiska livets förändringar och därav beroende störningar och friktionselement i form av en dynamisk arbetshypotes. De skilda förf. kunde då ha hänvisat till denna, eventuellt reserverat sig på vissa angivna punkter men dock knutit sin förklaring till denna framställning. Nu saknas en sådan sammanhållande förklaringsgrund. Man har därför ett intryck av att de skilda författarna ofta arbeta med mycket olikartade (oredovisade) uppfattningar om de ekonomiska förändringarnas natur. Därtill kommer att medarbetarnas gemensamma uppfattning nödvändigtvis förändrats under utredningsperiodens gång. Under de första åren tog man i stort sett avstånd från konjunkturforskningens teori och metodik, medan en recensent (prof. Lindahl i Ekon. tidskr. 1935, sid. 1) i en finansvetenskaplig uppsats numera betecknar hela utredningen som »den svenska konjunkturforskningens huvudresultat under dessa senare år». Det är också iögonfallande, huru bilagornas som regel starkt abstrakta form i slutbetänkandet utbytes mot en förenklad och obestämd formulering av elementära sammanhang. Bakom bilagornas tankegångar skymtar man som oftast den äldre engelska neoklassiska skolans representanter, främst kanske Pigou och Keynes, bakom slutbetänkandet däremot J. M. Clarks helt artskilda, populära sammanfattning av de ekonometriska resultaten (se härom denna tidskr.

1934, sid. 374). Kommitténs praktisk-politiska slutrekommendation, som konjunkturpolitiskt främst utgör anbefallandet av en »försiktig» lönepolitik under depressionen, är till yttermera visso oförenlig med den kvantitetsteoretiskt begrundade »reflationistiska» eller »expansionistiska» politik, som omfattades av majoriteten bland medarbetarna, då depressionen på allvar började göra sig gällande i Sverige från hösten 1931.

Ovanstående reservation får ingalunda betraktas som ett negativt utlåtande om det omfattande utredningsarbete, som här presterats. Dessa anmärkningar ha tvärt om nedskrivits i förhoppning om att de som studera de senare årens lika intressanta som invecklade ekonomiska förändringar skola gå till denna källa. Men detta bör ej ske utan förhandskännedom om frågans allmänna läge. Det föreligger ändå en viss risk att denna kommittéutredning liksom så mången annan ganska snart förvandlas till ett sällan besökt mausoleum över efemära teoretiska och politiska tankeströmningar. Orsakerna härtill kunna sammanfattas sålunda: 1) Liksom emigrationsutredningen och tull- och traktatskommittén ställdes arbetslöshetsutredningen vid avslutningen av sitt mångåriga arbete inför en helt förändrad situation: medan emigrationen från Sverige upphörde för överskådlig framtid med världskrigets utbrott och hela den demografiska och ekonomiska ställningens förvandling kort efter emigrationsutredningens slutförande och medan världens handelspolitik ingick i en ny epok med nya normer strax efter det att tull- och traktatskommittén avlämnat sitt betänkande med många bilagor, så kan man säga att arbetslöshetsutredningen markerar avslutningen av ett skede, då jämviktsresonemangets fri-konkurrens-axiom kan läggas till grund för en undersökning om de ekonomiska förändringarna. Försöken att gradvis anpassa analysen till nya politiska premisser måste också försvåra ansträngningarna att formulera ett entydigt teoretiskt och ekonomiskt-politiskt facit. 2) En av bilagorna, som behandlar det mycket viktiga och hittills i stort sett outredda problemet om den internationella konjunkturspridningen, är beträffande frågeställning, formgivning och resultatredovisning så ogenomskinlig att fara föreligger, att framställningen icke kommer att öka kunskapen om dessa sammanhang. Då undersökningen samtidigt är en gradualavhandling, kan man dock hoppas, att fakultetsopponenten, då han, enligt den akademiska hittills nästan obrutna kutymen i vad rör nationalekonomiska dissertationer, framlägger sin opposition i tryck, skall underlätta förståelsen av denna till sin ansättning mest teoretiska av utredningens bilagor. 3) Det tidigare påpekade förhållandet, att den teoretiska analysen av konjunkturarbetslösheten samt diskussionen av de olika konjunkturpolitiska åtgärderna — lönepolitik, handelspolitik, penningpolitik, finanspolitik och offentliga arbeten — icke fotas på en ens schematiskt framställd konjunkturteori, måste medföra betydande svårighet för den som vill orientera sig beträffande utredningens principiella underlag.

Med dessa kritiska anmärkningar måste vi lämna detta om-

fattande bidrag till kännedomen om arbetslöshetens natur och de orsakssammanhang, som påverka densamma, och vilja till sist framhålla, att arbetets bästa egenskaper framkomma vid grundlig genomläsning och självständig bearbetning av de lämnade upplysningarna och de anlagda synpunkterna.

Innan vi lämna de officiella utredningarnas område må det vara på sin plats att med några ord beröra utgångspunkten för diskussionen i den vida befolkningsfrågan, ty liksom arbetslöshetsutredningen avlöste 1926 års arbetslöshets-sakkunnigas undersökning om arbetslöshetsförsäkringen såsom den centrala sociala utredningen, så har arbetslöshetsutredningen i sin tur avlösts av kommissionen för behandlingen av befolkningspolitiken. Vad är då befolkningsfrågan? Trots ett års intensiv diskussion kan det vara skäl att uppställa det spörsmålet. Om man med befolkningsfrågan menar en teoretisk beskrivning av befolkningsrörelsen och dess utvecklingstendenser, så har denna demografiska arbete gjort stora landvinningar under senare år.¹ Statistikerna av facket ha med all önskvärd tydlighet framhållit befolkningsökningens stagnation. Att problemet genom Gunnar och Alva Myrdals medryckande skrift »Kris i befolkningsfrågan» (Stockholm 1934) blivit aktualiserat för den stora allmänheten, beror åtminstone delvis på att beskrivningen av utvecklingstendensen sammankopplats med en politisk och socialpolitisk appell. Frågeställningen har där snarast förvandlats till en indirekt uppmaning: Sveriges befolkning minskas, om icke vissa socialpolitiska åtgärder vidtagas. Orsakssammanhanget mellan detta påståendes båda moment har redan blivit ifrågasatt, fast man icke haft anledning att kritisera de två utgångssatserna: konstaterandet av befolkningsrörelsens tendens och önskvärdheten av planmässig bostadspolitik och annan socialpolitik. I den radiodiskussion i befolkningsfrågan, som numera utkommit i tryck (Kooperativa Förbundets förlag 1935), finner man ganska genomgående en viss tvekan om »befolkningsproblemets» natur och detta medför också, att snart sagt varje ekonomiskt och politiskt problem kan infogas under denna rubrik. Icke desto mindre får man leta efter en diskussion, vari så utomordentligt motsatta åsikter brytas mot varandra inom den formella enighetens ram. Skola dessa inbördes olikartade meningar verkligen konfronteras med varandra, varigenom en syntes möjliggöres, så fordras säkerligen att frågeställningen blir riktigt formulerad. Utöver vad som sagts härom, skulle undertecknad vilja framhålla, att man nödvändigtvis skarpt måste skilja på befolkningsfrågan vid en starkt stigande befolkning såsom under 1800-talets

¹ Av särskild betydelse har varit professor Sven Wicksells beräkning av indices över befolkningsrörelsen och demonstration av Sveriges framtida befolkningsstorlek under olika alternativ samt docenten K. A. Edins undersökningar av nativitetens förändringar inom skilda inkomstgrupper. En sammanfattning av sistnämnda undersökningars resultat har just framlagts i »Studies of differential fertility in Sweden» av K. A. Edin och E. P. Hutchinson; arbetet ingår som nr 4 i ovan omtalade serie »Stockholm Economic Studies».

senare decennier och befolkningsfrågan vid stagnerande eller fallande befolkning, såsom för närvarande. Försåvitt nationalekonomien kan betecknas som en vetenskap som sysslar med värdering av knappa tillgångar, så kan det sägas att man *primärt* i det förra fallet står inför ett *ekonomiskt*, i det senare fallet däremot inför ett *politiskt* problem. Denna distinktion har sällan observerats; hade så varit fallet skulle man ju ej ha kunnat samordna knapphetsproblemet inför hotande överbefolkning och det internationella prestigeproblemet vid relativt fallande befolkningstal. Går man återigen till frågan om åldersfördelningens förändringar under stigande resp. fallande befolkning, så ställs man inför helt olikartade nationalekonomiska problem. Vad det sistnämnda fallet angår, kan det sägas, att man uppställer en obevisad och väl närmast obevisbar tes, då man säger, att en plötslig ökning av nativiteten skulle framkalla en motsvarande minskning i den permanenta arbetslösheten. Det bör alldeles särskilt framhållas, att de mest kompetenta statistikerna av facket ställa sig mest skeptiska till en »ingreppspolitik» av detta slag i den mån frågan avser befolkningsrörelsen, samt att man från nationalekonomiska utgångspunkter måste understryka den mycket långa och heterogent sammansatta orsakskedja, som leder mellan ett socialpolitiskt ingrepp, befolkningsrörelsen och arbetslösheten.

Till sist skola vi i korthet beröra tvenne i år ventilerade gradualavhandlingar, som båda äro väl värda att studeras av varje nationalekonomiskt intresserad. Båda äro undersökningar inom specialområden av den ekonomiska teorien, men detta är numera regeln, då arbeten av »principles»-typen karakteristiskt nog endast utgivas såsom elementära eller dogmhistoriska läroböcker. Även »centralteoretiska» arbeten om produktionsfaktorerna och om prisbildningen synas bliva allt mer sällsynta i samma mån som den kunskapssteoretiska kritiken av jämviktslärans premisser ökas i omfattning och — framför allt — i djup. Med denna specialisering följer emellertid, att nationalekonomien liksom t. ex. medicinen blir en »parcellerad» vetenskap och detta trots att vi ju så starkt framhålla, att allt i det ekonomiska livet hänger samman. Båda de avhandlingar, som här skola nämnas, äro i viss mån exponenter för denna tendens.

Docenten Carl Iversens »Aspects of the theory of international capital movements» (Copenhagen & London 1935) är emellertid ett didaktiskt synnerligen framstående arbete, och ger stor behållning som en översikt över den internationella handelsteoriens huvudläror. Att å andra sidan bedöma i vad mån arbetet som helhet bryter ny mark och sålunda utgör en bestämd landvinning för hithörande del av nationalekonomien vågar undertecknad icke inlåta sig på; förutom speciell sakkunskap på detta område beror ställningstagandet givetvis mycket på, huru man ställer sig till den klassiska ekonomien i allmänhet. Förf. synes stå i särskild tacksamhetsskuld till prof. Ohlin, vars »Interregional and international trade» (Cambridge, Mass. 1933) flitigt citeras; sistnämnda arbete är en tillämpning av Cassels prisbildningsteori på den internationella handels teori, vilken i sin tur

betraktas som en del av en allmän lokaliserings- och kostnadsteori. Liksom Ohlin tar ej heller Iversen särskild hänsyn till konjunkturväxlingarna och monopolprusbildningen. I sin analys av det mest variabla ledet i betalningsbalansen, de internationella kapitalrörelserna, lägger förf. framför allt stor vikt vid att jämföra den klassiska och den »nyare» skolans uppfattning — i själva verket kunna båda skolornas utgångspunkter förläggas ungefär lika långt tillbaka i tiden. Förf. uppvisar här synnerligen klart, att skillnaden ligger på det rent metodologiska området. Sedan man helt gjort sig fri från den ricardianska arbetsvärdeläran, som segast hållit sig fast just inom den internationella handels teori, har man att taga ställning till de olika, inom det internationella systemet interdependenta faktorernas inbördes relation. Och det visar sig då, att sambandet orsak-verkan vid närmare granskning upplöser sig i en orsakskedja eller snarast uppdragandet av ett antal centrala faktorer, vilkas inbördes tids- och »orsaks»-ställning inom processen i varje enskilt fall är öppet för diskussion. Skillnaden mellan de olika skolorna blir till sist den, att somliga medtagit ett tidigare led som »primärorsak» i sin alternativ-hypotetiska deduktion, medan andra börjat längre fram i »orsakskedjan». När nu dessa synpunkter tillämpas på problemet om verkningarna av utländsk upplåning, av skadeståndsbetalningar o. s. v. får man kraftigt understruket, att hela frågan står och faller med det kunskapsteoretiska och metodologiska problemet. Åtminstone för undertecknad har denna slutsats vid sidan om en mängd doktrinhistoriska och allmänna upplysningar av betydande värde utgjort den största behållningen: Just inom denna den mest traditionsbundna delen av den ekonomiska teorien är det metodfrågan som bildar realfrågans hörnsten. I övrigt skall jag begränsa mig till att påpeka, att förf. huvudsakligen anför induktivt material från förkrigstiden, medan de senaste så innehållsrika åren, just med avseende på de internationella kapitalrörelserna och deras inflytande på konjunkturer och framåtskridande, lämnas i förvånande stor utsträckning utanför såväl vid induktiv som vid deduktiv bevisföring. Det är egentligen bara vid behandlingen av reparationsproblemet som den internationella kapitalmarknadens aktuella problem kommer i förgrunden.

Märkligt nog har en annan i år ventilerad gradualavhandling, docenten Tord Palanders »Beiträge zur Standortstheorie» (Uppsala 1935), lämnat ett betydande bidrag till den nationalekonomiska teorien med delvis samma utgångspunkt, nämligen Ohlins teori för den internationella handeln. Palander utgår nämligen från tanken att den internationella handels teori är endast en del av en allmän lokaliseringsteori. Förf. har emellertid, i vad rör de allmänna principfrågorna föresatt sig att i två avseenden komplettera denna neoklassiska åskådning: dels vill han slå en bro mellan den »interregionala» teorien och »Standorts»-teorien, varigenom man erhåller en generell beskrivning av de i ett »Raumwirtschaft» gällande ekonomiska lagarna, dels söker han i motsats till Ohlins aldrig klart definierade

förhållande mellan statik och dynamik — varigenom jämviktspremissen till sist blir normerande även för rent dynamiska sammanhang — ställa en stringent dynamisk lokaliseringsteori. Man finner sålunda att det är kunskapsteoretiska, metodologiska frågor som träda i förgrunden, då förf. skall bygga vidare på eller omforma den klassiska och neoklassiska tankebyggnaden. Palanders framställning kan lämpligen uppdelas i tre avsnitt: 1) en generell diskussion av ovan antydda metodfrågor i kapitlen I (två första paragraferna), II, X och XI — vilka enligt min mening böra läsas först —; 2) en dogmkritisk översikt av J. H. von Thünens agrara lokaliseringssystem och Alfred Webers industriella lokaliseringsteori samt av Launhardts analys av transportkostnaderna med härtill anslutna frågor, i kapitlen III—IX; 3) slutligen förf:s egen lokaliseringsteori med särskild hänsyn till transportkostnadsproblemet och konkurrensen, i kapitlen XII och XIV. En matematisk produktionsteori från lokaliseringsfrågornas utgångspunkt har uteslutits i dissertationsupplagan och kommer, jämte en framställning av företagarnas anpassning i lokaliseringsavseende under det ekonomiska framåtskridandet och en behandling av jordbrukets »Standorts»-problem, att fogas till den föreliggande gradualavhandlingen i svensk text och framläggas i »Ekonomisk skriftserie» (vars första och enda hittills utkomna nummer är prof. Myrdals gradualavhandling »Prisbildningsproblemet och föränderligheten», Uppsala 1927). Man har skäl att emotse just dessa tre sistnämnda kapitel med särskilt stort intresse. Redan den föreliggande skriften står emellertid på egen grund genom att förf. självständigt sammanarbetat den äldre lokaliseringsteorien med den moderna monopolteoriens och kostnadsteoriens resultat. Man skulle kunna säga, att grundsynen trots de omnämnda principdiskuterande kapitlen är företagsekonomisk och icke nationalekonomisk, men det utlovade XIII:de kapitlet kommer kanske här att giva den önskvärda upplinjeringen av förhållandet mellan de båda områdena. Avhandlingens framställningssätt är genomgående klart och illustreras förträffligt av originella grafiska framställningar; det matematiska teckenspråket nyttjas, då det kan giva något utöver textens ord men icke — såsom ibland sker — för att i algebraisk dräkt kläda sammanhang, vilka efter en ordentlig redovisning av terminologien skulle telt sig som truismer.

1. 9. 1935.

Johan Åkerman.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

TRETTIOÅTTONDE ÅRGÅNGEN

(NY FÖLJD 17:DE ÅRG.)

1935

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:
ROBERT MALMGREN

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1935

INNEHÅLL

UPPSATSER

	Sid.
ADLERS, ÅKE, Planerna att återföreka kammarrevisionen med kammarkollegiet 1791—1792. Ett bidrag till frågan om Gustav III:s sista förvaltningsplaner	415
BÖÖK, KLAS, Kapitalbildning och industriell produktion 1924—1934	124
CEDERSTRÖM, BROR GÖSTA, Författningsutvecklingen i Österrike 1920—1934...	97
ERNBERG, ALBERT, Rättsliga synpunkter beträffande gemensam brandmur 134, 201	
GIHL, TORSTEN, Utrikesärendenas konseljbehandling enligt 1809 års regeringsform. Till belysning av praxis under det nya statskicketets första decennier.....	1
HÅSTAD, ELIS, Den schweiziske generalen. En statsrättslig och politisk undersökning	297
JOHANSSON, KARL-AXEL, Den engelska överhusfrågan efter 1911	19
NORDSTRÖM, G. HILDING, Den svenska socialdemokratins försvarspolitiska inställning i början på 1890-talet.....	393
ROHTLIEB, CURT, Familjens löne- och bostadsfråga. Ett inlägg i nativitetsdebatten	217
RUDELIUS, KARL-ELOF, Författningsfrågan i de förenade deputationerna 1769	331

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

ARRHÉN, ERIK, Befolkningsproblemet och Weimarrepubliken	60
— —, Den tyska skattepolitiken	160
CEDERSTRÖM, BROR GÖSTA, Tidskriftsöversikt	68, 170, 263, 463
HAFSTRÖM, G., Konferens angående statsvetenskaplig examen	460
HOLM, SUNE, Konstitutionella och kommunala frågor vid 1935 års riksdag...	256
JOHANSSON, OTTO, Nationernas Förbunds 16:de församling	450
— —, Abessinsk-italienska konflikten	456
OLSSON, EJNAR, De intellektuellas arbetslöshet i Finland. Finsk studentekonomi	63
— —, Ett förslag till begränsning av tillströmningen av studerande till Köpenhamns Universitet	66
— —, Folkräkningen i Norge den 1 december 1930	378
PERSSON, OLOF, Tillkomsten av 1855 års landshövdingeinstruktion	366
QUENSEL, C.-E., Antalet personer med studentexamen i Sverige 1910—1935...	165
ROSÉN, N. G., Statsvetenskaplig examen	44
— —, Statsvetenskaplig examen införd	376
SKOTTSBERG, BRITA, Estlands nya författning.....	246
THERMÆNIUS, EDVARD, Ett forskningsinstitut för tysk statskunskap	49
WICKSELL, S. D., American Statistical Association	164
ÖHMAN, A., Ministerkrisen 1868.....	57
ÖMAN, IVAR, Stockholmsvalet 1935	159
Ansökningar om understöd från J. H. Palmes fond	462

LITTERATURGRANSKNINGAR

	Sid.
ALEXANDERSON, NILS, Justitieombudsmannen. Militieombudsmannen. Tryckfrihetskommittén. (Sveriges Riksdag. Band XVI.) Anm. av <i>Erik Fahlbeck</i>	389
BECKMAN, BIRGER, Det nya Italien. Fascism, korporativism, mussolinianism. Anm. av <i>Gunnar Hesselén</i>	180
BJARNE, HANS, Om Finansförvaltningen i Staten. Bidrag till Kendskabet til Finansförvaltningens, Finanslovgivningens og Finanskontrollens Historie, Opgaver og Organisation. Anm. av <i>Einar Ew. Forssell</i>	182
BRING, SAMUEL E., Bibliografisk handbok till Sveriges historia. Anm. av <i>G. Heckscher</i>	86
BURGDÖRFER, FRIEDRICH, Volk ohne Jugend. Anm. av <i>Erik Arrhén</i>	285
HEARNSHAW, F. C. J., Conservatism in England. An analytical, historical and political survey. Anm. av <i>G. Heckscher</i>	83
HELLER, HERMANN, Staatslehre. Hrsg. von Gerhart Niemeyer. Anm. av <i>Lars Frykholm</i>	279
HERLITZ, NILS, Riksdagens finansmakt. (Sveriges Riksdag. Senare avd. Band XII.) Anm. av <i>Erik Stridsberg</i>	474
HESSLÉN, GUNNAR, Riksdagens revisorer. (Sveriges Riksdag. Band XVI.) Anm. av <i>Erik Fahlbeck</i>	389
HILDEBRAND, KARL, Riksgäldskontoret 1789—1934. (Sveriges Riksdag. Senare avd. Band XIII.) Anm. av <i>Eli F. Heckscher</i>	174
KOELLREUTTER, OTTO, Grundriss der Allgemeinen Staatslehre. Anm. av <i>Carl Arvid Hessler</i>	469
— —, Der deutsche Führerstaat. Anm. av <i>Carl Arvid Hessler</i>	469
MALMGREN, ROBERT, Riksdagen och lagstiftningen. (Sveriges Riksdag. Band XIV.) Anm. av <i>Frede Castberg</i>	382
MONTGOMERY, ARTHUR, och SIMONSSON, K. G., Riksdagen och Riksbanken efter 1809. (Sveriges Riksdag. Senare avd. Band XIII.) Anm. av <i>Eli F. Heckscher</i>	174
OLSSON, HENRIK A., Ministerstyrelse- och kollegialprinciperna i svensk reformdiskussion 1812—40. Anm. av <i>Sigfrid Andgren</i>	268
SCANLON, JOHN, Decline and Fall of the Labour Party. With a preface by James Maxton. Anm. av <i>Edvard Thermænius</i>	71
THERMÆNIUS, EDVARD, Riksdagspartierna. (Sveriges Riksdag. Senare avd. Band XVII.) Anm. av <i>Åke Thulstrup</i>	293
WICKSELL, S. D., Bidrag till den formella befolkningsteorien, med tillämpningar på Norges befolkning. Anm. av <i>C.-E. Quensel</i>	88
WORM-MÜLLER, J. S., BERGSGÅRD, A., och NISSEN, B. A., Venstre i Norge. Anm. av <i>Arne Björnberg</i>	80
Economic Essays, Contributed in Honor of J. B. Clark. Anm. av <i>Torun Hedlund</i>	288
Nationalekonomisk litteratur. Anm. av <i>Johan Åkerman</i>	480
Genmåle till doc. E. Thermænius. Av <i>Sigfrid Andgren</i>	185
Svar (å genmåle från doc. S. Andgren). Av <i>E. Thermænius</i>	193
Berättelse över Fahlbeckska Stiftelsens verksamhet år 1934	92

Statsvetenskaplig litteratur. Bibliografisk översikt utarb. av B. G. CEDERSTRÖM.

Till red. insända skrifter.

- Ekonomiska Samsfundets Tidskrift.* Ny serie. H. 34. Hfors 1935.
Ericsson-Review. 1935. N:o 4. Sthlm 1935.
Finlands officiella statistik. XXI. Fattigvårdsstatistik år 1932. Hfors 1935.
Finsk Kommunaltidskrift. 1935. Nr 7—8. Hfors 1935.
Finsk Tidskrift för vittnerhet, vetenskap, konst och politik. T. CXIX. H. IV—VI. Hfors 1935.
Förhandlingar vid Svenska Kriminalistföreningens möte i Stockholm den 18 februari 1935. Sthlm 1935.
Helsingfors stads statistik. VI. Opetuslaitokset 1930—33. — Undervisningsväsen 1930—33 (De svenska undervisningsanstalterna). Hfors 1935.
Industria. Arg. XXXI. N:o 23—26. Sthlm 1935.
Institut International d'Agriculture, Rome. Revue Internationale d'Agriculture. 1935. N:o 10—11. Rome 1935.
International labour review. Vol. XXXII. N:o 5—6. Genève 1935.
Kommersiella Meddelanden. Arg. 22. Nr 20—24. Sthlm 1935.
Konsumenbladet. 1935. N:o 44—52. Sthlm 1935.
Meddelanden från Skattebetalarnas Förening. Nr 47—49. Sthlm 1935.
Mercator. Tidskrift för Finlands näringslif. Arg. XXX. Nr 44—51. Hfors 1935.
Nationalekonomisk Tidskrift. 1935. H. 5. Kbhvn 1935.
Nationell Socialism. Arg. 1. Nr 11—12. Gtbg 1935.
Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. 1935. H. 6—7. Sthlm 1935.
Riksgäldskontoret budgetåret 1934/35. Årsbok utarb. inom Riksgäldskontorets räkenskapsbyrå. Sthlm 1935.
Social Tidskrift. 1935. Nr 11. Hfors 1935.
Societa Meddelanden. 1935. N:o 11—12. Sthlm 1935.
Statistisk Maanedsskrift. 1935. Nr 6—7. Kbhvn 1935.
Statistisk Månadsskrift. Arg. 30. Nr 9—10. Sthlm 1935.
Statsökonomisk Tidsskrift. 1935. H. 4. Oslo.
Sunt Förnuft. Arg. XV. Nr 9—10. Sthlm 1935.
Spensk Finanstidning. Arg. XIV. Nr 3—6. Sthlm 1935.
Svensk Försäkrings Årsbok. 1935. Sthlm 1935.
Svensk Juristtidning. 1935. H. 6. Sthlm 1935.
Svensk Tidskrift. Arg. XXIII. 1936. H. 1. Sthlm (tr. Uppsala) 1935.
Svenska Stadsförbundets Tidskrift. 1935. H. 7. Sthlm 1935.
Sveriges officiella statistik. Arbetsinställelser och kollektivavtal samt förlikningsmännens verksamhet år 1934. Av K. Socialstyrelsen. — Lönestatistisk årsbok för Sverige 1934. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1935.
Tiden. 1935. Nr 11—12. Sthlm 1935.
Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund. Utg. under red. av GEORG STJERNSTEDT, BIRGER BARRE, GUNNAR BOMGRÉN. Arg. 1. H. 1—2. Sthlm 1935.
Tidsskrift for Rettsvidenskap. 1935. H. 3—4. Oslo 1935.
Weekly News Sheet. Year I. Nr 41—47. Mexico City 1935.
Weltwirtschaftliches Archiv. Band 42. Heft 3. Jena 1935 (tr. Hamburg).
Ökonomi og Politik. Aarg. 9. Nr 3. Kbhvn 1935.
EHRENSVÄRD, C. A., Svenska försvarsprinciper. Slagörd och verklighet rörande grunderna för riksförsvarets ordnande. Sthlm 1935.
HANSSON, KRISTIAN, Norsk kirkerett. Oslo 1935. H. Aschehoug & Co.
KNÖELLINGER, CARL ERIK, Jämförande studier rörande kreditväsendets organisation, med särskild hänsyn till konkurrensen mellan sparbanker och affärsbanker. Akademisk avhandling. Åbo 1935.
LINDMAN, SVEN, Parlamentarismens införande i Finlands statsförfattning. (Skrifter utg. av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala. V.) Uppsala 1935. Almqvist & Wiksell (i distribution).
PARMENT, G., Handledning vid revision av landskommuner. Tredje upplagan. (Meddelanden från Skattebetalarnas Förening. Nr 34.) Sthlm 1935.
STJERNBERG, NILS, Kriminalpolitik. Studier till den svenska strafflagsreformen. Andra, väsentligt utvidgade upplagan. Uppsala 1935. Almqvist & Wiksell (i distribution).
STRINDBERG, AXEL, Arbetare och radikaler i 1700-talets Sverige. Sthlm 1935. Tidens Förlag.
WARMING, JENS, Industri eller Landbrug? En Femaarsplan for Beskæftigelsen og Valutaen. Kbhvn 1935. G. E. C. Gads Forlag.
WHYTE, WILLIAM, Financing New York City. Foreword by JOSEPH D. MCGOLDRICK. (Pamphlet Series. N:o 2.) Philadelphia 1935.
Internationella arbetsorganisationen. IX. Arbetskonferensens adertonde sammanträde m. m. (1934). (Delegationer för det internationella socialpolitiska samarbetet.) Sthlm 1935.

Försäkringsaktiebolagen
"Skåne" och "Malmö"

Huvudkontor i Malmö

—
Brand=
Liv=
Olycksfalls=
Automobil=
och andra
Försäkringar
—

Den 1 januari 1935 ansvarade »Skåne» för

Brandförsäkringar ca	2.300.000.000 kronor
Kapitalförsäkringar ca	225.000.000 kronor
Ränteförsäkringar ca (ärligen)	1.600.000 kronor

Den 1 januari 1935 utgjorde »Skånes»

Samtliga fonder ca	90.000.000 kronor
(incl. garantifondförbindelser .	9.300.000 kronor)